

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/147668>

Please be advised that this information was generated on 2018-07-07 and may be subject to change.

1972

OORZAAK EN HANDELENDE PERSOON

T. POLLMANN

OORZAAK EN HANDELENDE PERSOON

OORZAAK EN HANDELENDE PERSOON

DE BESCHRIJVING VAN PASSIEVE ZINNEN IN DE NEDERLANDSE GRAMMATICA

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN
DE LETTEREN AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT
TE NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNI-
FICUS PROF.MR. F.J.F.M. DUYNSTEE VOLGENS BE-
SLUIT VAN HET COLLEGE VAN DECANEN IN HET
OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP 9 OKTOBER 1975 DES
NAMIDDAGS TE 4.00 UUR

DOOR

MATHIJS MARIA WILLEBRORD POLLMANN

GEBOREN TE AMSTERDAM

© 1975 T.Pollmann te Haarlem

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Voor Tessel

"Wolle, o wolle, bevor du musst."
(Franz Schober/Franz Schubert)

Dit proefschrift kwam mede tot stand dankzij een zg. Hugenholtz-jaar dat aan de auteur werd toegerekend door de faculteitsraad van de Faculteit der Letteren van de Rijksuniversiteit te Utrecht gedurende het jaar 1974-1975.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	1
2.	Observaties	10
2.1.	Inleiding	10
2.2.	De terminologie	10
2.3.	Observaties betreffende passieve zinnen	13
2.3.1.	Passieve zinnen met een handelingswerkwoord	13
2.3.2.	Passieve zinnen met zg. pseudo-handelingswerkwoorden	16
2.3.3.	Passieve zinnen met zg. vorm-bepalende werkwoorden	23
2.3.4.	Passieve zinnen met zg. impressiewerkwoorden	25
2.3.5.	Passieve zinnen met een metaforisch gebruikt handelingswerkwoord	27
2.3.6.	Een restgroep	28
2.3.7.	Passieve zinnen met een <u>dat</u> -zin als logisch subject of als logisch object	30
2.3.8.	Passieve 'pseudo-cleft' zinnen	32
2.4.	Observaties betreffende de bepalingen van oorzaak	33
2.4.1.	De 'gewone' bepaling van oorzaak	34
2.4.2.	Bepalingen van fatale oorzaak	36
2.4.3.	Bepaling van oorzaak in zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden	39
2.4.4.	Bepalingen van oorzaak in 'pseudo-cleft' zinnen	39
3.	Voorstellen voor de beschrijving van zinnen met een bepaling van oorzaak en van passieve zinnen	41
3.1.	Nieuwenhuijsen (1973)	41
3.2.	Nilsen (1972)	44
3.3.	Een nieuw voorstel	45
3.4.	Emonds (1970)	49
3.5.	Fiengo (1974)	51
3.6.	De beschrijving van passieve zinnen in het Nederlands; een eerste poging	56
3.6.1.	Passieve zinnen met een object, met <u>worden</u> en met een <u>door</u> -bepaling	56
3.6.2.	Passieve zinnen met intransitieve werkwoorden	58
3.6.3.	Passieve structuren zonder <u>worden</u>	61
3.6.4.	Passieve zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden	62
3.7.	De handelingsinterpretatie	65
4.	Zinnen die een handeling beschrijven	70
4.1.	Inleiding	70
4.2.1.	Ross' descriptie van 'action-sentences'. <u>Do</u> -gobbling	70
4.2.2.	De argumenten van Verkuyl (1971) voor het zinskarakter van het object van <u>doen</u>	76
4.3.	'Act-types'	79
4.4.	De onderliggende structuur van zinnen met een handelingswerkwoord	82
4.4.1.	De argumenten voor de analyse van zinnen met handelingswerkwoorden	84
4.4.2.	Pronomina	88
4.4.3.	<u>Kunnen</u> en <u>leren</u>	91
4.5.	Tegenargumenten?	94
4.5.1.	<u>Doen</u> en niet-handelingswerkwoorden. Handelingen en verrichtingen. De verrichtingsinterpretatie-regel	94
4.5.2.	Twee VP's en adverbiale bepalingen	100
4.5.3.	Zinnen met <u>doen</u> en een <u>bij</u> -bepaling	102
4.6.	Conclusie	107

5.	Handelingsinterpretatie en passievorming	108
5.1.	<u>Doen</u> in passieve zinnen	108
5.2.	Werkwoorden met een handelingsbetekenis en een niet-handelingsbetekenis	110
5.3.	<u>Er</u> -insertie. Passievorming in zinnen met een intransitief werkwoord	112
5.4.	'property interpretation' en de verrichtingsinterpretatie-regel	116
5.5.	Passieve structuren zonder <u>worden</u>	122
6.	Oorzaak en handelende persoon	128
6.1.	Agent-postposing	128
6.2.	De interpretatie van de bepaling van de handelende persoon	130
6.3.	Nominalisering en infinitief-complementen	152
6.4.	Conclusie	159
	Voetnoten	161
	Personenregister	168
	Zaakregister	169
	Bibliografie	172
	Summary	178

1. Inleiding

Deze studie is een verslag van een onderzoek naar de eigenschappen van Nederlandse passieve zinnen¹ en naar de wijze waarop een aantal van die eigenschappen in de grammatica kunnen worden verantwoord. De nadruk valt daarbij op die verschijnselen die te maken hebben met de relatie tussen het logisch subject en het predikaat in actieve en passieve zinnen. Dit eerste hoofdstuk is een beschrijving van het probleem en geeft het theoretische kader waarbinnen een oplossing werd gezocht.

Zoals men weet, hebben passieve zinnen een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de transformationeel-generatieve grammatica. De vroegste ideeën over transformatieregels stoelen onder andere op de relatie tussen actieve en passieve zinnen (cf. Chomsky 1974). Sinds Chomsky (1957) wordt in welhaast iedere inleiding in de transformationele grammatica het begrip 'transformatie' toegelicht met een verwijzing naar overeenkomsten en verschillen tussen actieve en passieve zinnen. Om het intrigerende verband descriptief te verantwoorden werden in de loop der jaren een aantal voorstellen gedaan, en daaraan kan de ontwikkeling van de theorie van de generatieve grammatica voor een deel worden afgelezen.

Tot de belangrijkste voorstellen kunnen worden gerekend die in Chomsky (1957, 1965; 1972a), Fillmore (1968), Hasegawa (1968), R.Lakoff (1971)², Bresnan (1972) en Fiengo (1974). In Chomsky (1957) en Fillmore (1968) hebben de actieve en de corresponderende passieve zin dezelfde onderliggende structuur. Bij Chomsky lijkt die het meest op de actieve oppervlaktestructuur en bij Fillmore op de passieve oppervlaktestructuur. In de voorstellen in Chomsky (1965) (= het passiefvoorstel in Katz en Postal (1964)), Hasegawa (1968), Chomsky (1972a) (= het passiefvoorstel in Emonds (1970)) en R.Lakoff (1971) is de onderliggende structuur van de actieve zin in die van de passieve min of meer geïncorporeerd. Bij Bresnan (1972) hebben de passieve en de actieve zin geen verwante dieptestructuur. Bij Fiengo (1974) tenslotte vertoont de passieve zin de dieptestructuur van een actieve zin met worden en een lege door-bepaling. Een en ander wordt geïllustreerd door het volgende overzicht dat de onderscheidende kenmerken van de voorgestelde dieptestructuren mijns inziens op voldoende wijze suggereert. De (a)-zinnen van (2) - (9) representeren de dieptestructuur van de actieve zin (1a) en de (b)-zinnen die van de passieve zin (1b).

(1a) Jan verkoopt het huis.

(1b) Het huis wordt door Jan verkocht.

- (2a) Jan verkoopt het huis.
 (2b) Jan verkoopt het huis. Chomsky (1957)
- (3a) Jan verkoopt het huis.
 (3b) Jan verkoopt het huis w_{1jze} [door \emptyset] Chomsky (1965)
- (4a) Het huis door Jan verkopen
 (4b) Het huis door Jan verkopen Fillmore (1968)
- (5a) Jan verkoopt het huis
 (5b) Het huis wordt s [Jan verkoopt het huis] Hasegawa (1968)
- (6a) Jan verkoopt het huis.
 (6b) s [Jan verkoopt het huis] worden R.Lakoff (1971)
- (7a) Jan verkoopt het huis.
 (7b) Jan verkoopt het huis pp [door \emptyset] Chomsky (1972a)
- (8a) Jan verkoopt het huis.
 (8b) Het huis wordt door Jan verkocht. Bresnan (1972)
- (9a) Jan verkoopt het huis.
 (9b) Jan worden verkopen het huis pp [door \emptyset] Fiengo (1974)

Ieder van deze voorstellen wordt gecompleteerd met al of niet expliciet geformuleerde transformationele regels die voor de juiste oppervlaktestructuur moeten zorgen en in een enkel geval (Fiengo 1974) ook met een interpretatieve regel. Van de genoemde passief-opvattingen zijn die in Chomsky (1957) en Chomsky (1965) en Hasegawa (1968) achterhaald.³ Men vindt de belangrijkste kritiek er op in Chomsky (1965), Freidin (1973) en Chomsky (1972a) respectievelijk. De voorstellen in R Lakoff (1971) en in Bresnan (1972) zijn weinig uitgewerkt; de waarde van de eerste is zeer moeilijk te beoordelen. Over Bresnans voorstel zullen we in hoofdstuk 6 uitvoerig spreken. De opvatting van Fillmore (1968) is bestreden door Dougherty (1970)⁴, een geamendeerde versie ervan echter - een versie waarin de opvatting ontstaat is van het case-grammar kader waarin hij oorspronkelijk was gesitueerd, - beoordeelt Emonds (1970: 35-6) minder negatief.⁵ Het voorstel van Chomsky (1972a) en de uitwerking ervan in Emonds (1970) en de inpassing daar weer van door Fiengo (1974) in het kader van de 'sporen'-theorie (cf. 3.5.), geeft tot

op heden ongetwijfeld de meest precieze beschrijving van passieve zinnen en 'passieve' nominalisering (of nominalisering met een door-bepaling). Het voorstel onderscheidt zich van de overige niet alleen door de aanwezigheid in de passieve dieptestructuur van een open plaats in de door-bepaling (zie (7b) en (9b)), maar ook door de transformationele bewerking die met de vorming van passieve zinnen gemoeid is. De oude opvatting namelijk dat de omvorming van de dieptestructuur naar de passieve oppervlaktestructuur één bewerking was, werd verwisseld voor de opvatting dat er twee bewerkingen in het spel zijn. Dat zijn de transformaties Agent-postposing en NP-preposing die respectievelijk de subjects-NP naar de lege plaats in de door-bepaling brengen en de objects-NP naar de vrijgekomen subjects-plaats. In Fiengo's opvatting zijn beide transformaties optioneel.

De bestudering van deze voorstellen en toetsing aan Nederlandse zinnen leidt tot twee globale conclusies. De eerste conclusie betreft de wijze waarop de voorstellen werden beargumenteerd. Het argument voor een transformationele benadering van de actief-passief relatie, het argument uit Chomsky (1957) gebaseerd op het feit dat de selectie-restricties voor het logisch subject en het logisch object in actieve en passieve zinnen dezelfde zijn, dat argument ondersteunt alle genoemde descripties⁶ (behalve die van Bresnan) hoe verschillend ze ook zijn.⁷ Ieder voorstel dat niet verhindert dat die selectie-restricties eensluitend voor actieve en passieve zinnen worden geformuleerd, honoreert Chomsky's argument. De waarde van de voorstellen ligt dan ook in de hoeveelheid 'details' of 'nadere bijzonderheden' van passieve zinnen of verschijnselen die daarmee samenhangen, die ermee kunnen worden verantwoord. Men kan dan ook zeggen dat van het viertal Chomsky (1965), Chomsky (1972a), Emonds (1970) en Fiengo (1974) iedere volgende beter is dan de eraan voorafgaande omdat steeds meer details bleken te kunnen worden ingepast. De tweede conclusie is dat er, althans in het Nederlands, een aantal verschijnselen zijn, die onverklaard blijven, als men ze toetst aan de regels die de genoemde auteurs hebben voorgesteld. Ter illustratie van deze conclusie en vooruitlopend op een zo compleet mogelijk overzicht van de passiefvormingsverschijnselen in het Nederlands, noem ik hier het volgende drietal.

- Er zijn passieve zinnen waarin de door-bepaling te interpreteren lijkt als de beschrijving van de oorzaak van hetgeen in de subject-predikaatsverbinding wordt genoemd, en andere waarin een dergelijke interpretatie niet mogelijk is, althans niet zonder het begrip 'oorzaak' een andere inhoud te geven dan het in de omgangstaal heeft. De zinnen (10a) en (10b) zijn illustraties van beide typen.

(10a) Door de snelle ingreep werd de uitbreiding van de epidemie voorkomen.

(10b) Het huis werd door Jan verkocht.

- Er zijn passieve structuren die als de beschrijving van een handeling moeten worden geïnterpreteerd, en andere waarin die gedwongen handelingsinterpretatie ontbreekt. De zinnen (11) zijn voorbeelden van het eerstgenoemde, de zinnen (12) van het laatstgenoemde.

(11a) Er wordt gefloten.

(11b) Het duipen van de kleine spaarders door de brand.

(12a) Het duo wordt gevormd door twee violisten van het Concertgebouworkest.

(12b) De kleine spaarders werden door de brand geduipd.

- Er zijn paren passieve zinnen waarin het verschil tussen de passieve hulpwerkwoorden worden en zijn als een tempusverschil moet worden beschouwd: de zinnen (13), en er zijn paren passieve zinnen waar het verschil niet in termen van tempus lijkt te kunnen worden beschreven: de zinnen (14).

(13a) Piet zegt dat het huis door de eigenaar wordt verkocht.

(13b) Piet zegt dat het huis door de eigenaar is verkocht.

(14a) Piet zegt dat de woonblokken door de snelwegen worden omringd.

(14b) Piet zegt dat de woonblokken door de snelwegen zijn omringd.

De vraag of de bijzin in (14b) een passieve zin genoemd kan worden, wordt aan de orde gesteld in 2.3.3.

Gezien tegen de achtergrond van de in de linguïstische theorieën ontwikkelde ideeën over de actief-passief relatie, zijn de genoemde verschijnselen moeilijk te klassificeren. Ze lijken zonder veel samenhang en kunnen op het eerste gezicht ook niet in verband gebracht worden met andere verschijnselen van het Nederlands. Ze rechtvaardigen daarom een nieuw onderzoek.

Een van de fundamentele problemen bij passiefvorming lijkt mij het vraagstuk van de semantische relatie tussen het logisch subject en het bijbehorend predikaat. Van oudsher is de terminologie die in gebruik is voor de beschrijving van (delen van) passieve zinnen, of van het proces van passiefvorming misleidend. Termen als

'actief' en 'passief', 'bepaling van de handelende persoon' en 'agens' suggereren dat het concept 'handeling' onlosmakelijk met passieve zinnen en passiefvorming is verbonden. Ze suggereren dat handelingswerkwoorden bij uitstek de werkwoorden zijn die passiefvorming toelaten. Die suggestie is onjuist. Ook andere zinnen dan die met een handelingswerkwoord, laten passiefvorming toe. Het bijzondere van de verschijnselen in de zinnen (10) - (14) doet zich steeds voor in passieve zinnen waarvan het werkwoord geen handelingswerkwoord is of kan zijn en het logisch subject niet steeds een handelende persoon (cf. (10a), (11b), (12b) en (14)). Hoewel het aantrekkelijk is de bedoelde terminologie te beschouwen als de uitdrukking van de overtuiging dat passieve zinnen met handelingswerkwoorden een regelmaat vertonen die maatstaf moet zijn voor de beoordeling van andere passieve zinnen, kunnen de verschijnselen in de genoemde zinnen toch niet worden afgedaan als marginale uitzonderingsgevallen.

Als uitgangspunt voor het onderhavige onderzoek werd een probleemstelling gekozen die gebaseerd is op de observatie dat de nominale constituent in de door-bepaling van een passieve zin, als oorzaak of als handelende persoon, of nog weer anders moet of kan worden geïnterpreteerd, al naar gelang de aard van de subject-predikaatsverbinding waar de door-bepaling mee verbonden is, en de aard van de nominale constituent zelf. Het probleem derhalve waar al met de zinnen (10) op werd gedoeld. Aan de hand van de zinnen (15) - (18) kan het nog wat uitvoeriger worden geïllustreerd. De (a)-zinnen bevatten een door-bepaling. (15a), (16a) en (17a) zijn passieve zinnen, (18a) niet.

(15a) Het huis wordt door Jan verkocht.

(15b) Jan verkoopt het huis.

(16a) Jan wordt door die film gefascineerd.

(16b) Die film fascineert Jan.

(17a) Er werd door een kleine ingreep een grote ramp voorkomen.

(17b) Een kleine ingreep voorkwam een ramp.

(18a) De boot sloeg door de wind om.

De door-bepaling in (18a) wordt door de traditionele grammatica op semantische gronden een bepaling van oorzaak genoemd. De passieve door-bepaling in (17a) kan ook als bepaling van oorzaak worden geïnterpreteerd. Voor de door-bepalingen in (15a) en (16a) is dat, althans op semantische gronden niet te verdedigen.

De nominale constituent Jan in (15a) noemt een handelende persoon, de door-bepaling in die zin heeft derhalve een interpretatie die voor (16a) en (17a) is uitgesloten. Hoe die film in (16) moet worden geïnterpreteerd, is een vraagstuk op zichzelf. Men mag aannemen dat het proces van passiefvorming, als daarvan gesproken mag worden, in de zinnen (15), (16) en (17) steeds in beginsel op dezelfde wijze verloopt. Hoe de interpretatieverschillen ook moeten worden verantwoord, het lijkt uitgesloten dat bij voorbeeld het ene type passieve zin uit een structuur wordt ontwikkeld waarin het logisch subject van het begin af aan deel uitmaakt van de door-bepaling, terwijl het in een ander type daarheen per transformatie zou worden verplaatst. Een dergelijke oplossing is wel denkbaar, maar zou ook een miskennen inhouden van het streven significante generalisering te vinden voor verschijnselen waarvan de verwantschap intuïtief evident lijkt.

Het genoemde probleem staat voor een deel los van dat van de beschrijving van passieve zinnen. Het feit dat we sommige zinnen als beschrijvingen van handelingen opvatten, is niet iets dat speciaal in passieve zinnen problematisch blijkt. Dat is wel het geval met het probleem waarvoor de voorbeelden (11) en (12) illustratief zijn: de vraag namelijk welke factoren bepalen dat (11a) Er wordt gefloten uitsluitend als een beschrijving van een handeling kan worden opgevat, en dat *Er wordt door de vogel gefloten ongrammaticaal is. Daarnaast echter komt het probleem van de handelingsinterpretatie ook tot uiting in de homonymie van Jan herinnert me aan mijn afspraak. En die homonymie heeft niets te maken met 'passiefvorming', want ook het passieve pendant van die zin is homoniem. Het feit echter dat sommige passiefvormingsverschijnselen niet kunnen worden begrepen zonder kennis van "the principle that an animate subject of a verb of action can be interpreted as an agent" (Chomsky 1972c), maakt ook een onderzoek van handelingszinnen noodzakelijk.

Passieve zinnen worden in het volgende dus vooral onderzocht onder het opzicht van de relatie tussen het logisch subject en het predikaat, een relatie die soms moet worden gezien als een relatie tussen oorzaak en gevolg, en soms als een relatie tussen handelende persoon en handeling. Beide relaties zijn kwalitatief verschillend en lijken op het eerste gezicht gemakkelijk uit elkaar te houden. Desalniettemin vindt men zowel in linguïstische als in filosofische publicaties pogingen ze met elkaar te vereenzelvigen. Dat komt steeds neer op een poging om een handelende persoon op te vatten als speciaal soort oorzaak. Zoals men weet, heeft Lakoff (1966) gepoogd het verband tussen inchoatieve en causatieve werkwoorden te beschrijven met behulp van een abstract predikaat CAUSE. Zijn analyse van een zin als (19) berust op de veronderstelling dat er een causale relatie is tussen de handelende persoon en het gebeuren dat door (21) wordt beschreven.

- (19) Jan breekt het kopje.
 (20) Jan CAUSE_S [het kopje breekt]
 (21) Het kopje breekt

Een analyse als deze heeft mede aanleiding gegeven tot het ontstaan van de zg. generatieve semantiek⁸ waarin de opnieuw 'causale' analyse van kill als cause to die of cause to become not to be alive zo'n prominente plaats heeft ingenomen. Lakoffs analyse van zinnen met causatieven is aangevochten op twee gronden. Hall (1965; 1971) heeft er op gewezen dat een zin als (19) niet synoniem is met Jan veroorzaakt het breken van het kopje of met Jan maakt dat het kopje breekt, en dat een transformationele afleiding van (19) uit (20) derhalve strijdig is met de hypothese dat transformaties geen betekeniswijziging teweegbrengen. Chomsky (1972a: 25) brengt tegen Lakoffs analyse in dat die analyse niet verklaart waarom de val veroorzaakte het breken van het kopje of de val maakte dat het kopje brak wel grammaticaal zijn en *de val brak het kopje niet. De kritiek benadrukt derhalve dat er verschil bestaat tussen 'handelende persoon' en 'oorzaak', en miskent vooralsnog de overeenkomsten omdat niet is aangetoond wat de grammatica wint als generalisering en als van Lakoff er in worden opgenomen.

Voor een tweede voorbeeld van de opvatting dat een handelende persoon wel als oorzaak wordt opgevat, kan gewezen worden op publikaties van case-grammarians. Daaruit spreekt in het algemeen een grote belangstelling voor de semantische aspecten van grammatische functies. Het is in dit kader dat zowel Lee (1971) als Huddleston (1970) bij voorbeeld aanleiding vinden om de functies Agens en Oorzaak met elkaar in verband te brengen.⁹ Nilsen (1973: 96) noemt de namen van nog vijf anderen die iets dergelijks hebben opgemerkt. Huddleston meent dat men in plaats van twee functies Agens en Force ook één casus Causer zou kunnen kiezen, die voorzien van een feature [+ menselijk] toch de verschillen tussen handelende persoon en oorzaak zou kunnen verantwoorden.¹⁰ Zinnen als de artsen hebben door een snelle ingreep de uitbreiding van de epidemie voorkomen bevatten echter twee constituenten die de functie Causer hebben. Een van de grondprincipes van de case-grammar is dat één functie niet twee keer in dezelfde clause kan optreden. Als er een functie Causer bestaat is de genoemde zin in strijd met dat principe. De zin pleit dus tegen het bestaan van zo'n functie. Merk echter op dat een zin als door de onhandige manoeuvre sloeg de boot door de harde wind om twee bepalingen bevat die beide de functie Oorzaak of Force vervullen. Ook deze zin is derhalve in strijd met het genoemde principe, tenzij men voor een van beide door-bepalingen ad hoc een nieuwe functie creëert, of aanneemt dat bepalingen van oorzaak uit aparte S-structuren

worden ontwikkeld. Kiest men voor het laatste, dan wordt ook de functie Causer weer mogelijk, kiest men voor het eerste dan is de generalisering waarin ook de Agens zou passen verder weg dan ooit. En dan nog vraagt bij voorbeeld een verantwoording van de oorzakelijke (?) en de agentieve interpretatie van de homonieme zin Jan herinnert me aan de afspraak verdergaande voorzieningen, omdat geen van de genoemde opties die verantwoording biedt. Heeft het er derhalve aanvankelijk de schijn van dat de grammatica kan worden vereenvoudigd door een handelende persoon als een (bepaald type) oorzaak op te vatten, de uitwerking van de idee leidt, althans voor de case-grammar, tot een groot aantal complicaties die de winst van de vereenvoudiging weer compleet te niet doen.

Ook in andere publikaties vindt men wel sporen van de opvatting dat een agens als oorzaak van de genoemde handeling kan worden opgevat. Voor twee in de tijd ver uiteen liggende voorbeelden zij gewezen op Den Hertog (1972³) en Jackendoff (1974). Den Hertog noemt een door-bepaling in passieve zinnen een bepaling van oorzaak, hoewel de omschrijving van deze categorie bijwoordelijke bepalingen niet past op zijn voorbeeldzin. Bepalingen van oorzaak zegt Den Hertog "vermelden zaken (hieronder te verstaan gebeurtenissen, toestanden of werkende zelfstandigheden) die aanleiding geven tot gevolgen die buiten het menselijke denken en willen omgaan (deel I: 105; cursivering van mij; T.P.). Dit laatste echter is niet van toepassing op Den Hertogs voorbeeld die brief is niet door mij geschreven (deel I:54). Den Hertogs beslissing om de passieve door-bepaling tot de bepalingen van oorzaak te rekenen lijkt daarom meer door de vormovereenkomst dan door de betekenisovereenkomst ingegeven. Het is begrijpelijk dat latere grammatici Den Hertogs opvatting niet deelden en een andere term kozen voor de door-bepaling in passieve zinnen.¹¹ Bij Jackendoff blijkt uit iets geheel anders dat een handelende persoon oorzaak van een handeling is. In zijn lexicale specificaties voor werkwoorden als to blame en to put the blame wordt de relatie tussen het subject en het gebeurde uitgedrukt door het semantische predikaat CAUSE. Van CAUSE wordt nog opgemerkt dat het een agens zou impliceren (1974a: 494). Deze verantwoording roept veel vragen op waarop Jackendoff geen antwoord geeft. En dat is waarschijnlijk in het kader van zijn betoog ook niet noodzakelijk. De keuze van CAUSE echter demonstreert de aantrekkingskracht van de opvatting dat de relatie tussen een handelende persoon en een handeling een oorzaak-gevolg relatie zou zijn.

Alle genoemde voorbeelden lijken er op te wijzen dat de noties 'oorzaak' en 'handelende persoon' zo dichtbij elkaar liggen dat een generalisering wellicht binnen het bereik van de grammatica ligt. In het laatste hoofdstuk van deze studie moge blijken dat op basis van de analyses van handelingszinnen, van zinnen met een bepaling van oorzaak en van passieve zinnen een generalisering als de beoogde kan worden bereikt.

We zullen ons eerst hoofdzakelijk bezighouden met de syntactische beschrijving van passieve zinsstructuren. Als basis daarvoor dient de beschrijving van actieve en passieve zinnen in Fiengo (1974), zowel het algemene kader waarin zijn beschrijving is gesitueerd (de sporetheorie), als de transformationele en interpretatieve regels die hij geeft. Deze keus werd gedaan op grond van het feit dat zijn passiefvoorstel redelijk uitgewerkt is, en geacht mag worden het meest geavanceerde te zijn van de voorstellen die men in de literatuur kan vinden. Met het passiefvoorstel van Fiengo worden in beginsel ook zijn uitgangspunten aanvaard, dat wil dus zeggen de zg. extended standard theory (Chomsky 1972a;1972b), Emonds (1970) en Bresnan (1972). Op deze basis kunnen een groot aantal passiefvormingsverschijnselen in het Nederlands worden beschreven. Maar er zijn ook aanvullingen en modificaties nodig, niet in de laatste plaats omdat de passiefvorming in het Nederlands, bij voorbeeld voor intransitieve werkwoorden, niet compleet hetzelfde verschijnsel is als in het Engels. De passiefvormingsverschijnselen dwingen tot een analyse van zinnen met handelingswerkwoorden. Met die onafhankelijk gemotiveerde analyse blijken sommige verschijnselen in passieve zinnen te kunnen worden verantwoord. Maar ook dan blijven er moeilijkheden. Fiengo maakt gebruik van twee transformaties Agent-postposing en NP-preposing. Van deze beide is de eerste zwak onderbouwd. Het enige argument voor die regel blijkt niet houdbaar. In het laatste hoofdstuk zullen we daarom een beroep moeten doen op een beschrijving van passieve zinnen waarin Agent-postposing niet nodig is, t.w. het voorstel van Bresnan (1972). Als deze stap eenmaal is gezet, ligt een interpretatieve verantwoording van de synonymie tussen actieve en passieve zinnen voor de hand; we zullen daarbij kunnen profiteren van de beregeling die voor zinnen met een bepaling van oorzaak in een eerder hoofdstuk werd voorgesteld.

Het betoog verloopt als volgt.

Na de presentatie van observaties betreffende passieve zinnen en zinnen met een bepaling van oorzaak in het tweede hoofdstuk, wordt een descriptie-voorstel ontwikkeld voor de bepalingen van oorzaak waarin vooral aandacht zal worden besteed aan de semantische aspecten van deze bepalingen. In het laatste deel van het derde hoofdstuk wordt het voorstel van Fiengo voor de beschrijving van passieve zinnen getoetst aan Nederlandse voorbeelden. Daaruit blijkt dat een analyse van zinnen met handelingswerkwoorden onontbeerlijk is. Die analyse wordt in het vierde hoofdstuk ontwikkeld. In het vijfde hoofdstuk wordt Fiengo's voorstel, aangevuld met die analyse, opnieuw getoetst. In het zesde hoofdstuk wordt een poging gedaan het weinig uitgewerkte voorstel van Bresnan verder te ontwikkelen. Dit komt neer op een poging de synonymie van actieve en passieve zinnen interpretatief te verantwoorden.

2. Observaties

2.1. Inleiding

Naast enkele terminologische verduidelijkingen betreffende de begrippen passieve door-bepaling en bepaling van oorzaak, treft men in dit hoofdstuk een aantal observaties aan die te maken hebben met zinnen waarin de gedefinieerde verschijnselen voorkomen. Dit overzicht wordt gecompleteerd in de overige hoofdstukken met die observaties die beter in samenhang met de descriptie ervan konden worden vermeld.

2.2. De terminologie

Het begrip 'passieve zin' of 'passieve zinsstructuur' kan moeilijk gedefiniëerd worden. De zinnen (22) worden beide passieve zin genoemd. Het objectsc complement van (23a) is eveneens passief. Maar aangezien de passieve door-bepaling niet hoeft op te treden, kan van (23b) niet gezegd worden of daarin een actieve of passieve zinsstructuur het objectsc complement vormt.

(22a) Het huis wordt door Jan verkocht.

(22b) Het huis wordt verkocht.

(23a) Ik heb het huis door Jan zien verkopen.

(23b) Ik heb het huis zien verkopen.

Verschijnselen als die in (23b) maken een definitie van de genoemde begrippen in termen van oppervlaktestructuur onmogelijk. Het algemene gebruik ervan is overigens duidelijk genoeg en zal in de praktijk geen complicaties opleveren.

Het begrip 'actieve zin' zal vooral gebruikt worden in contrast met 'passieve zin'. Een actieve zin is derhalve een zin die omgezet kan worden in het passivum, en niet iedere willekeurige niet-passieve zin.

In overeenstemming met de Nederlandse traditie noem ik een door-bepaling in een passieve zin 'bepaling van de handelende persoon' ongeacht de aard van de nominale constituent in de bepaling. Steeds als de nominale constituent van de door-bepaling subject kan zijn van het actieve pendant van de zin waarin de bepaling voorkomt, spreek ik van bepaling van de handelende persoon, ook als de zin geen handeling beschrijft. De termen passieve door-bepaling en bepaling van de handelende persoon worden door elkaar gebruikt. Het feit dat deze door-bepalingen subject kunnen zijn in de actieve zin, onderscheidt ze van de bepalingen van oorzaak. De door-bepaling in de zin (24a) is een bepaling van de handelende persoon en de door-bepaling in

(25a) is bepaling van oorzaak.

(24a) Jan voelde het verband door de verpleegsters aanleggen.

(24b) Jan voelde de verpleegsters het verband aanleggen.

(25a) Jan voelde het verband door de pleisters knellen.

(25b) *Jan voelde de pleisters het verband knellen.

In (24a) kan de verpleegsters als logisch subject van aanleggen worden beschouwd.

In (25a) kan de pleisters niet zo worden opgevat, getuige het ongrammaticale karakter van (25b).

Ons onderwerp maakt het wenselijk een aantal soorten passieve zinnen te onderscheiden. Die soorten kunnen worden gedifferentieerd op basis van verschillen tussen de hoofdwerkwoorden die passief deelwoord in die zinnen zijn. Achtereenvolgens komen in het vervolg passieve zinnen aan de orde met een handelingswerkwoord, met een zg. pseudo-handelingswerkwoord, met een zg. vorm-bepalend werkwoord en met een zg. impressiewerkwoord; ook kunnen passieve zinnen worden onderscheiden waarin het werkwoord met een metaforische betekenis wordt gebruikt.

Wat in het vervolg met de term 'bepaling van oorzaak' wordt bedoeld, kan als volgt worden omschreven. Ik neem aan dat het typerend is voor een bepaling van oorzaak dat hij door door wordt ingeluid. Dit is een simplificatie. Er zijn oorzakelijke bepalingen die door andere voorzetsels worden ingeluid, in 3.2. worden er enkele van genoemd. Ook al is veel omtrent deze oorzakelijke bepalingen nog volledig onbekend, er lijkt onder de Nederlandse (school-)grammatica een nooit uitgesproken communis opinio te bestaan dat de causale bepalingen die met door beginnen, geacht kunnen worden de bepaling-van-oorzaak-bij-uitstek te zijn. Of een oorzakelijke bepaling door door of door een ander voorzetsel wordt ingeluid is afhankelijk van de aard van de nominale constituent in de bepaling, deels van het hoofdwerkwoord, deels ook nog van andere factoren waarvan in het vervolg steeds gemakkelijk kan worden geabstraheerd.

De formele karakteristiek - een bepaling van oorzaak begint met door - kan worden aangevuld met het semantische kenmerk dat de nominale constituent van de bepaling de oorzaak beschrijft van het in de rest van de zin genoemde. De bepaling beschrijft de 'oorzaak-component' en de rest van de zin de 'gevolg-component' van een 'oorzaak-gevolg relatie'. Ook deze termen zullen in het vervolg worden gebruikt en wel in de alledaagse betekenis van die woorden. De bepaling van oorzaak voldoet aan dit semantisch criterium als de zin waarin hij voorkomt met maken dat kan

worden geparafraseerd. Klooster e.a. (1969) karakteriseren de bepaling van oorzaak met een er de oorzaak van zijn dat-parafrase. De parafrase is echter in een aantal gevallen minder nauwkeurig. Tussen een zin met een bepaling van oorzaak en een er de oorzaak van zijn dat-parafrase van zo'n zin zijn soms betekenisverschillen aanwijsbaar. Een maken dat-parafrase is preciezer. Men vergelijkte ter illustratie de volgende drietallen.

(26a) Waardoor zou de boot kunnen omslaan?

(26b) Wat zou kunnen maken dat de boot omslaat?

(26c) Wat zou er de oorzaak van kunnen zijn dat de boot omslaat?

(27a) Jan droomde dat de boot door de wind omsloeg.

(27b) Jan droomde dat de wind maakte dat de boot omsloeg.

(27c) Jan droomde dat de wind er de oorzaak van was dat de boot omsloeg.

De complementzsin van er de oorzaak van zijn dat is altijd factief in de zin van Kiparsky en Kiparsky (1970). Dat wil zeggen dat de zin de presuppositie bevat dat hetgeen in de dat-zin wordt beschreven, waar is. Die presuppositie is afwezig in de zin met de door-bepaling (26a) en in de zin met maken dat (26b). Hetzelfde verschil kan men aanwijzen tussen de zinnen (27c) enerzijds en (27a) en (27b) anderzijds. Het omslaan van de boot door de wind behoort in (27a) en (27b) tot de droomwereld van Jan, maar (27c) bevat de presuppositie dat de boot in de werkelijkheid is omgeslagen, en dat uitsluitend de causale verklaring voor dit verschijnsel in de droomwereld van Jan realiteit is. Om bovenstaande redenen worden de er de oorzaak van zijn dat-zinnen als parafrases van zinnen met een bepaling van oorzaak afgewezen.

Voorzover ik zie, zijn er twee soorten causale bepalingen die aan de genoemde semantische en formele criteria voldoen. Die twee soorten worden in het volgende nader gedetermineerd. (cf. 2.4.1. en 2.4.2.) Men vindt voorbeelden ervan in de zinnen (28a) en (29a). Ze gaan vergezeld van een maken dat-parafrase.

(28a) Door de wind sloeg de boot om.

(28b) De wind maakte dat de boot omsloeg.

(29a) Door een misverstand kwam hij een uur te vroeg.

(29b) Een misverstand maakte dat hij een uur te vroeg kwam.

Daarnaast bestaan er door-bepalingen die geen maken dat-parafrase toelaten en toch

op semantische gronden bepaling van oorzaak genoemd mogen worden. Dat zijn ten eerste de door-bepalingen die optreden als bijvoeglijke bepaling bij een nominale constituent, zoals bij voorbeeld in ongelukken door drankmisbruik. De functie van deze bepalingen is evident die van bepaling van oorzaak. Ik kom in 3.3. op dit soort bepalingen terug. De tweede soort is voor ons onderwerp interessanter. Het zijn de bepalingen die voorkomen bij werkwoorden die hierna 'pseudo-handelingswerkwoorden' zullen worden genoemd. Ze onderscheiden zich door een beperkt bereik, dat wil zeggen ze beschrijven niet een oorzaak van het genoemde in de subject-predikaatsverbinding waar ze bij optreden, maar een oorzaak van een deel van wat in de rest van de zin wordt genoemd. Met name het (handelend) subject valt niet onder het bereik van de bepaling. Een voorbeeld daarvan vindt men in (30a). De maken dat-parafrase (30b) is niet synoniem met (30a).

(30a) Door een voorbeeld verduidelijkte Jan zijn uiteenzetting.

(30b) Een voorbeeld maakte dat Jan zijn uiteenzetting verduidelijkte.

Een door-bepaling als in (30a) is geen bepaling van middel. Een voorbeeld kan als oorzaak worden geïnterpreteerd omdat het niet slechts een onderdeel is van wat de verduidelijking teweegbracht; de zin met de met-bepaling (30c) zal wel zo geïnterpreteerd worden, dat het genoemde voorbeeld gezien wordt als een deel van het geheel van omstandigheden dat maakt dat de uiteenzetting duidelijker wordt. Vgl. (30a) en (30c).

(30c) Met een voorbeeld verduidelijkte Jan zijn uiteenzetting.

Het bereik van een bepaling van oorzaak wordt in 2.3.2. nader geanalyseerd.

2.3. Observaties betreffende passieve zinnen

2.3.1. Passieve zinnen met een handelingswerkwoord

Gewoonlijk worden die werkwoorden handelingswerkwoord genoemd die kunnen optreden in een imperatief, en in het objectscomplement van werkwoorden als beloven en aanraden, en waar door het doen naar kan worden verwezen. Men vindt voorbeelden in de volgende zinnen.

(31a) Drink je koffie op!

(31b) Jan beloofde te vluchten.

We accepteren hier voorlopig deze karakterisering en noemen opdrinken, vluchten en schrijven handelingswerkwoorden. We zullen in hoofdstuk 4 uitvoeriger bij de syntactische en semantische aspecten van handelingszinnen stilstaan.

Het logisch subject van een handelingswerkwoord noemt bijna steeds een persoon of personen. Die zijn steeds 'handelende personen'.

Over passieve zinnen met een handelingswerkwoord behoeft niet veel te worden gezegd. De belangrijkste eigenschappen van passieve zinnen worden in de syntactische literatuur aan dit type zinnen gedemonstreerd. Een zorgvuldige beschrijving vindt men voor het Nederlands in Kraak en Klooster (1968).

De passieve door-bepaling in zinnen met een handelingswerkwoord kan steeds worden weggelaten zonder dat de zin ongrammaticaal wordt. Men spreekt dan wel van passieve zinnen met een geïmpliceerd subject. Als de zin een handeling beschrijft, duidt het geïmpliceerd subject altijd een ongespecificeerd aantal personen aan; het is noch noodzakelijk een enkelvoud, noch een meervoud (cf. Pollmann 1970). In de meeste passiefvoorstellen wordt aangenomen dat het geïmpliceerd subject in de dieptestructuur aanwezig was als een lexical entry al of niet met een fonologische vorm, en dat het in de loop van de derivatie is gedeleerd. Deze bewerking moet aangevuld worden met een regel die het voorzetsel door deleert. We zullen zien dat het ook anders kan.

Er zijn bij mijn weten slechts een gering aantal pseudo-transitieve handelingswerkwoorden die geen passievorming toelaten; een voorbeeld is ontvluchten.

In het Nederlands is ook passievorming mogelijk van een aantal intransitieve werkwoorden. Uitzonderingen zijn komen, gaan, verschijnen en verdwijnen bij voorbeeld, dat wil zeggen werkwoorden die het perfectum vormen met het hulpwerkwoord zijn. Onder de werkwoorden die geen passievorming toelaten zijn veel werkwoorden die in het perfectum zijn vereisen. Van die werkwoorden die een perfectum zowel met hebben als met zijn kunnen formeren, laat alleen die verschijningsvorm passievorming toe die in het perfectum hebben gebruikt. Van het transitief/intransitieve werkwoord scheuren bij voorbeeld laat alleen de transitieve vorm passievorming toe en die vormt het perfectum met hebben. Vgl. de zinnen (32) - (34).

(32a) De kinderen hebben het papier gescheurd.

(32b) Het papier is door de kinderen gescheurd.

(33a) *Het papier heeft gescheurd.

(33b) Het papier is gescheurd.

(34) *Er wordt door het papier gescheurd.

Hetzelfde verschijnsel vindt men in de zinnen met een werkwoord dat met een bepaling van richting kan optreden. Ook hier laat die vorm die zijn gebruikt, de vorm waarbij de richtingsbepaling kan optreden, geen passievorming toe.

(35a) *We hebben naar Groningen gereden.

(35b) *Er wordt naar Groningen gereden.

(35c) We zijn naar Groningen gereden.

Dat (35a) en (35b) beide ongrammaticaal zijn,¹² hangt samen met het feit dat de vorm van het werkwoord rijden die het perfectum met hebben vormt, niet zonder meer met een bepaling van richting kan worden verbonden.

Intransitieve verba of intransitief gebruikte pseudo-transitiva met een subject dat [- menselijk] is, laten geen passievorming toe. Transitieve werkwoorden met dergelijke subjecten kunnen wel in het passivum worden overgebracht, als het object althans een bepaalde NP is. De zinnen (36) - (38) illustreren dit.

(36a) Jan fluit.

(36b) Er wordt door Jan gefloten.

(37a) De merel fluit.

(37b) *Er wordt door de merel gefloten.

(38a) De merel heeft deze eieren gelegd.

(38b) Deze eieren zijn door de merel gelegd.

De ongrammaticale zin (37b) suggereert dat er sprake is van een handeling, en dat is strijdig met de aard van het in het logisch subject genoemde.

Handelingswerkwoorden laten de vorming toe van een bijzonder soort passieve zinnen die de betekenis hebben van een imperatief. Voorbeelden daarvan vindt men in de zinnen (39). Het imperatieve betekenis-aspect gaat niet verloren als aan de zin een passieve door-bepaling wordt toegevoegd. Dat laten de zinnen (40) zien.

(39a) En nu wordt er doorgegeten!

(39b) En nu worden die schoenen gepoetst!

- (40a) En nu wordt hier door jou niets meer gezegd!
- (40b) En nu worden door jullie die schoenen gepoetst, en daarmee basta!

Het geïmpliceerd subject in (39) is steeds de toegesprokene. Merk op dat ook in niet-passieve zinnen het subject niet geïmpliceerd behoeft te zijn. Naast Kom! bestaat Komen jij!. Een ander punt van overeenkomst tussen 'echte' imperatieve zinnen en passieve imperatieve zinnen is nog dat er geen versie van bestaat met een imperfectum of een perfectum. De zinnen (41) en (42) zijn ongrammaticaal.

- (41a) *Kwam!
- (41b) *Wees gekomen!
- (42a) *En nu werd er doorgegeten!
- (42b) *En nu zijn die schoenen gepoetst!

De zin (43) is echter grammaticaal.

- (43) En nu zijn over vijf minuten die schoenen gepoetst, anders blijf je maar thuis.

Imperatieve passieve zinnen worden in het vervolg buiten beschouwing gelaten. Hier kan nog worden opgemerkt dat geen van de in het vervolg nog te bespreken soorten verba de vorming van dit type passieve zinnen toelaat.

Andere eigenschappen van passieve zinnen met een handelingswerkwoord komen in de volgende paragrafen aan de orde, steeds waar sprake is van een contrast ten opzichte van de passieve zinnen waarin andere soorten werkwoorden voorkomen.

2.3.2. Passieve zinnen met zg. pseudo-handelingswerkwoorden

'Pseudo-handelingswerkwoord' is de term die ik hier en in het vervolg wil gebruiken om werkwoorden aan te duiden als redden, voorkomen, duperen, overtuigen, verduidelijken, vermeerderen, verkleinen, creëren, beeindigen etc. Ze lijken op het eerste gezicht gewone handelingswerkwoorden. Ze kunnen in de gebiedende wijs voorkomen, ze kunnen in het infinitief-complement van aanraden en beloven optreden, en er kan met het proverbium doen naar worden verwezen.

- (44) Red uw kleinkinderen!
- (45) Hij raadde mij aan hem te overtuigen dat ik onschuldig was.

(46) Albert creëerde nieuwe verkooppunten en Simon deed dat ook.

Deze eigenschap van pseudo-handelingswerkwoorden hangt uiteraard samen met het feit dat de werkwoorden met een [+ menselijk] subject kunnen worden verbonden, dat als aanduiding van de handelende persoon kan fungeren.

De genoemde werkwoorden onderscheiden zich echter op een aantal punten van 'gewone' handelingswerkwoorden.

Alle pseudo-handelingswerkwoorden kunnen ook worden verbonden met een [+ menselijk] subject dat niet als handelende persoon kan worden geïnterpreteerd. De zinnen (47) zijn homoniem.

(47a) De kinderen verkleinen onze kansen op de hoofdprijs.

(47b) Een lange echtgenoot voorkomt de aanschaf van een huishoudtrapje.

(47c) Wim overtuigde ons ervan dat iemand die niet sterk is ook niet slim hoeft te zijn.

In één interpretatie is een handelend optreden van de in het subject genoemde personen geïmpliceerd; in de andere interpretatie slechts hun bestaan of hun aanwezigheid. De homonymie gaat bij omzetting in het passivum niet verloren. De zinnen (48) zijn opnieuw homoniem.

(48a) Onze kansen op de hoofdprijs worden door de kinderen verkleind.

(48b) De aanschaf van een huishoudtrapje wordt door een lange echtgenoot voorkomen.

(48c) Wij worden er door Wim van overtuigd dat iemand die niet sterk is, ook niet slim behoeft te zijn.

Dat zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord en een [+ menselijk] subject op de aangegeven wijze homoniem zijn, hangt samen met het feit dat deze werkwoorden ook met een [- menselijk] subject kunnen voorkomen. Zie de volgende zinnen.

(49a) Jans optreden redde de situatie.

(49b) De inbraakpoging dupeerde de Democraten.

(49c) Zijn gele das speelde de oppositie in de kaart.

In de zinnen (49) zijn de nominale constituenten die als subject van redden, duperen en in de kaart spelen optreden, respectievelijk [+ abstract], [+ abstract] en [- abstract]. De werkwoorden kunnen hier niet als handelingswerkwoord worden opgevat. De zinnen zijn dan ook niet homoniem, en hun passieve pendanten evenmin.

De actieve en passieve zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord kunnen een bepaling van oorzaak of een bepaling-van-oorzaak-achtige constituent bevatten. Men zie de zinnen (50).

(50a) Jan redde de situatie door een doortastend optreden.

(50b) Door een doortastend optreden werd de situatie door Jan gered.

Voordat we dit soort zinnen analyseren, zal eerst iets gezegd moeten worden over de betekenis van de pseudo-handelingswerkwoorden.

Het is mogelijk de categorie van de pseudo-handelingswerkwoorden semantisch te karakteriseren. Pseudo-handelingswerkwoorden noemen geen handeling, maar ze beschrijven in de handelingsbetekenis een stand van zaken die een handeling impliceert en waarmee de geïmpliceerde handeling wordt geïnterpreteerd. Ter toelichting zie men (51).

(51) Door de inbraak dupeerden de Republikeinen de Democraten.

Met de woorden inbraak en duperen wordt in deze zin niet aan twee verschillende handelingen gerefereerd. Er wordt in (51) één gebeuren beschreven dat op grond van bepaalde handelingen een inbraak wordt genoemd. Met het woord duperen spreekt de spreker een oordeel uit dat kan gelden als een beschrijving van de konsekventies die de inbraak heeft. De konsekventies zijn voor de spreker met de inbraak gegeven, zij zijn geen apart gebeuren dat bij voorbeeld in de tijd van de inbraak kan worden onderscheiden. Iemand die getuige zou zijn geweest van het in (51) beschrevene, heeft niet twee gebeurtenissen gezien waarvan de één inbreken en de andere duperen kan worden genoemd. Het inbreken is zichtbaar, het duperen is een oordeel berustend op een gebeuren dat zichtbaar was. Er bestaat daarom geen handeling 'duperen' op een wijze die vergelijkbaar is met een handeling die beschreven kan worden als timmeren, roken of reizen. Ook als de door-bepaling uit (51) wordt weggelaten beschrijft de zin geen handeling duperen, maar impliceert de zin een handeling (dat kan ook zijn 'niets doen') die met duperen in zijn konsekventies wordt beschreven.

Vanuit deze semantische achtergrond is het begrijpelijk dat echte handelingswerkwoorden niet zonder meer met een door te-bepaling verbonden kunnen worden en pseudo-handelingswerkwoorden wel. De infinitief in een door te-bepaling noemt de handeling die door het pseudo-handelingswerkwoord wordt geïmpliceerd. Vgl. de volgende zinnen.

(52a) *Door met de hamer te slaan timmerde hij de plank vast.

(52b) *Door in te stappen reisde hij mee.

(53a) Door in te grijpen voorkwamen de artsen de uitbreiding van de epidemie.

(53b) Door in te breken dupeerden de Republikeinen de Democraten.

Overigens kunnen ook andere dan pseudo-handelingswerkwoorden met een door te-bepaling optreden. Een [+ menselijk] subject is dan een vereiste. Er is bij deze werkwoorden echter steeds sprake van twee in de tijd te onderscheiden gebeurtenissen.

(54a) Door te blijven roken stierf de hartpatiënt eerder dan nodig was.

(54b) Hij kreeg de dop los door hem te verwarmen.

Keren we nu terug naar de zinnen (50). Stel dat we door een doortastend optreden een bepaling van oorzaak zouden noemen; we worden dan geconfronteerd met een interpretatief probleem. Want als een doortastend optreden de oorzakelijke component van een causale relatie noemt, dan zou de rest van de zin de gevolg-component beschrijven. Dat lijkt echter niet in overeenstemming met de feiten. Niet 'Jan redde de situatie' is het gevolg van 'een doortastend optreden', maar slechts 'het redden van de situatie'. Nemen we aan dat de zin (50a) refereert aan een reeks causale relaties R_c , dan is het de reeks (55a) en niet die van (55b).

(55a) [Jan R_c een doortastend optreden] R_c de situatie werd gered

(55b) Een doortastend optreden R_c [Jan R_c de situatie werd gered]

Dit komt ook tot uiting in het feit dat (50a) geen maken dat-parafrase heeft. (50a) en (50c) zijn niet synoniem.

(50a) Jan redde de situatie door een doortastend optreden.

(50c) Een doortastend optreden maakte dat Jan de situatie redde.

Ook de parafrase (50c) laat zien dat het bereik van de causale bepaling in (50a) beperkt is tot een deel van de subject-predikaatsverbinding en zich niet over de gehele zin uitstrekt. In (50c) is sprake van twee in de tijd te onderscheiden gebeurens, en we zagen bij de bespreking van (51) dat in zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord (in de handelingsinterpretatie) de nominale constituent van de door-bepaling niet een ander gebeuren noemt dan de rest van de zin, maar hetzelfde gebeuren anders.

Als door een doortastend optreden als bepaling van oorzaak wordt beschouwd, dan kan men aan de interpretatieve eigenaardigheid van (50a) niet voorbijgaan. De moeilijkheid doet zich alleen voor als het logisch subject als handelende persoon wordt

geïnterpreteerd. Is dat laatste niet het geval dan bestrijkt de bepaling van oorzaak de hele subject-predikaatsverbinding. De volgende voorbeelden illustreren dit.

- (56a) Jan herinnert me door die horlogeketting aan mijn vader.
- (56b) Nixon verhinderde door zijn aanblijven de totstandkoming van het Amerikaans-Russisch verdrag.
- (57a) Die horlogeketting maakt dat Jan me aan mijn vader herinnert.
- (57b) Nixons aanblijven maakte dat hij de totstandkoming van het Amerikaans-Russisch verdrag verhinderde.

Worden Jan en Nixon in (56) en Jan en hij in de dat-zin van (57) als niet-handelende personen opgevat dan zijn de zinnen (56) en (57) synoniem.

Het bovenstaande is ook belangrijk voor het beoordelen van de syntactische en semantische structuur van passieve zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord. Aangezien dergelijke werkwoorden in het activum met een causale door-bepaling kunnen worden verbonden, kan de passieve zin twee door-bepalingen bevatten. Problemen ontstaan er als in de passieve zin één door-bepaling voorkomt. Is dat een bepaling van oorzaak of een bepaling van de handelende persoon? Kijken we eerst naar de volgende voorbeeldzinnen.

- (58a) Door het onweer werd aan de vijandelijkheden een einde gemaakt.
- (58b) Het onweer maakte een einde aan de vijandelijkheden.
- (58c) Het onweer maakte dat aan de vijandelijkheden een einde werd gemaakt.
- (58d) Door het onweer werd door Jupiter aan de vijandelijkheden een einde gemaakt
- (58e) Door het onweer werd door de strijdende partijen aan de vijandelijkheden een einde gemaakt.¹³
- (58f) Door de hevige slagregens werd door het onweer aan de vijandelijkheden een einde gemaakt.

In de meest voor de hand liggende interpretatie is (58a) synoniem met (58b). Alleen als verondersteld wordt dat in (58a) een geïmpliceerd logisch subject aanwezig is, dan is door het onweer in die zin een bepaling van oorzaak. De structuur van de zin is dan vergelijkbaar met (58d) of (58e). Neemt men aan dat door het onweer een bepaling van oorzaak is en geen bepaling van de handelende persoon, dan kan het geïmpliceerd logisch subject geïnterpreteerd worden als een beschrijving van iets of iemand die het naar believen kan laten onweren, bij voorbeeld Jupiter. In dat

geval en ook in (58d) is het logisch subject niet binnen het bereik van de bepaling van oorzaak. In (58e) is het logisch subject wel binnen dat bereik, als we althans aannemen dat de genoemde strijdende partijen niet een macht hebben als Jupiter. In (58f) tenslotte is de eerste door-bepaling een bepaling van oorzaak en door het onweer bepaling van de handelende persoon. De laatste valt binnen het bereik van de eerste.

Het bovenstaande betekent dat (58a) homoniem is. Door het onweer kan als bepaling van de handelende persoon en als bepaling van oorzaak worden opgevat, in het laatste geval kan het geïmpliceerd logisch subject zowel binnen als buiten het bereik van de causale bepaling vallen.

Iets anders nog ligt de situatie in de zin (59a). Zie de zinnen (59).

(59a) Door de snelle ingreep werd een ramp voorkomen.

(59b) De snelle ingreep voorkwam een ramp.

Mijns inziens heeft (59a) in ieder geval een interpretatie waarin de snelle ingreep kan worden opgevat als het logisch subject van voorkomen. Dat dit zo is, blijkt uit de synonymie van (59a) en (59b). Daarnaast kan (59a) ook opgevat worden als een passieve zin met een geïmpliceerd subject. Dit geïmpliceerd subject is dan een veronderstelde 'handelende persoon' die 'de snelle ingreep' verricht en zo-doende 'een ramp voorkomt'. Het logisch subject valt buiten het bereik van de causale bepaling. Merk op dat de nominalisering ingreep ook een logisch subject veronderstelt, en wel in (59a) én in (59b). Voor welke interpretatie van door de snelle ingreep in (59a) dan ook, is de reeks van causale relaties die van (59c).

(59c) ['onbekende handelende persoon' R_C de snelle ingreep] R_C het voorkomen van een ramp.

De zin (59a) mag dan geacht worden syntactisch homoniem te zijn, de beide interpretaties liggen zeer dichtbij elkaar en de verschillen zijn niet goed waarneembaar.

Concluderend kunnen we zeggen dat de grammatica de volgende eigenschappen van zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord moet kunnen verantwoorden. Als het subject [+ menselijk] is, is de zin homoniem. In beide interpretaties laat de zin passievorming toe. Als er in de actieve zin een causale door-bepaling voorkomt, kan die door-bepaling een beperkt bereik hebben als het subject een handelende persoon noemt. Soms valt het logisch subject wel binnen het bereik van de causale bepaling. Dat is zeker het geval als het logisch subject [- menselijk] is. Dan is

de door-bepaling interpretatief als een gewone bepaling van oorzaak te beschouwen. Een passieve zin met twee door-bepalingen zal derhalve niet altijd als de beschrijving van een handeling geïnterpreteerd worden. In de hoofdstukken 3 en 5 zullen we zien hoe deze eigenschappen verantwoord kunnen worden.

In aansluiting op het bovenstaande kan over het optreden van pseudo-handelingswerkwoorden in nominalisering en het infinitief-complement van bij voorbeeld zien worden opgemerkt, dat zulks altijd de niet-handelingsinterpretatie uitsluit. Men zie de voorbeelden (60) en (61). De grammaticaliteit van de beide laatste is dubieus.

(60a) Het beëindigen van de vijandelijkheden door het onweer

(60b) Het duperen van de Democraten door de inbraak

(61a) ?Ik zag de vijandelijkheden door het onweer beëindigen.

(61b) ?Ik zag het verdrag door Nixon verhinderen.

Door het onweer in (60a) en (61a) en door de inbraak in (60b) zijn slechts als een bepaling van oorzaak te interpreteren. Alleen voor die interpretatie is de aanwezigheid van een geïmpliceerd logisch subject dat een handelende persoon aanduidt, mogelijk. In (61b) is Nixon slechts als handelende persoon te interpreteren.

Tot slot van deze paragraaf moeten we nog aandacht besteden aan de interpretatie van passieve zinnen zonder door-bepaling. Elders heb ik opgemerkt dat in dit soort zinnen het geïmpliceerd subject noodzakelijk als [+ menselijk] moet worden geïnterpreteerd (Pollmann 1970: 37). De zinnen (62) zijn tegenvoorbeelden tegen die opvatting.

(62a) De atmosfeer werd gezuiverd.

(62b) De wolken werden verdreven.

(62c) Het water wordt in het spaarbekken op natuurlijke wijze ververst.

(62d) Het zeewater wordt overdag verder verwarmd.

Deze zinnen laten een interpretatie toe waarin een of andere natuurkracht zonder menselijke tussenkomst als oorzaak van het gebeuren wordt opgevat (vgl. ook Schermer-Vermeer 1971).

Mijns inziens geldt dit niet voor passieve er-zinnen waarin de door-bepaling ontbreekt. Voorbeelden zijn de zinnen (63).

- (63a) Er wordt water ververst.
- (63b) Er wordt overdag zeewater verwarmd.
- (63c) Er werd een lawine van de berg afgeschoven.

Deze zinnen veronderstellen steeds een handelende persoon. Vgl. ook 5.3.

2.3.3. Passieve zinnen met zg. vorm-bepalende werkwoorden

Er zijn werkwoorden die de eigenschap hebben dat de actieve zin waarin zij in de tegenwoordige tijd voorkomen twee passieve zinnen naast zich heeft, de één met het passief hulpwerkwoord worden, de ander met zijn. Zulke werkwoorden zijn bij voorbeeld omringen, begrenzen, omcirkelen, omlijsten, overhuiven, doorsnijden en overwoekeren. Ze hebben die eigenschap als ze voorzien zijn van een subject dat niet als agens geïnterpreteerd wordt of kan worden. De zinnen (64b) en (64c) zijn synoniem. Als de journalisten in (65) niet als handelende persoon wordt geïnterpreteerd, betekenen ook de zinnen (65) hetzelfde.

- (64a) Snelwegen omringen de woonblokken.
- (64b) De woonblokken worden door snelwegen omringd.
- (64c) De woonblokken zijn door snelwegen omringd.
- (65a) De journalisten omringen het hoge gezelschap.
- (65b) Het hoge gezelschap wordt omringd door de journalisten.
- (65c) Het hoge gezelschap is omringd door de journalisten.

Het bijzondere van de zinnen (64) en (65) is dat het verschil praesens/perfectum waarvan worden en zijn in passieve zinnen gewoonlijk de exponenten zijn, in deze zinnen niet lijkt te bestaan.

Het is onzeker of de zin (64c) in termen van de traditionele grammatica een passieve zin is. Het is niet onmogelijk dat men zijn (door snelwegen)omringd een naamwoordelijk gezegde zal noemen. Een grond daarvoor is onder andere het feit dat de zin een toestand beschrijft in het heden. Niettemin meen ik dat dit niet meer is dan een terminologische kwestie, die geen invloed behoeft te hebben op de descriptie. Veel hangt daarbij af van de status die aan het werkwoord zijn wordt toegekend. Er is reden om het hulpwerkwoord van de lijdende vorm met het koppelwerkwoord te vereenzelvigen. In die oplossing verliest de tegenstelling tussen naamwoordelijk gezegde en passieve vorm zijn waarde.¹⁴

De genoemde werkwoorden komen semantisch hierin met elkaar overeen dat ze

beschrijven hoe het in het subject genoemde functioneert als vorm voor het in het object genoemde. Ik noem de werkwoorden hier vorm-bepalende werkwoorden. De subjecten bij deze werkwoorden kunnen niet als handelende persoon worden geïnterpreteerd, maar zij zijn ook niet te zien als een beschrijving van de oorzaak van het genoemde. Men kan niet zeggen dat er in (64a) meegedeeld wordt dat er een werking op de woonblokken van de snelwegen zou uitgaan. Er verandert door de snelwegen niets aan de stand, de samenstelling of de functie van de woonblokken. Al kan het subject dan niet als de beschrijving van de oorzaak van het woonblokken omringen worden opgevat, toch lijken zinnen als de bovenstaande een causale relatie tot uitdrukking te brengen van een type dat we in hoofdstuk 6 nader zullen pogen te omschrijven. Alles wat vorm heeft, heeft een uitwerking op de ruimte daaromheen. Vorm-bepalende werkwoorden beschrijven het effect dat het in het subject genoemde heeft op de ruimte of de tijd waarin het in het object genoemde is gesitueerd. Ter illustratie zie men de volgende drie voorbeelden.

- (66a) Het gewelf overdekt de zijgalerij.
- (66b) Een uitvoering van het leerlingenorkest omlijst de prijsuitreiking.
- (66c) Het gebrek aan mankracht beperkt onze mogelijkheden.

Als het object [- abstract] is, gaat het, zoals in (66a), om het effect van het in het subject genoemde op de ruimte. In (66b) noemt de prijsuitreiking, een nominale constituent met een gebeursubstantief, een gebeuren dat in de tijd wordt gesitueerd. In (66c) wordt met een 'ruimtelijk' werkwoord aan een abstractum een quasi-concrete vorm toegekend.

In passieve zinnen met een vorm-bepalend werkwoord kan de door-bepaling slechts in een speciaal geval (zie 6.2.) wegblijven. We zagen al dat dat in een passieve zin met een handelingswerkwoord of een pseudo-handelingswerkwoord steeds wel kan. Vgl. de zinnen (67) en (68).

- (67a) Het grasland wordt doorsneden door een smal paadje.
- (67b) *Het grasland wordt doorsneden.
- (68a) De prijsuitreiking is omlijst door een uitvoering van het leerlingenorkest.
- (68b) *De prijsuitreiking is omlijst.

Ook op andere punten verschillen vorm-bepalende werkwoorden van handelings- en pseudo-handelingswerkwoorden. Klooster e.a. (1969) en Van den Toorn (1973) achten het

typerend voor de werkwoord-object relatie dat nominalisering met van mogelijk zijn, zoals in het wegbrengen van de taart. Dit type nominalisering is echter ongrammaticaal als de constructie een vorm-bepalend werkwoord bevat. De nominale constituenten (69) laten dat zien.

(69a) *Het omringen van de woonblokken

(69b) *Het overwoekeren van de grafstenen

Ook met door-bepalingen zijn deze van-constructies ongrammaticaal. Vgl.

(69c) *Het omringen van de woonblokken door snelwegen

(69d) *Het overwoekeren van de grafstenen door het onkruid

Nominalisering met van lijken mij wel mogelijk als worden of zijn ook optreden. Voorbeelden vindt men in (70).

(70a) Het omringd zijn van de woonblokken door snelwegen was velen een doorn in het oog.

(70b) Het door onkruid overwoekerd worden van de grafstenen was velen een doorn in het oog.

Dat de nominalisering (69) ongrammaticaal zijn behoeft mijns inziens niet te betekenen dat de vorm-bepalende werkwoorden niet met een object zijn verbonden. De ongrammaticaliteit moet op een andere wijze worden verklaard. Men lijkt gedwongen de constituenten als beschrijvingen van handelingen te interpreteren; die handelingsinterpretatie is strijdig met de zaken die in het logisch subject genoemd worden, of geïmpliceerd zijn.

2.3.4. Passieve zinnen met zg. impressiewerkwoorden

Er zijn werkwoorden zoals fascineren, boeien, bedreigen, ontgoochelen, irriteren, intrigeren etc. die semantisch gezien duidelijk onderscheiden zijn van de vorm-bepalende werkwoorden, maar die niettemin veel syntactische eigenschappen met de werkwoorden uit de laatstbedoelde categorie gemeen hebben. Die overeenkomsten worden hier eerst vermeld

Tegenover een actieve zin met een werkwoord uit de bedoelde groep, die verder als de categorie der impressiewerkwoorden zal worden aangeduid, staan twee bijna synonieme passieve zinnen.¹⁵

- (71a) De eerste maten van het strijkkwartet fascineren mij.
- (71b) Ik word gefascineerd door de eerste maten van het strijkkwartet.
- (71c) Ik ben gefascineerd door de eerste maten van het strijkkwartet.

In tegenstelling tot de complete synonymie van de zinnen (64b) en (64c) moet hier mijns inziens gesproken worden van een klein interpretatie-verschil.¹⁶ Het verschil is zo klein dat moeilijk kan worden uitgemaakt of (71a) met (71b) dan wel met (71c) synoniem is.

Uit passieve zinnen met impressiewerkwoorden kan de passieve door-bepaling niet worden weggelaten,¹⁷ althans niet zonder dat de betekenis van de zinnen een 'handelingsaspect' krijgt dat de zinnen mét door-bepaling soms hebben als het logisch subject [+ menselijk] is. (Impressiewerkwoorden onderscheiden zich in dat geval in niets van handelingswerkwoorden.) De zinnen (72) illustreren deze observatie.

- (72a) Ik werd door dat geluid gefascineerd.
- (72b) *Ik werd geïntrigeerd.
- (72c) De kinderen werden door de uniformen geïmponeerd.
- (72d) *De kinderen werden geïmponeerd.

Als echter niet worden maar zijn wordt gebruikt, kan de door-bepaling wegblijven.

- (73a) Ik ben geïntrigeerd.
- (73b) De kinderen waren geïmponeerd.

Nominalisering met van zijn voor impressiewerkwoorden ongrammaticaal, behalve misschien als ook worden optreedt. Men zie de voorbeelden (74) en (75).

- (74a) *Het imponeren van het publiek door de uniformen
- (74b) *Het fascineren van de kinderen door de clown
- (75a) ?Het geïmponeerd zijn van het publiek door de uniformen
- (75b) ?Het door de clown gefascineerd worden van de kinderen

Tot zo ver over de overeenkomsten tussen impressiewerkwoorden en vorm-bepalende werkwoorden. Er zijn ook verschillen. Impressiewerkwoorden zijn pseudo-transitief. Het object kan wegblijven. Als er geen (logisch) object is, is passiefvorming uitgesloten. Zie de zinnen (76).

(76a) Die film fascineert.

(76b) *Er wordt door die film gefascineerd.

Dat passiefvorming van (76a) niet mogelijk is, onderscheidt het impressiewerkwoord fascineren van pseudo-transitieve handelingswerkwoorden die bijna altijd wel passiefvorming toelaten.¹⁸

Impressiewerkwoorden laten bovendien graadaanduiding toe. En van alle impressiewerkwoorden kan een adjectivisch tegenwoordig deelwoord worden gevormd, dat ook predikatief kan worden gebruikt. Voorbeelden vindt men in (77).

(77a) De zinnen fascineren mij erg.

(77b) Ik vind hem imponerend.

Het belangrijkste verschil tussen de impressiewerkwoorden en de vorm-bepalende werkwoorden betreft echter de betekenis. De impressiewerkwoorden beschrijven de aard van de indruk die het in het subject genoemde te weeg brengt. Mijn fascinatie in (72a) is te zien als het effect van de werking van de eerste maten van het strijkkwartet. Het is niet moeilijk om het causale aspect in de betekenis van (72a) te ontdekken. Teweegbrengen, effect en werking zijn causale termen. Desondanks kan men zinnen met impressiewerkwoorden niet met een causaal predikaat parafraseren. De zin de eerste maten van het strijkkwartet zijn er de oorzaak van dat ik word gefascineerd is niet synoniem met één van de zinnen (72). Ik kom op de oorzakelijke aspecten van deze zinnen in het laatste hoofdstuk nog terug.

2.3.5. Passieve zinnen met een metaforisch gebruikt handelingswerkwoord

Impressiewerkwoorden hebben een [+ menselijk] object. Er zijn ook handelingswerkwoorden met een dergelijk object. Een aantal van die werkwoorden hebben de eigenschap dat ze ook met een [+ abstract] subject kunnen worden verbonden. Ik bedoel hier werkwoorden als kwellen, martelen, plagen, tergen, teistoren, achtervolgen etc. in zinnen als (78) - (80). De (b)-zinnen laten zien dat de werkwoorden met een [+ abstract] subject passiefvorming toelaten.

(78a) Pech achtervolgt hem.

(78b) Hij wordt achtervolgd door pech.

(79a) Afschuwelijke depressies kwelden hem.

(79b) Hij werd door afschuwelijke depressies gekweld.

(80a) Slapeloosheid plaagt mij al enige maanden.

(80b) Ik word al enige maanden geplaagd door slapeloosheid.

De werkwoorden in dit soort zinnen zijn als metaforen gebruikt.¹⁹ De zinnen (78) - (80) beschrijven niet zozeer een gebeuren als wel een toestand waarin de in het object genoemde personen zich bevinden. In dat opzicht lijken ze op zinnen met een impressiewerkwoord. Van sommige werkwoorden zoals boeien en treffen is soms moeilijk te zeggen of ze impressiewerkwoorden zijn of metaforisch gebruikte handelingswerkwoorden.

Een duidelijk verschil tussen zinnen met impressiewerkwoorden en vorm-bepalende werkwoorden enerzijds en metaforisch gebruikte handelingswerkwoorden anderzijds is gelegen in het feit dat bij de laatste wel een verschil in grammaticale tijd beantwoordt aan het optreden van worden en zijn in passieve zinnen. Vgl. (81).

(81a) Hij wordt achtervolgd door pech.

(81b) Hij is achtervolgd door pech.

Opgemerkt kan nog worden dat van metaforisch gebruikte werkwoorden de nominalisering met van ongrammaticaal is als worden niet optreedt. Als worden echter wel optreedt is de grammaticaliteit dubieus. Men zie de voorbeelden (82) - (84).

(82) *Het achtervolgen van het kabinet door pech

(83) ?Het achtervolgd worden van het kabinet door pech

(84) Het achtervolgen van de bankovervallers door de politie

Ook een nominale constituent als (82) wekt de suggestie een handeling te beschrijven, hoewel dat in strijd is met het in het logisch subject genoemde.

2.3.6. Een restgroep

In de voorgaande paragrafen werden de passievorming toelatende werkwoorden op semantische en syntactische gronden ingedeeld in vier categorieën: handelingswerkwoorden, pseudo-handelingswerkwoorden, vorm-bepalende werkwoorden en impressiewerkwoorden. Er zijn een aantal werkwoorden t.w. veroorzaken, impliceren, vormen, bepalen, demonstreren, bewijzen en aantonen die passievorming toelaten, en als ze niet met een[+ menselijk] subject zijn verbonden, tot geen van de genoemde subcategorieën behoren. De redenen waarom ze niet tot een van de genoemde soorten gerekend kunnen worden, zijn niet voor al deze werkwoorden dezelfde. Ik

zal ze hier ook niet opsommen. De genoemde werkwoorden hebben eigenschappen met handelingswerkwoorden en pseudo-handelingswerkwoorden gemeen, maar ze kunnen (als ze als niet-handelingswerkwoord worden opgevat) niet zonder door-bepaling voorkomen. Men zie de volgende voorbeelden.

- (85a) *Veel ongelukken worden veroorzaakt.
- (85b) Veel ongelukken worden door de gladheid veroorzaakt.

- (86a) *Een grotere werkloosheid wordt geïmpliceerd.
- (86b) Door die maatregelen wordt een grotere werkloosheid geïmpliceerd.

- (87a) *Een gros wordt gevormd.
- (87b) Een gros wordt gevormd door twaalf dozijn.

- (88a) *De echte werkloosheid wordt bepaald.
- (88b) De echte werkloosheid wordt door die cijfers bepaald.

- (89a) *Zijn vindingrijkheid wordt gedemonstreerd.
- (89b) Zijn vindingrijkheid wordt erdoor gedemonstreerd.

De werkwoorden bepalen, vormen, demonstreren, bewijzen en aantonen hebben een betekenis waarin ze wel zonder door-bepaling in een passieve zin kunnen voorkomen. Het zijn dan handelingswerkwoorden. In de (b)-zinnen van (85) - (89) hebben ze een andere betekenis. In die betekenis laten ze passiefvorming toe, maar alleen als een expliciet logisch subject aanwezig is.

De werkwoorden impliceren, bewijzen en aantonen hebben een eigenschap met vorm-bepalende werkwoorden gemeen. Bij de genoemde werkwoorden ontbreekt namelijk soms het tempus-verschil tussen een passieve zin met worden en een passieve zin met zijn. In andere gevallen is het tempus-verschil er wel. De zinnen (90) - (92) illustreren dit.

- (90a) Een grotere werkloosheid wordt door die maatregelen geïmpliceerd.
- (90b) Een grotere werkloosheid is door die maatregelen geïmpliceerd

- (91a) Door dat alibi wordt zijn onschuld bewezen.
- (91b) Door dat alibi is zijn onschuld bewezen.

- (92a) Je onschuld kan door een alibi bewezen worden.
- (92b) Je onschuld kan door een alibi bewezen zijn.

Tussen de zinnen (92a) en (92b) bestaat een betekenisverschil dat overeenkomt met het verschil tussen praesens en perfectum. Dat verschil is in (90) en (91) afwezig.

Tenslotte zij nog vermeld dat nominaliseringen met van, met of zonder worden, voor de werkwoorden in de niet-handelingsbetekenis steeds ongrammaticaal zijn. De nominalisering (93) - (95) laten dit zien.

(93) *Het door twaalf dozijn vormen van een gros

(94) *Het veroorzaken van een ongeluk door de gladheid

(95) *Het veroorzaakt worden van dat ongeluk door de gladheid

2.3.7. Passieve zinnen met een dat-zin als logisch subject of als logisch object

Dat-complementen kunnen voorkomen als logisch subject en/of logisch object bij een werkwoord dat passievorming toelaat. Over die passievorming kan het volgende worden opgemerkt. Ik begin met de passieve zin met een logisch objectszin.

Een object in een actieve zin wordt grammatisch subject in de passieve zin. Dit gaat gepaard met de verplaatsing van het object naar de subjectsplaats. Er zijn aanwijzingen dat de verplaatsing van het object in sommige zinnen niet plaats vindt of kan plaats vinden.²⁰ Men komt dat onder andere tegen in sommige zinnen met een objectszin. De zinnen (96) en (97) laten dit zien.

(96a) Dat de zieke overleed werd voorkomen door een snelle ingreep.

(96b) Er werd door een snelle ingreep voorkomen dat de zieke overleed.

(97a) *Dat hij naar de Albert Cuyp ging werd verteld.

(97b) Er werd verteld dat hij naar de Albert Cuyp ging.

De zin (97a) is slechts grammaticaal onder de presuppositie dat de inhoud van de bijzin reeds onderwerp van conversatie was. (97b) vertoont die presuppositie niet. Het is onduidelijk hoe het verschil tussen de zinnen (96) en (97) moet worden verantwoord. In een volgend hoofdstuk zal worden betoogd dat in (97b) geen NP-preposing is toegepast. Het probleem staat niet in verband met 'factivity'-verschijnselen. Voorkomen en vertellen hebben beide een objects-complement dat niet noodzakelijk factief is.

Kijken we nu naar de verschijnselen die zich bij sommige logisch subjectszinnen voordoen. In het algemeen kan een dat-zin bepaling van de handelende persoon zijn

De bijzin wordt dan ingeluid door doordat. Er treden echter complicaties op. Van de volgende paren actieve en passieve zinnen zijn de zinnen (98) synoniem, maar de zinnen (99) en (100) niet.

(98a) Dat de artsen snel ingrijpen voorkomt een uitbreiding van de epidemie

(98b) Een uitbreiding van de epidemie wordt voorkomen doordat de artsen snel ingrijpen.

(99a) Dat het licht aan was, fascineerde mij.

(99b) *Ik werd gefascineerd doordat het licht aan was.

(100a) Dat hij in de gevangenis heeft gezeten, achtervolgt hem al zijn hele leven.

(100b) *Hij wordt al zijn hele leven achtervolgd doordat hij in de gevangenis heeft gezeten.

De doordat-zin in (99b) en (100b) moet geïnterpreteerd worden als een beschrijving van de oorzaak van het in de hoofdzin genoemde. Het logisch subject bij fascineren en achtervolgen in de (a)-zinnen is echter niet als oorzaak te interpreteren van dat wat in het predikaat wordt genoemd.

Niet alle doordat-zinnen beschrijven de oorzaak van het in de rest van de zin genoemde. Een dergelijke interpretatie is voor het logisch subject in (101) uitgesloten. Toch zijn de zinnen synoniem.

(101a) Dat hij uit de gevangenis is ontsnapt bewijst zijn vindingrijkheid.

(101b) Zijn vindingrijkheid wordt bewezen doordat hij uit deze gevangenis is ontsnapt.

Een verklaring voor de verschijnselen in de (a)- en (b)-zinnen van (98) - (101) moet verband houden met 'factivity'-verschijnselen en 'extrapositie'-verschijnselen. De (c)-zinnen laten zien dat extrapositie beter verloopt bij de zinnen met fascineren en achtervolgen dan met voorkomen en bewijzen.

(98c) ?Het voorkomt een uitbreiding van de epidemie dat de artsen snel ingrijpen.

(99c) Het fascineerde mij dat het licht aan was.

(100c) Het achtervolgt hem al zijn hele leven dat hij in de gevangenis heeft gezeten.

(100d) ?Het bewijst zijn vindingrijkheid dat hij uit deze gevangenis is ontsnapt.

Sprekender nog dan deze zinnen zijn de passieve zinnen die op basis hiervan zijn gevormd. Merk op dat het wordt opgevat als het logisch subject en niet de dat-zin. De (d)-zinnen zijn van deze passievorming het resultaat.

- (98d) *Een uitbreiding van de epidemie wordt erdoor voorkomen, dat de artsen snel ingrijpen.
- (99d) Ik werd erdoor gefascineerd dat het licht aan was.
- (100d) Hij wordt er al zijn hele leven door achtervolgd dat hij in de gevangenis heeft gezeten.
- (101d) *Zijn vindingrijkheid wordt erdoor bewezen dat hij uit deze gevangenis is ontsnapt.

De zinnen (98d) en (101d) zijn ongrammaticaal, in tegenstelling tot de zinnen (99d) en (100d). (De laatstgenoemde kunnen gezien worden als de passieve pendanten van (99a) en (100a).)

De genoemde verschijnselen kunnen waarschijnlijk beter in het kader van de extra-positie-problematiek worden onderzocht dan in het kader van de beschrijving van passieve zinnen.

2.3.8. Passieve 'pseudo-cleft' zinnen

De presentatie van observaties betreffende passieve zinnen wordt in deze paragraaf voorlopig afgesloten met enkele opmerkingen over niet-passieve zinnen waarin desondanks een door-bepaling voorkomt. Ik bedoel zinnen waarvan men in (102) enkele voorbeelden vindt.

- (102a) Het tekenen van de post gebeurt hier altijd door hem.
- (102b) Het verpakken van de stukken gebeurde door mensen op de postkamer.

Zinnen van dit type kunnen mijns inziens het beste als een ongewoon soort 'pseudo-cleft' zinnen worden beschouwd. Daar zijn de volgende aanwijzingen voor. De zinnen zijn in de eerste plaats synoniem met de volgende reguliere actieve en passieve zinnen

- (103a) Hij tekent hier altijd de post.
- (103b) De post wordt hier altijd door hem getekend.
- (104a) Mensen op de postkamer verpakten de stukken.
- (104b) De stukken werden verpakt door mensen op de postkamer.

Ook als een door-bepaling afwezig is, lijkt er een verband te bestaan tussen passieve zinnen en gebeuren-zinnen. De zinnen (105) en (106) zijn daar voorbeelden van.

(105a) Het verpakken gebeurt niet deskundig genoeg.

(105b) Er wordt niet deskundig genoeg verpakt.

(106a) Als hij zegt dat er niet gerookt mag worden, dan gebeurt dat ook niet.

(106b) Als hij zegt dat er niet gerookt mag worden, dan wordt er ook niet gerookt.

Gebeuren moet in dit soort zinnen gevolgd worden door een bepaling. Anders is de zin ongrammaticaal. Vgl. de zinnen (107).

(107a) * Het verpakken gebeurt.

(107b) * Het roken gebeurt.

Pseudo-cleft zinnen worden gewoonlijk gevormd met behulp van het werkwoord zijn. Een passieve door-bepaling kan niet in het rechterdeel van een pseudo-cleft zin met zijn optreden. De zinnen (108) zijn ongrammaticaal.

(108a) * Dat de stukken worden verpakt, is door mensen op de postkamer.

(108b) * Dat de post hier wordt getekend, is door hem.

Als de gebeuren-zinnen in (102) pseudo-cleft zinnen zijn, kunnen de door-bepalingen in de zinnen terecht beschouwd worden als bepalingen van de handelende persoon. Het is een algemeen aanvaarde opvatting dat zinsdelen in het afgesplitste deel van pseudo-cleft zinnen dezelfde syntactische functie vervullen als in de niet-gekloofde zin die met de pseudo-cleft zin synoniem is.

2.4. Observaties betreffende de bepalingen van oorzaak.

Zoals in de inleidende paragraaf van dit hoofdstuk werd meegedeeld is er aanleiding twee soorten bepalingen van oorzaak te onderscheiden. De zinnen (109a) en (109b) bevatten van elk een voorbeeld.

Die twee soorten zullen in 2.4.1. en 2.4.2. nader worden gedifferentieerd.

(109a) Door de wind sloeg de boot om.

(109b) Door een misverstand kwam hij een uur te vroeg.

Daarnaast zijn er nog de bepalingen van oorzaak die optreden bij een nominale constituent en de bepalingen van oorzaak met een beperkt bereik, zoals die wel voorkomen bij pseudo-handelingswerkwoorden. Over deze laatste behoeven hier niet veel bijzonderheden meer te worden meegedeeld.

Aan het einde van deze paragraaf vindt men nog wel enkele opmerkingen over de bepaling van oorzaak in pseudo-cleft zinnen.

2.4.1. De 'gewone' bepaling van oorzaak

De door-bepaling in de zin door de wind sloeg de boot om beschouw ik als een voorbeeld van een gewone bepaling van oorzaak. Aan hetgeen in 2.2. over de bepaling van oorzaak is gezegd, behoeft in deze paragraaf, waarin het nog niet om de descriptie gaat, niet veel te worden toegevoegd. Ik wil hier slechts één zaak aanmerkelijk proberen te maken, namelijk dat de bepaling van oorzaak niet zonder meer kan optreden in een subject-predikaatsverbinding waarin een handelingswerkwoord hoofdwerkwoord is.²¹

De zinnen (110) bevestigen deze opvatting.

- (110a) *Door het ontploffingsgevaar ontruimde de politie half IJmuiden.
- (110b) *Door de erfenis kochten de huurders het huis.
- (110c) *Door de wet op de collegegelden bezetten de studenten het universiteitsgebouw.

Ontruimen, kopen en bezetten zijn handelingswerkwoorden. De zinnen (110) zijn ongrammaticaal. Interpretatie van deze ongrammaticale zinnen suggereert dat het hier gaat om handelingen die de handelende persoon uitvoert als behoeft hij daartoe niet zelf de fysieke of psychische kracht te ontwikkelen. Dit moet strijdig geacht worden met de betekenis van die werkwoorden in de zinnen (110). Een analyse van enkele schijnbare tegenvoorbeelden maakt dit nog wat duidelijker. De zinnen (111) en (112a) lijken tegenvoorbeelden. De door-bepaling in die zinnen is een bepaling van oorzaak en de werkwoorden drinken en verkopen zijn in het algemeen handelingswerkwoorden.

- (111) Door de moeilijkheden thuis drinkt hij.
- (112a) Door de lage prijzen verkochten ze de voorraad.

De zinnen (111) en (112a) zijn grammaticaal en lijken in tegenspraak met het gestelde omtrent de verbindbaarheid van handelingswerkwoorden en de bepaling

van oorzaak. Drinken en verkop kunnen echter in de zinnen (111) en (112a) niet als beschrijvingen van handelingen worden opgevat. Drinken in (111) is het equivalent van aan de drank zijn. En alleen voor die betekenis is de zin grammaticaal. Verkop in (112a) betekent ongeveer hetzelfde als '(door verkoop) kwijt raken'. De zin lijkt mij niet grammaticaal als het wordt opgevat als 'aan de man brengen' of 'van de hand doen'. Men vergelijk de volgende zinnen.

- (112b) Door de lage prijzen raakten ze de voorraad kwijt.
- (112c) *Door de lage prijzen brachten ze de voorraad aan de man.
- (112d) *Door de lage prijzen deden ze de voorraad van de hand.

Verkop in de betekenis 'door verkoop kwijt raken' veronderstelt geen activiteit van de verkoper.

Andere tegenvoorbeelden tegen het gestelde omtrent de verbindbaarheid van de bepaling van oorzaak en handelingswerkwoorden vindt men nog in de volgende zinnen.

- (113a) De politie kon de man arresteren door de oplettendheid van de wijkagent.
- (113b) *De politie arresteerde de man door de oplettendheid van de wijkagent.

- (114a) Door de slechte zomer kopen de mensen weinig strandkleden.
- (114b) *Door de mooie zomer kopen de mensen strandkleden.

- (115a) Door zijn hartafwijking opereerden ze hem niet.
- (115b) *Door zijn hartafwijking opereerden ze hem.

- (116a) Door het verwarde zwaaien van de dirigent speelde hij te snel de eerste maten.
- (116b) *Door het verwarde zwaaien van de dirigent speelde hij snel de eerste maten.

De (b)-zinnen zijn ongrammaticaal en bevestigen de stelling. De (a)-zinnen daarentegen zijn correct. Het verschil tussen de (a)- en de (b)-zinnen moet worden toegeschreven aan de aanwezigheid resp. afwezigheid van woorden als kunnen, weinig, niet en te. Het is niet duidelijk wat dit soort elementen gemeen hebben, en een syntactische verklaring voor het optreden van de bepaling van oorzaak in die zinnen ligt dan ook niet voor de hand. Er lijkt eerder gesproken te moeten worden van een semantische eigenaardigheid die de (b)-zinnen blokkeert. De zin (114a) beschrijft niet de handeling 'weinig strandkleden kopen'; het is eerder een

conclusie die gebaseerd is op bepaalde handelingen. (115a) veronderstelt tenminste de gedachte aan de handeling 'opereren', maar ook hier kan men niet zeggen dat de zin refereert aan een handeling die zich in de werkelijkheid heeft afgespeeld. In (116a) is ook 'te snel spelen' niet zozeer een handeling als wel een oordeel dat een handeling veronderstelt. In (113a) heeft dat wat in de bepaling van oorzaak genoemd wordt betrekking op het 'kunnen' en niet op de handeling 'arresteren' zelf. In alle gevallen is er derhalve aanleiding voor de opvatting dat de (b)-zinnen niet meedelen dat de in de bepaling genoemde omstandigheden een handeling veroorzaken.

Het is niet op het eerste gezicht duidelijk hoe bovenstaande verschijnselen moeten worden verantwoord. Het lijkt in principe mogelijk handelingswerkwoorden zo te subcategoriseren dat hun optreden uitgesloten is in de kontekst [— door NP]_{pp}. Een dergelijke verantwoording veronderstelt dat de door-bepalingen in de (a)-zinnen van (113) - (116) gegenereerd worden in andere predikaten dan waarin het handelingswerkwoord in de dieptestructuur voorkomt. Dit is misschien voor (113a) denkbaar als kunnen als hoofdwerkwoord in de matrixzin wordt gegenereerd, maar het lijkt uitgesloten dat de bepaling van graad te op een vergelijkbare manier uit een 'eigen' predikaat wordt ontwikkeld, waarin ook de bepaling van oorzaak in (116a) zou voorkomen. Het ligt daarom meer voor de hand te veronderstellen dat de grammatica vrij door-bepalingen van oorzaak bij alle werkwoorden, dus ook bij handelingswerkwoorden kan genereren, en dat de (b)-zinnen als ongrammaticaal worden gekarakteriseerd met behulp van een interpretatieve regel, of dat zulks kan worden bereikt als resultante van de interferentie van meer dan één interpretatie-regel.

2.4.2. Bepalingen van fatale oorzaak

Een zeker type bepaling van oorzaak kan vrijelijk in zinnen met een handelingswerkwoord voorkomen. Een voorbeeld daarvan vindt men in (117a).

(117a) Door een misverstand repareerde de loodgieter de leiding.

De volgende eigenschappen konden van dit type oorzakelijke bepaling worden gedetermineerd.

De causale relatie in (117a) kan ook met behulp van het werkwoord willen tot uitdrukking worden gebracht. De zin (117b) laat dat zien. Een zin met een 'gewone' bepaling van oorzaak kan niet op een dergelijke manier worden geparafraseerd.

(117b) Een misverstand wilde dat de loodgieter de leiding repareerde.

- (118a) Door de wind sloeg de boot om.
 (118b) *De wind wilde dat de boot omsloeg.

De keuze van het subject bij het causale willen is aan bijzondere restricties onderworpen. Slechts een kleine groep nominale constituenten kan die functie vervullen. Tot die groep behoort wel een misverstand, maar niet de wind en wel weer een toeval, het (nood-)lot, een fout in de organisatie, een stommititeit, zijn kwade genius. Het zijn steeds nominale constituenten die een omstandigheid beschrijven die zich op niet verder te verklaren wijze aan de bedoeling van mensen en de beïnvloeding door de menselijke wil heeft onttrokken. Het paradigma (119) laat zien dat de genoemde constituenten als subject van het causale werkwoord willen kunnen optreden.

(119)	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="font-size: 4em; vertical-align: middle; margin-right: 5px;">{</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> Een toeval Het noodlot Een misverstand Een fout in de organisatie Een stommititeit Zijn kwade genius *De bemanning van de surveillance wagen *De verzekering *De beveiligingsapparatuur </div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="font-size: 4em; vertical-align: middle; margin-right: 5px;">}</div> <div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> -wilde dat hij op heterdaad werd betrapt. </div> </div>
-------	---	--

De genoemde nominale constituenten hebben nog een andere eigenschap gemeen. De zin (117a) kan geparafraseerd worden als in (117c). Voor (118a) bestaat een dergelijke parafrase niet.

- (117c) Dat de loodgieter de leiding repareerde was een misverstand.
 (118c) *Dat de boot omsloeg was de wind.

De causale relatie die in (117a) tot uitdrukking wordt gebracht door middel van een voorzetselconstituent en een subject-predikaatsverbinding, krijgt in (117c) de vorm van een verbinding van een subjectszin en een predikaatsnomen. Een dergelijke omzetting is alleen mogelijk als het predikaatsnomen een nominale constituent is uit de hiervoor bedoelde groep. Het volgende paradigma illustreert dit.

(120) Dat hij op heterdaad werd
betrapt was

{ een toeval
het noodlot
een misverstand
een fout in de organisatie
een stomiteit
zijn kwade genius
*de oplettendheid van een voorbijganger
*de verzekering
*de beveiligingsapparatuur

Eer bepaling van oorzaak die bestaat uit door en een nominale constituent die de beide beschreven eigenschappen heeft, wordt verder bepaling van fatale oorzaak genoemd.

Hiervoor werd opgemerkt dat een combinatie van bepaling van oorzaak en handelingswerkwoord een zin ongrammaticaal maakt omdat de zin dan de gegachte oproept aan een 'handeling' waarvan de handelende persoon niet uit eigen kracht optreedt. Een zin waarin een bepaling van fatale oorzaak naast een handelingswerkwoord voorkomt, wekt die indruk kennelijk niet. Men vergelijk de zinnen (121a) en (121b). De eerste is gelijk aan (110a).

(121a) *Door het ontploffingsgevaar ontruimde de politie half IJmuiden.

(121b) Door een misverstand ontruimde de politie half IJmuiden.

Het is kenmerkend voor misverstanden dat zij leiden tot gebeurtenissen waarin betrokkenen handelen zonder zich van misverstanden bewust te zijn. De oorzaak genoemd in (121b) heeft een invloed zonder dat de handelende personen zich dat realiseren. Van het 'ontploffingsgevaar' gaat niet een zodanige invloed uit dat personen daardoor tot handelingen komen zonder dat ze zich van die invloed bewust zijn. Het verschil hangt samen met het feit dat misverstand een interpreterend woord is, dat wil zeggen een naam voor een zaak die zich aan de handelende persoon niet als een misverstand heeft voorgedaan, maar wel aan de spreker. In aansluiting op de overwegingen aan het slot van 2.4.1. betreffende de verantwoording van de ongrammaticaliteit van bij voorbeeld de zin (121a) kan opgemerkt worden dat de eigenschappen van bepalingen van fatale oorzaak er eveneens op wijzen dat die ongrammaticaliteit met interpretatie-regels moet worden verantwoord.

2.4.3. Bepaling van oorzaak in zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden

Bij de eigenschappen van bepalingen van oorzaak in zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden hebben we in 2.3.2. al uitvoerig stil gestaan.

Als het logisch subject bij pseudo-handelingswerkwoorden als een beschrijving van een handelende persoon werd opgevat, had de bepaling van oorzaak een beperkt bereik. De bepaling was niet op te vatten als een beschrijving van de oorzaak van het in de subject-predikaatsverbinding genoemde. Als het logisch subject niet als een beschrijving van een handelende persoon werd geïnterpreteerd, had de bepaling van oorzaak wel betrekking op het in de subject-predikaatsverbinding genoemde. Dit is in overeenstemming met wat in de beide paragrafen 2.4.1. en 2.4.2. werd gezegd over de verbindbaarheid van bepalingen van oorzaak en handelingswerkwoorden. Dat de bepaling van oorzaak bij pseudo-handelingswerkwoorden in de handelingsbetekenis geen maken dat-parafrase toelaat, hangt samen met het beperkte bereik van de bepalingen.

Een NP van een bepaling van oorzaak bij een bepaalde werkwoord kan ook altijd als subject bij dat werkwoord optreden.

2.4.4. Bepalingen van oorzaak in 'pseudo-cleft' zinnen

Als een bepaling van oorzaak in het rechterdeel van een pseudo-cleft zin voorkomt, is het werkwoord dat de relatie legt tussen linker- en rechterdeel niet zijn zoals gewoonlijk, maar komen. Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor 'cleft' zinnen. Vergelijk de zinnen (122) en (123).

(122a) *Dat de boot omsloeg, is door de wind.

(122b) *Dat de boot omsloeg, was door de wind.

(122c) Dat de boot omsloeg, kwam door de wind.

(123a) *Het is door de wind dat de boot omsloeg.

(123b) *Het was door de wind dat de boot omsloeg.

(123c) Het kwam door de wind dat de boot omsloeg.

Er behoeft mijns inziens geen misverstand te bestaan over de vraag wat de syntactische functie is van door de wind in (122c) en (123c). De functie wordt bepaald door de rol die de bepaling in de subjectszin speelt. Door de wind is in beide gevallen dus bepaling van oorzaak.

De zinnen (124) laten zien dat zinnen met een bepaling van fatale oorzaak op

dezelfde wijze pseudo-cleft zinnen vormen. Zinnen met een bepaling van oorzaak en een pseudo-handelingswerkwoord waarvan het subject als handelende persoon wordt geïnterpreteerd wijken ook hier af. De zinnen (125) zijn niet synoniem.

(124a) Door een misverstand repareerde de loodgieter de leiding.

(124b) Dat de loodgieter de leiding repareerde kwam door een misverstand.

(125a) Door een snelle ingreep voorkwamen de artsen zijn dood.

(125b) ?Dat de artsen zijn dood voorkwamen kwam door een snelle ingreep.

In het vervolg zullen door-bepalingen in cleft en pseudo-cleft zinnen steeds buiten beschouwing gelaten worden.

3. Voorstellen voor de beschrijving van zinnen met een bepaling van oorzaak en van passieve zinnen

Er bestaan in de literatuur slechts een paar voorstellen voor de beschrijving van zinnen met een bepaling van oorzaak. Men vindt voor het Nederlands een voorstel in Nieuwenhuijsen (1973) dat in essentie gebaseerd is op vooronderstellingen van de generatieve semantiek. Daarnaast bestaat er ook een voorstel voor het Engels in Nilsen (1972). Dat voorstel is maar zeer weinig uitgewerkt en in het geheel niet beargumenteerd. Het lijkt te steunen op een tamelijk eigenzinnige uitwerking van de transformationeel-generatieve theorie tot en met Chomsky (1965). Het is hier in het kort beschreven, bij het voorstel van Nieuwenhuijsen wordt wat uitvoeriger stilgestaan. In 3.3. wordt een nieuw voorstel ontwikkeld.

Men vindt in dit hoofdstuk tevens een bespreking van de voorstellen van Chomsky (1972a) en Fiengo (1974) voor de beschrijving van passieve zinnen. Het eerstgenoemde wordt gepresenteerd in de vorm die Emonds (1970) daaraan heeft gegeven, omdat bepaalde details in die versie verder zijn uitgewerkt en omdat Fiengo's descriptie in hoge mate op Emonds' versie is gebaseerd. Zoals al werd opgemerkt zal het passiefvoorstel van Fiengo verder dienen als basis voor de beschrijving van Nederlandse passieve zinnen, zoals die in dit hoofdstuk en in het vijfde zal worden beproefd.

3.1. Nieuwenhuijsen (1973)

In Nieuwenhuijsen (1973) wordt betoogd dat een zin met een bepaling van oorzaak afgeleid moet worden uit dezelfde onderliggende structuur als waaruit een zin wordt gederiveerd waarin een causale bepaling voorkomt die begint met ten gevolge van.²² Nieuwenhuijsen geeft de volgende voorbeeldzinnen (126).

(126a) De Spakenburgers verliezen ten gevolge van het harde spel van de spil.

(126b) De Spakenburgers verliezen door het harde spel van de spil.

De auteur claimt dat de zinnen (126) synoniem zijn en dezelfde onderliggende structuur hebben. Wil het voorstel geaccepteerd worden, dan moet tenminste aan de volgende twee voorwaarden zijn voldaan. In de eerste plaats moet er naast iedere zin met een ten gevolge van-bepaling een zin voorkomen met een door-bepaling van oorzaak en ook het omgekeerde moet het geval zijn. Door en ten gevolge van moeten dus dezelfde selectierestricties hebben. In de tweede plaats moeten deze zinnen steeds synoniem zijn: de vervanging van door door ten gevolge van mag geen

betekenisverandering teweegbrengen. Er zijn redenen om aan te nemen dat aan geen van beide voorwaarden is voldaan.

Nieuwenhuijsen noemt zelf enkele tegenvoorbeelden tegen de eis met betrekking tot de selectie-restricties. Hij wijst er op dat de tweede van de zinnen (127) wellicht ongrammaticaal is, terwijl de eerste welgevormd is.

(127a) Door een bananeschil kwam Jan te vallen.

(127b) ?Ten gevolge van een bananeschil kwam Jan te vallen.

Nieuwenhuijsen mitigeert het belang van dit verschil als volgt.

"Het is al eens eerder gesteld dat ook de a-zin niet volledig "juist" is, niet "volledig" is. Niet een entiteit kan een oorzaak vormen, maar een feit, d.i. iets dat als een propositie weer te geven is. Niet een bananeschil is de oorzaak van Jans val, maar laten we zeggen de aanwezigheid of de gladheid van de bananeschil. (Vgl. Vendler 1967). De verkorting van deze onderliggende propositie tot de NP een bananeschil, is waarschijnlijk een vrij oppervlakkige kwestie, die meer voor de hand ligt bij het in het spraakgebruik gebezigde door dan bij het eerder tot de schrijftaal behorende ten gevolge van."

Deze redenering is niet gelukkig. Vendlers betoog waaraan hier wordt gerefereerd, is een analyse van het gewone gebruik van de Engelse woorden effect en cause, het laatste als werkwoord en zelfstandig naamwoord. Het transponeren van zijn conclusies naar Nederlandse zinnen waarin de woorden gevolg en oorzaak (eventueel veroorzaken) voorkomen, is een veel gecompliceerdere aangelegenheid dan Nieuwenhuijsen doet voorkomen. Dat geldt a fortiori voor Nederlandse zinnen waarin causale bepalingen optreden. Het komt mij voor dat het nu juist een van de verdiensten van Vendler is dat hij heeft laten zien dat verschillen als die tussen de zinnen (127) in bepaalde opzichten zeer relevant kunnen zijn. Het is niet nodig diep op deze problematiek in te gaan om de relevantie te kunnen laten zien. De volgende feiten zijn belangrijk. Ze weerleggen tevens de opvatting dat aan het verschil tussen de zinnen een spreektaal- of schrijftaal eigenaardigheid ten grondslag zou liggen. Dat verschil komt overeen met het verschil tussen de zinnen (128).

(128a) Een bananeschil was er de oorzaak van dat Jan kwam te vallen.

(128b) ?Dat Jan kwam te vallen was het gevolg van een bananeschil.

Vergelijk met de paren (127) en (128) ook de beide volgende.

(129a) Door de toren kan ik het vliegtuig niet zien.

(129b) ?Ten gevolge van de toren kan ik het vliegtuig niet zien.

(130a) De toren is er de oorzaak van dat ik het vliegtuig niet kan zien.

(130b) ?Ten gevolge van de toren kan ik het vliegtuig niet zien.

Het is niet aannemelijk dat er de oorzaak van zijn typisch tot de spreektaal behoort en het gevolg zijn van tot de schrijftaal. Het verschil tussen de door- en ten gevolge van-zinnen is echter geheel vergelijkbaar met het verschil tussen de zinnen met er de oorzaak van zijn en het gevolg zijn van. De zinnen illustreren mijns inziens dat het verschil niet een vrij oppervlakkige kwestie is, zoals Nieuwenhuijsen meent, maar van fundamenteelere aard. Aan de hand van dit type zinnen kan ook gedemonstreerd worden welke moeilijkheden een beroep op de resultaten van Vendler's onderzoek met zich meebrengt, of althans een beroep op een transpositie van die resultaten op het Nederlandse taalgebruik. Volgens Vendler bestaat er geen verschil tussen de selectie-restricties voor subjecten en objecten van het verbale cause enerzijds en het nominale cause anderzijds. "[cause] is either a verb or a noun. Except for a peripheral case, however, this duplicity has no influence on the co-occurrence requirements of the word." (Vendler 1967: 164) Die observatie is voor de Nederlandse woorden veroorzaken en oorzaak niet juist. Men zie de zinnen (131) en (132).

(131a) Een bananeschil was er de oorzaak van dat Jan kwam te vallen.

(131b) ?Een bananeschil veroorzaakte dat Jan kwam te vallen.

(132a) De toren is er de oorzaak van dat ik het vliegtuig niet kan zien.

(132b) ?De toren veroorzaakt dat ik het vliegtuig niet kan zien.

De beide (b)-zinnen zijn niet geheel welgevormd.²³ De (a)-zinnen zijn grammaticaal. Vendler's conclusie dat dingen geen oorzaken kunnen zijn, gaat derhalve te ver. Zijn analyse van het gebruik van het woord cause zegt, toegepast op het Nederlands, niets over de zaken die met behulp van taal als oorzaken kunnen worden voorgesteld. Aangezien de verschillen tussen de zinnen (127) ook elders optreden, is de conclusie gerechtvaardigd dat ze belangrijker zijn dan Nieuwenhuijsen meende. Dit maakt zijn opvatting dat zinnen met een door-bepaling en zinnen met een ten gevolge van-bepaling dezelfde basis hebben, zwak.²⁴

Zoals gezegd, zou er voor de gemeenschappelijke basis van ten gevolge van- en door-bepalingen nog een voorwaarde vervuld moeten zijn. Vervanging van door door ten gevolge van mocht geen betekenisverandering met zich meebrengen. Nieuwenhuijsen gaat voorbij aan de vraag of dit inderdaad zo is. De volgende zinnen laten zien dat het het antwoord op die vraag negatief moet zijn.

(133a) Er sterven nog jaarlijks mensen in Japan ten gevolge van de atoombom.

(133b) Er sterven nog jaarlijks mensen in Japan door de atoombom.

(134a) Ten gevolge van de overstroming werden veel mensen dakloos.

(134b) Door de overstroming werden veel mensen dakloos.

(135a) Ten gevolge van de ingreep moest hij het bed houden.

(135b) Door de ingreep moest hij het bed houden.

Het verschil tussen de betekenissen van deze zinnen is klein, maar wel reëel. De relatie tussen de oorzakelijke component en de gevolg-component is in de zinnen met de door-bepaling van oorzaak directer dan in de ten gevolge van-zinnen. In die laatste is sprake van een begin- en eindpunt van een causale keten, met de suggestie dat enkele schakels zijn overgeslagen. Met de atoombom in de zin (133a) kan, gruwelijk genoeg, de atoombom bedoeld zijn die in augustus '45 ontplofte, de werking van die bom is nu indirect. In (133b) wordt gesuggereerd dat het de rechtstreekse uitwerking van de atoombom is die nog steeds mensen doet sterven. Een dergelijk verschil tussen een directe en indirecte uitwerking meen ik tussen de zinnen van de paren (134) en (135) ook waar te nemen.

Het bovenstaande betekent dat ook de tweede konsekwentie van Nieuwenhuijsens voorstel niet in overeenstemming is met de feiten. Een gemeenschappelijke basis voor door- en ten gevolge van-bepalingen is derhalve weinig aannemelijk. Ik acht het daarom vooralsnog niet aangetoond dat Nieuwenhuijsens voorstel juist is, of door modificaties kan worden gerectificeerd.

3.2. Nilsen (1972)

Nilsen claimt dat alle soorten niet-concessieve oorzakelijke bepalingen gederiveerd kunnen worden met het volgende stukje grammatica. (Nilsen 1972: 126).

(136) (1) $S \rightarrow NP \ VP \ (\text{Adv}_{\text{cause}})$

(136) (11) $\text{Adv}_{\text{cause}} \rightarrow \text{Prep}_{\text{cause}_a} \ NP$

(136) (111) $\text{Prep}_{\text{cause}_a} \rightarrow \text{for, in the interest of, on account of, out of regard for etc.}$

Deze grammatica genereert structuren als (I).

[illegible]

(136) (111) (a) Prep_{cause_a} → door, van, onder invloed van, met, met het oog op,
uit, in, vanwege, wegens, op, op grond van, voor etc.

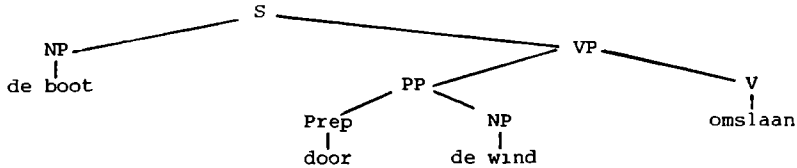
Zolang niet is aangetoond dat een 'over all' categorie van causale bepalingen een eigen syntactische rol speelt, is er geen reden om aan te nemen dat causale bepalingen niet gederiveerd worden vanuit de knoop PP (preposition phrase) die een Prep(osition) en een NP domineert.

Ik neem in het volgende aan dat de zin (137a) met één bepaling van oorzaak een onderliggende structuur heeft als door de phrase marker (II) wordt voorgesteld, terwijl die van (137b) met twee bepalingen van oorzaak door (III) kan worden voorgesteld.²⁵

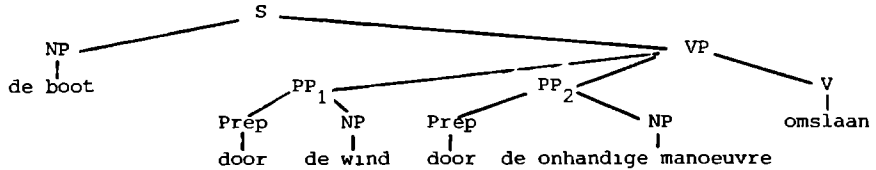
(137a) Door de wind sloeg de boot om.

(137b) Door de wind sloeg de boot door de onhandige manoeuvre om.

(II)

(III)

Voorzover ik weet bestaan er voor het Nederlands geen algemeen geaccepteerde basisregels waaruit blijkt hoe de dieptestructurele positie van PP's kan zijn.²⁶ Het onderstaande moge dienen als rechtvaardiging van de dieptestructuren (II) en (III). Een eerste overweging geldt de vraag of de bepaling van oorzaak onder de VP kan worden gegenereerd. Vrij algemeen wordt vermeld dat alleen die constituenten onder de VP kunnen worden gegenereerd waarvoor de doe dat- of en wel-test een ongrammaticaal resultaat geeft.

De basis waarop die tests berusten is vrij smal. Mijns inziens laten ze slechts zien voor welke constituenten het werkwoord gesubcategoriseerd is, maar niet welke constituenten er naast deze nog meer in de VP voorkomen. Men kan dat concluderen uit de toepassing ervan op passieve zinnen, waarvan het resultaat soms grammaticaal is, soms ongrammaticaal.

(138a) Piet werd beloond, en wel door de juf.

(138b) Piet werd beloond door de juf.

(139a) *Piet werd gefascineerd, en wel door de plaatjes.

(139b) Piet werd gefascineerd door de plaatjes.

Volgens de test is de grammaticaliteit van (139a) een argument voor de opvatting dat door de plaatjes tot de VP behoort; daarentegen zou (138a) een argument zijn voor de opvatting dat door de juf er niet toe behoort. De ongrammaticaliteit van (139a) staat echter in verband met het feit dat *Piet werd gefascineerd

ongrammaticaal is. En de beide verschijnselen vragen om dezelfde verklaring. De verklaring voor de ongrammaticaliteit van **Piet wordt gefascineerd* kan niet zijn dat de door-bepaling tot de VP behoort, want er is geen door-bepaling.

De PP waaruit de door-bepaling wordt gegenereerd kan in beginsel ook als dochter van S worden gezien. Volgens Jackendoff is dat echter de plaats waar modale bepalingen, zoals naar mijn mening, volgens mij etc. moeten worden gegenereerd, en de bepalingen die geïnterpreteerd zullen worden als van toepassing op het afgeleide subject. De bepalingen van oorzaak die met door beginnen, lijken niet met dit soort bepalingen overeen te komen. Als ze toch als dochter van S zouden worden gegenereerd, zou dat gevolgen hebben voor de interpretatie van de bepalingen ten opzichte van de rest van de zin.

Bij het bepalen van de basisstructuur voor de zinnen met een bepaling van oorzaak moeten overwegingen betreffende de verantwoordingsmogelijkheden van de interpretatie van de zinnen een belangrijke rol spelen. Bij de interpretatie moet onder andere rekening gehouden worden met het feit dat in zinnen met meer dan één causale bepaling de ene bepaling de andere semantisch domineert. De volgende zinnen illustreren dit.

- (140a) Door de barse stem van de reus sidderde Klein Duimpjes broers van angst.
- (140b) Op verzoek van de regisseur renden de slaven op een teken van de assistent weg.
- (140c) De rechter veroordeelde de man op grond van een obscuur wetsartikel wegens grafschennis.
- (140d) Door het hoge voorhoofd lijkt Mary met die pruik op Elisabeth.

In de zinnen (140) domineert de meest linkse causale bepaling behalve het subject, het verbum en eventueel het object, ook de andere causale bepaling. In de zin (140a) bijvoorbeeld wordt gezegd dat de oorzaak van het sidderen van de broers van Klein Duimpje angst is. En de oorzaak van het feit dat angst de oorzaak is van het sidderen, is de barse stem van de reus. Er is sprake van een keten van oorzaak-gevolg relaties, niet in de zin dat de gevolgcomponent in de eerste relatie oorzakelijke component wordt in een tweede, maar zodanig dat van een causale relatie de gevolgcomponent zelf weer een causale relatie is. In de zinnen (140) wordt een causale keten van dit type beschreven en dat is het geval, voorzover ik zie, in alle zinnen met twee oorzakelijke bepalingen. Zo ook in (137b).

Koster (1974: 605) merkt op dat een links-rechts ordening ten opzichte van het verbum in de VP een middel is om de semantische hiërarchie van PP's weer te geven. Een structuur als (III) maakt een projectie-regel²⁷ mogelijk waarin als bereik

van een PP wordt gespecificeerd. de rest van de zin minus de PP's (Adv's) links van de te interpreteren PP. In deze opvatting berust de semantische hiërarchie dus niet op een syntactische onderschikking, maar op een links-rechts volgorde, we zullen die opvatting hier volgen.²⁸

Met het oog op een generalisering over bepalingen van oorzaak met een beperkt bereik en bepalingen van de handelende persoon, zoals die in hoofdstuk 5 en hoofdstuk 6 zullen worden geformuleerd, lijkt het noodzakelijk dat in de bedoelde projectie-regel gerefereerd wordt aan de VP waar de bepaling in voorkomt. Laten we aannemen dat die projectie-regel door in (II) interpreteert als een causaal voorzetsel²⁹ en op grond daarvan de NP in de prepositie-constituent interpreteert als een beschrijving van een oorzaak. Die projectie-regel zet een structuur als (II) om in een semantische representatie waarin het semantisch twee-plaatsen predikaat CAUSA optreedt, zoals in (141a) is aangegeven.

(141a) [CAUSA (x_1 , x_2)]

De plaats van x_1 wordt bezet door de betekenis van de NP in de door-bepaling, casu quo die van de bijzin. De plaats van x_2 wordt ingenomen door de betekenis van de rest van de zin voorzover die onder het bereik van de door-bepaling valt. Dit bereik is: de rest van de VP waar de bepaling deel van uitmaakt minus de PP's (en adverbialia) die in de VP links van de bepaling voorkomen, plus het subject.

Toepassing van de regel op (137a) zal (141b) tot resultaat hebben.

(141b) [CAUSA (WIND; (OMSLAAN BOOT))]

De projectie-regel die een semantische structuur als (141a) oplevert kan in een structuur als (137b) twee keer worden toegepast. Dat zal (141c) tot resultaat hebben.

(141c) [CAUSA (WIND; (CAUSA ((ONHANDIGE MANOEUVRE), (OMSLAAN BOOT))))]

We kunnen hier met deze ruwe schets van de werking van de bedoelde projectie-regel volstaan. De rol van één complicerende factor, namelijk die van het 'tense'-element werd hier buiten beschouwing gelaten. Een precieze beschrijving daarvan vergt mijns inziens een uitvoerige studie van de semantische hiërarchie van bijwoordelijke bepalingen, en hun verhouding tot de rest van de zin, uitvoeriger dan hier mogelijk is. Het belang van de precieze beschrijving van het genoemde aspect komt in 6.2. nog ter sprake.

We moeten ook enige aandacht besteden aan de interpretatie van een bepaling van oorzaak bij nominale constituenten. Zoals steeds als een bijwoordelijke bepaling met een nominale constituent is verbonden (de regen gisteren, de begrafenis op het kerkhof etc.) is de werking van de projectie-regel die de bepalingen interpreteert, beperkt. In zinnen als (142) heeft de bepaling een bereik dat beperkt is tot die constituenten die gedomineerd worden door de NP waarvan ook de PP deel uitmaakt.

(142a) Het aantal ongelukken door drankmisbruik neemt af.

(142b) Het aantal ongelukken door nalatigheid door drankmisbruik neemt af.

In (142a) valt derhalve ongelukken onder het bereik van de door-bepaling. In (142b) valt nalatigheid onder het bereik van door drankmisbruik; en ongelukken onder het bereik van door nalatigheid door drankmisbruik. De interpretatie van deze NP's verloopt in beginsel op dezelfde wijze als hierboven werd aangegeven voor zinnen waarin de bepaling van oorzaak een subject-predikaatsverbinding bestrijkt. Het tweede argument bij CAUSA is nu de betekenis van de kern van de NP waar ook de bepaling van oorzaak toe behoort. Dit fragment van de betekenis is weer in onder-schikking verbonden met de betekenis van het kern-substantief.³⁰ Een deel van de betekenis van (142a) wordt gerepresenteerd door (143).

(143) [CAUSA (DRANKMISBRUIK; ONGELUKKEN)]

Ik laat hier in het midden hoe de hier aangeduide regels zich verhouden tot elkaar en tot de regels die andere bepalingen interpreteren.³¹

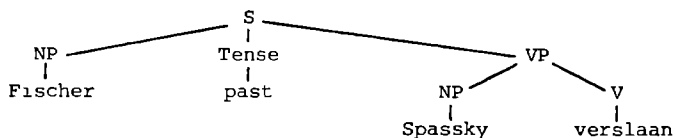
3.4. Emonds (1970)

De verwantschap tussen de zinnen (144) en (145) wordt door Emonds verantwoord op basis van de dieptestructuren (IV) en (V) die slechts verschillen in de aan- resp. afwezigheid van een PP met een lege nominale constituent. Emonds maakt voor de afleiding van (145) uit (V) gebruik van twee transformaties.

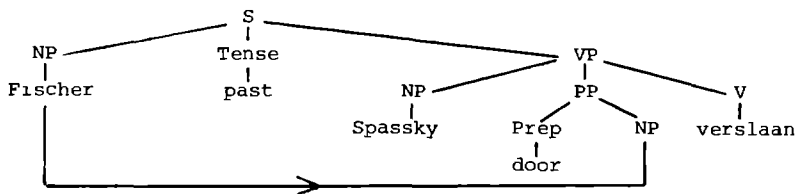
(144) Fischer versloeg Spassky.

(145) Spassky werd door Fischer verslagen.

(IV)

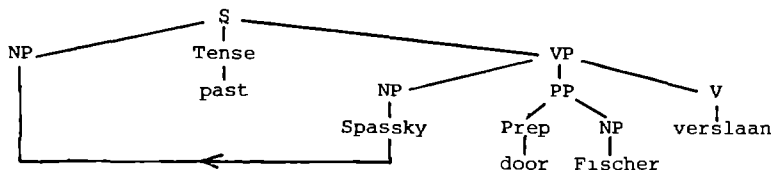

(V)

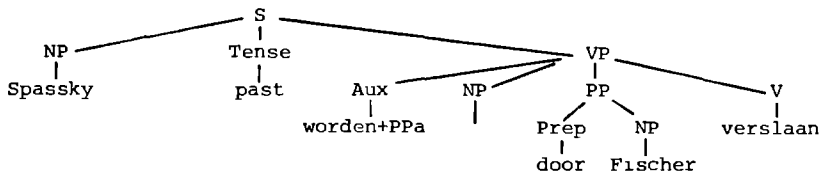

De eerste transformatie, Agent-postposing, brengt het subject naar de open plaats in de voorzetselconstituent, zoals door de pijl in (V) is aangegeven. De plaats die door deze bewerking vrijkomt, wordt door de toepassing van de tweede transformatie bezet door de objects-NP. Die regel wordt NP-preposing genoemd. NP-preposing brengt ook het hulpwerkwoord worden, plus het participium-formatief (verder afgekort als PPa) in de zin. (VI) en (VII) tonen het resultaat van resp. Agent-postposing en NP-preposing.

(VI)

(VII)

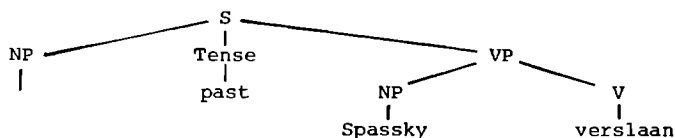
De objects-NP die door NP-preposing leeg achterblijft, verdwijnt bij Emonds op onverklaarde wijze. In (VII) is hij nog aanwezig. Als men aanneemt dat de constituent $_{PP}[\text{door} + \text{NP}[\quad]]$ optioneel kan worden gegenereerd, is de transformatie Agent-postposing verplicht. Het is een structuur-behoudende transformatie, hij verplaatst een nominale constituent naar een positie waar de basis reeds een NP heeft gecreëerd.

Ook NP-preposing is verplicht en structuur-behoudend.

Passieve zinnen zonder door-bepaling worden gegenereerd uit een basisstructuur waarin geen door-bepaling voorkomt. Werkwoorden die in een passieve zin zonder door-bepaling kunnen voorkomen, zijn in het lexicon zo gespecificeerd dat ze met met een leeg subject kunnen optreden. De onderliggende structuur van zin (146)

is dus (VIII). Agent-postposing werkt hier niet en NP-preposing wel.

(VIII)

Werkwoorden die niet in een passieve zin zonder door-bepaling voorkomen, zijn in dit kader derhalve werkwoorden waarvoor het lexicon verplicht een niet-leeg subject specificeert.

3.5. Fiengo (1974)

Fiengo maakt voor de beschrijving van passieve zinnen gebruik van enkele recent ontwikkelde concepten die een natuurlijke aanvulling lijken op Emonds' hypothese dat transformaties structuur-behoudend zijn.

Fiengo postuleert het bestaan van twee semantisch en fonologisch ongespecificeerde elementen. Ze worden aangeduid met een asterisk '*' en een 't' van 'trace'. Een * kan vrij gegenereerd worden, met dien verstande dat bepaalde woorden zo gesubcategoriseerd zijn dat een * op een aangegeven plaats moet voorkomen. t wordt niet vrij gegenereerd, maar ontstaat in alle gevallen door de verplaatsing van een NP. t is het spoor dat achterblijft als een NP wordt verplaatst. Tussen de verplaatste NP en zijn spoor bestaat een relatie: van de NP wordt gezegd dat hij t bindt. * en t vormen open plaatsen; ze kunnen door andere elementen worden overdekt en verdwijnen dan. Een zin komt niet tot een interpretatie, als * in de oppervlaktestructuur voorkomt, met andere woorden, als er geen transformaties zijn toegepast die een constituent naar de plaats van * hebben verplaatst. Hetzelfde is het geval als een t op een foutieve wijze door zijn NP is gebonden. Fiengo formuleert een welgevormdheidsconditie op oppervlaktestructuren, die stelt: als een NP een t correct bindt, gaat de NP aan t vooraf. Een zin is ongrammaticaal als dit niet het geval is.

De werking van * en t wordt door Fiengo gedemonstreerd aan passieve zinnen. Ik volg zijn uiteenzettingen op de voet.

Een passieve zin met een door-bepaling komt tot stand door de toepassing van twee onderscheiden bewerkingen, Agent-postposing en NP-preposing. De eerste transformatie werkt op een basisstructuur waarin worden en het participiumformatief PP_a al voorkomen en bovendien een voorzetselconstituent _{PP}[door _{NP}[*]]. De werking van

NP-preposing is, zoals we straks zullen zien, niet beperkt tot zinnen met worden. De regels Agent-postposing en NP-preposing zijn dezelfde als in Chomsky (1972a) en Emonds (1970) met dien verstande dat hier de verplaatste NP geacht wordt een t achter te laten.

Agent-postposing maakt van de structuur (147) de structuur (148), en de toepassing van NP-preposing op (148) heeft (149) tot resultaat.

- (147) Jan worden + PPa bouwen het huis door *
- (148) t worden + PPa bouwen het huis door Jan
- (149) het huis worden + PPa bouwen t door Jan

Structuur (147) laat zien dat worden al in de dieptestructuur van een passieve zin aanwezig is. Fiengo (1974: 63) neemt aan dat het optreden van de door-bepaling beperkt is tot die structuren waarin [be + en] ([worden + PPa]) voorkomt. Bovendien wordt aangenomen dat het 'agentieve' door, dat wil zeggen het door van de bepaling van de handelende persoon alleen met een gesterde NP in de dieptestructuur kan voorkomen. We zullen zien dat de eerste van deze assumpties niet juist is, in het laatste hoofdstuk zal aangetoond worden dat ook omtrent de tweede enige twijfel gerechtvaardigd is.

Dieptestructuren als (147), dieptestructuren waarin worden al voorkomt voordat de de subjects-NP en de objects-NP van plaats zijn veranderd, maken het kennelijk mogelijk de lexicale insertie te laten verlopen op basis van de subjects- en objects-specificaties van het actieve werkwoord. Zo kan dus, volgens Fiengo, worden verantwoord dat de selectie-restricties voor het subject en het object van de actieve zin dezelfde zijn als die voor de NP in de door-bepaling en het grammatisch subject van de passieve zin. Dit argument voor de transformationele verwantschap van actieve en passieve zinnen zou zo ondanks de aanwezigheid van worden kunnen worden gehonoreerd. Laten we aannemen dat de lexicale insertie inderdaad op deze wijze kan plaats vinden, iets dat allesbehalve vanzelfsprekend is. Dan schept de aanwezigheid van worden toch moeilijkheden voor de formulering van de projectie-regels. Die zullen immers zo moeten werken dat het subject van de zin niet als subject van worden, maar als subject bij het actieve werkwoord wordt geïnterpreteerd. Het is niet goed in te zien hoe dit kan zonder dat aanmerkelijke wijzigingen in de werking van de bedoelde projectie-regel moeten worden aangebracht. In hoofdstuk 6 zullen we hieraan een argument ontleenen tegen het bestaan van Agent-postposing. Het voorstel van Fiengo biedt een elegante oplossing voor bepaalde deficienties in Emonds' voorstel.³² Duidelijk wordt waarom noch Agent-postposing, noch NP-preposing verplichte transformaties zijn. (147) en (148) worden als

oppervlaktestructuren geblokkeerd door de genoemde condities. In (147) komt * voor en in (148) is t gebonden door een NP (Jan) die op t volgt. Fiengo's voorstel geeft ook een belangrijke functie aan de lege NP die overblijft na de toepassing van NP-preposing. Zoals we zagen, verdwijnt die NP bij Emonds op een onverklaarde manier. Fiengo laat zien welke functie die t zou kunnen hebben voor de interpretatie van passieve zinnen. Het is noodzakelijk bij deze interpretatie wat langer stil te staan.

Fiengo bespreekt een aantal structuren die met zijn basis en transformationele component kunnen worden gevormd, en die niettemin niet aan een Engelse zin beantwoorden en dus gegeven de uitgangspunten semantisch niet welgevormd zijn. Een tweetal zijn daarvan hier van belang. Men vindt er voorbeelden van in (150) en (151a). De oppervlaktestructuur (150) is op de relevante punten gelijkvormig aan de dieptestructuur. (151a) is ontstaan door de toepassing van NP-preposing op (151b). De bedoelde dieptestructuren worden niet door de basis-component of het lexicon uitgesloten.

(150) *The Greeks were defeated the Trojans.

(151a) *Cyrus hit t

(151b) * * hit Cyrus

Om (150) als onwelgevormd te kunnen kenmerken stelt Fiengo een 'property interpretation' regel op. Het is de volgende.

(152) In een structuur

...NP..._α[...t...]

waarin de NP t bindt, wordt α geïnterpreteerd als de aanduiding van het door de NP genoemde.

Toegepast op (153) geeft (152) aan dat de VP [defeated t by the Trojans] een eigenschap noemt van de Grieken die in het subject worden genoemd.

(153) The Greeks were defeated t by the Trojans

In (153) is t correct gebonden door the Greeks en de zin past in de structuur die in (152) werd gegeven.

Met behulp van 'property interpretation' verklaart Fiengo onder andere waarom idiomatische uitdrukkingen als kick the bucket geen passievorming toelaten. De

reden is dat the bucket geen 'intended referent' heeft. Daaraan kan derhalve ook geen eigenschap worden toegekend.

Laten we aannemen dat (152) in essentie correct is.³³ Hoe verklaart die regel dan de ongrammaticaliteit van (150)? Volgens Fiengo is het passief hulpwerkwoord be netzelfde werkwoord als het koppelwerkwoord be. be vraagt om een toevoeging die als 'property' kan worden geïnterpreteerd. Als de toevoeging een VP is zoals in (150), dan moet die VP als eigenschap geïnterpreteerd kunnen worden. Dat kan de VP in (150) niet, want daarvoor ontbreekt de noodzakelijke t van de structurele beschrijving in (152). In (150) kan het passief hulpwerkwoord niet tot interpretatie komen als de VP niet als eigenschap kan worden geïnterpreteerd. Het argument berust dus op de veronderstelling dat een VP in het algemeen niet als de beschrijving van een eigenschap kan worden geïnterpreteerd, en dat het voldoen aan de structurele beschrijving van (152) een voldoende voorwaarde is om een eigenschapsinterpretatie te verkrijgen. Kennelijk meent Fiengo dat het geen noodzakelijke voorwaarde is, en dat hij voorbeeld dapper in de zin de Grieken waren dapper zijn 'eigenschapsinterpretatie' dankt aan zijn status van adjektief. (Vergelijk ook 6.2.)

Kijken we nu naar Fiengo's verklaring voor de ongrammaticaliteit van (151a). De oppervlaktestructuur (151a) voldoet aan de structurele beschrijving van de 'property interpretation'-regel. Toch is de zin *Cyrus hit ongrammaticaal. Hij moet derhalve op andere gronden worden uitgesloten.

Volgens Fiengo kan die grond niet gevonden worden in de afwezigheid van be. Want in het paar (154) dat op alle relevante punten parallel loopt met (151) komt ook geen be voor, en toch beantwoordt (154a) aan de grammaticale zin the ice melted.

(154a) The ice melted t

(154b) * melted the ice

(154a) is uit (154b) afgeleid door middel van NP-preposing. De vraag is wat het verschil in grammaticaliteit bepaalt tussen (151a) en (154a). Fiengo geeft als verklaring dat 'active eventive' VP's geen eigenschappen beschrijven van wat in hun subjecten is genoemd. Die verklaring is niet erg bevredigend. Er wordt enerzijds niet duidelijk wat een 'active eventive' VP is, en anderzijds gaat Fiengo niet in op de vraag waaruit deze eigenschap blijkt, of hoe hij zou kunnen worden verantwoord. De enige aanduiding van zijn bedoeling vindt men in de observatie dat van de zinnen (155) de eerste slechts een 'active eventive' interpretatie heeft, en dat de tweede, die het equivalent kan zijn van Jan is een kaaseter, zowel een 'eigenschapsinterpretatie' heeft, als een 'eventive' lezing.

(155a) John ate cheese once yesterday.

(155b) John eats cheese.

Als verklaring voor de ongrammaticaliteit van (154a) schiet een dergelijke observatie tekort. Want de vraag blijft, wat maakt dat hit in (151a) niet dezelfde mogelijkheden vertoont als melt en eat in (154a) en (155b). Ik kom op deze kwestie in 5.4. uitvoerig terug.

Fiengo presenteert de 'property interpretation'-regel als zeer voorlopig. Hij merkt op dat het concept 'property' allerm minst helder is en nader in de theorie van de natuurlijke taal zal moeten worden gedefiniëerd. Als in het vervolg een beroep gedaan wordt op deze regel dan is dat onder hetzelfde voorbehoud. Ik wil er hier twee opmerkingen over maken.

Het lijkt zinvol dat wat Fiengo aanduidt met de term 'property' verder te differentiëren. Milsark (1974 212-3) laat zien dat het voor de interpretatie van er-zinnen van belang kan zijn een onderscheid te maken tussen 'eigenschappen' en 'toestanden'. Dit onderscheid komt overeen met dat tussen 'inherente eigenschap' en 'accidentele eigenschap'. Fiengo gebruikt een begrip 'property' dat beide omvat. Bij de toepassing van 'property interpretation' op passieve zinnen lijkt in sommige gevallen de notie 'toestand' beter te voldoen dan 'eigenschap'. Wordt de zin (156a) opgevat als een aanwijzing in een kookrecept, dan geeft heet opgediend iets aan dat het beste als 'eigenschap' kan worden aangeduid, en opgewarmd in (156b) kan men beter als de aanduiding van een 'toestand' kenschetsen. Vgl.

(156a) De soep wordt heet opgediend

(156b) De soep werd gisteren opgewarmd.

Zolang het begrip 'property' niet nader is gedefiniëerd, zullen we moeten accepteren dat de interpretaties die ermee tot stand komen, niet zeer scherp zijn. Een andere opmerking betreft het feit dat 'property interpretation' maar één eigenschap aangeeft van de relatie tussen het in het grammatisch subject genoemde en dat wat genoemd wordt in de constituent α van de structurele descriptie van de regel. In (157a) wordt van Jan gezegd dat hij de eigenschap 'door zijn politieke vrienden terechtgewezen' krijgt en in (157b) dat hij de eigenschap 'door zijn politieke vrienden gesteund' heeft.³⁴

(157a) Jan wordt door zijn politieke vrienden terechtgewezen.

(157b) Jan wordt door zijn politieke vrienden gesteund.

'Property interpretation' verantwoordt een verschil als tussen de zinnen (157a) en (157b) bestaat, niet. In paragraaf 6.2. zullen we op deze kwestie verder ingaan.

In het volgende hoop ik te laten zien hoe Fiengo's frame-work en de uitwerking ervan voor passieve zinnen kan bijdragen tot een verklaring van nog steeds moeilijk te begrijpen verschijnselen op het terrein van de passiefvorming. In het laatste hoofdstuk zullen we zien dat een van de hoekstenen van het passiefvoorstel, t.w. het bestaan van Agent-postposing, slecht onderbouwd is. Deze omstandigheid zal tot aanzienlijke modificaties aanleiding geven. Tot dan zullen we Fiengo's voorstel evenwel accepteren, inclusief de regels Agent-postposing, NP-preposing en 'property interpretation'.

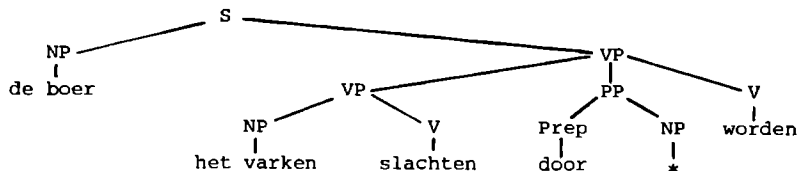
3.6. De beschrijving van passieve zinnen in het Nederlands; een eerste poging

In deze paragraaf zal gepoogd worden een aantal typen passieve zinnen te beschrijven binnen het kader van het frame-work van Emonds en Fiengo. We zullen zien dat een aantal verschijnselen die te maken hebben met een handelingsinterpretatie van zinnen, niet in dit kader kunnen worden verantwoord.

3.6.1. Passieve zinnen met een object, met worden en met een door-bepaling

Laten we aannemen dat de Nederlandse grammatica de volgende dieptestructuur genereert.

(IX)

Laat (IX) de onderliggende structuur representeren van de zin (158).

(158) Het varken wordt door de boer geslacht.

De zin (158) kan op basis van (IX) tot stand komen door de toepassing van Agent-postposing, NP-preposing en V-plaatsing.³⁵

De onderliggende structuur (IX) werd getekend aan de hand van gegevens van Fiengo.

Fiengo geeft zelf geen phrase-markers van passieve zinnen en (IX) is dus een interpretatie van zijn opvattingen. Twee zaken in (IX) zijn problematisch, namelijk de status van worden en de positie van de gesterde door-bepaling.

De status van het passief hulpwerkwoord staat geenszins vast. In een aantal passiefvoorstellen wordt het hulpwerkwoord met het participium-formatief transformationeel in de passieve zinsstructuur aangebracht. In Chomsky (1957) wordt [be + en] toegevoegd aan Aux dat deel uitmaakt van de VP. In Emonds (1970) wordt [be + en] als onderdeel van NP-preposing transformationeel ingevoegd en gaat het deel uitmaken van de VP. Aux maakt bij Emonds geen deel uit van de VP. [be + en] kan in de loop van de derivatie uit de VP verschoven worden naar Aux en krijgt dan de status van Modal. Fiengo die het laatstgenoemde aspect van deze opvatting overneemt, beschouwt het passief hulpwerkwoord als hetzelfde werkwoord als het koppelwerkwoord. Het ligt daarom het meest voor de hand dat dit werkwoord niet per transformatie wordt ingevoerd. Hasegawa (1968) en Bresnan (1972) hebben dit eveneens voorgesteld. Ik ben geneigd deze zienswijze te volgen, en aan te nemen dat worden een werkwoord is dat gesubcategoriseerd is voor de omgeving [VP —]. De volgende vraag betreft de positie van de gesterde door-bepaling. De veronderstelling dat worden een zelfstandig werkwoord is, brengt met zich mee dat in de onderliggende structuur van een passieve zin twee VP's aanwezig zijn. Dit creëert twee mogelijke aanhechtingsplaatsen voor de passieve door-bepaling. De door-bepaling kan zusterconstituent zijn van worden en derhalve direct gedomineerd worden door de hoogste VP. Dit is de situatie in (IX). Het is echter niet bij voorbaat uitgesloten dat de prepositie-constituent ook als zuster-constituent van het hoofdwerkwoord wordt gegenereerd en derhalve deel uitmaakt van de laagste VP. Een grammatica waarmee (IX) gegenereerd kan worden, kan ook een gesterde door-bepaling in de laagste VP genereren, tenzij die mogelijkheid min of meer ad hoc wordt uitgesloten.

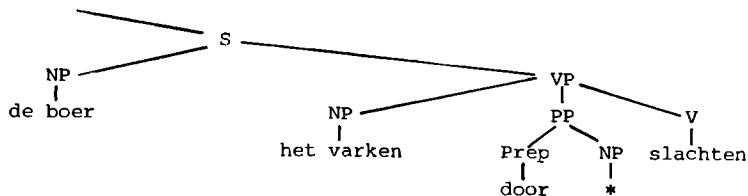
Een zorgvuldige formulering van Agent-postposing zou er wellicht voor kunnen zorgen dat een logisch subject uitsluitend naar een door-bepaling in de hoogste VP wordt verplaatst. Als die formulering mogelijk is, zou deze werkwijze de voorkeur verdienen om de volgende reden. De grammatica moet naast (158) ook zinnen als (159) kunnen genereren.

(159) Ik zag het varken door de boer slachten.

Het is denkbaar dat (159) afgeleid is van de onderliggende structuur van Ik zag het varken door de slager geslacht worden, door middel van een transformatie die worden deleert. Zo'n transformatie zou echter ad hoc zijn. Beter lijkt het om aan

te nemen dat de grammatica een complementsstructuur als (X) kan genereren.

(X)

In (X) kan Agent-postposing op dezelfde wijze werken als in (IX). In beide situaties verplaatst de transformatie een NP naar een gesterde door-bepaling in de hoogste VP.

Laten we daarom aannemen dat in de onderliggende structuur van een passieve zin met worden de door-bepaling een zuster-constituent is van worden.

Deze basis is voldoende om nu achtereenvolgens aandacht te kunnen besteden aan passieve zinnen die om een of andere reden van dit patroon afwijken. Achtereenvolgens zullen we bespreken passieve zinnen met intransitieve werkwoorden, passieve structuren zonder worden en passieve zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden.

3.6.2. Passieve zinnen met intransitieve werkwoorden

Zoals bekend zijn er in het Nederlands passieve zinnen met intransitieve werkwoorden.

Bij de passiefvorming van zinnen met intransitieve werkwoorden treedt er op. We zullen daarom eerst enige aandacht besteden aan er-zinnen.

Milsark (1974) laat zien dat er op een lege subjectsplaats kan worden ingevoegd. Die subjectsplaats moet op het moment dat deze bewerking plaats heeft, bezet zijn met een asterisk, of met een t. In het eerste geval is de subjects-NP leeg gegeneerd, in het tweede is er een NP verplaatst. Beide situaties doen zich bij passieve zinnen voor. In (160a) zal de NP de politie verplaatst zijn, en in (160b) zal de subjects-NP in de dieptestructuur leeg zijn.

(160a) Er zijn tien mensen door de politie aangehouden.

(160b) Er zijn tien mensen aangehouden.

Als we aannemen dat bij de vorming van deze zinnen NP-preposing niet heeft gewerkt (zie onder), dan is de subjectsplaats in (160a) op een gegeven moment door de verplaatsing van het logisch subject door een t bezet. In (160b) is de

subjects-plaats nooit gevuld geweest. In (160a) overdekte er een * en in (160b) een t.

Volgens Milsark is voor de bewerking waarmee er wordt ingevoegd de aanwezigheid van een tweede NP noodzakelijk onmiddellijk rechts van de persoonsvorm. Dit zou verklaren waarom de zinnen (161) ongrammaticaal zijn.

(161a) *Er zijn ziek.

(161b) *Er komen.

(161c) *Er zingt.

De passieve zinnen met een intransitief werkwoord lijken hiermee in strijd. Ook in zinnen als (162) immers is geen tweede NP aanwijsbaar, en niettemin zijn ze grammaticaal.

(162a) Er wordt gezongen,

(162b) Er is gelachen.

Voor de tegenstelling tussen (161) en (162) moeten we een verklaring vinden. Merk op dat die verklaring niet gelegen kan zijn in het feit dat worden (en zijn) met een leeg subject kan optreden. We hebben namelijk moeten aannemen dat de subjects-keuze in een passieve dieptestructuur niet door worden maar door het hoofdwerkwoord wordt gedictieerd. In (161c) en in (162a) wordt de keuze van het subject bepaald door zingen.

De passievorming van zinnen met een intransitief werkwoord is alleen mogelijk als het werkwoord een handelingswerkwoord is. Ook van de pseudo-transitieven die intransitief worden gebruikt, laten alleen de handelingswerkwoorden passievorming toe. De volgende voorbeelden illustreren dit.

(163a) Er wordt in de zoutpannen zeewater door de zon verwarmd

(163b) *Er wordt door de zon verwarmd.

(163c) Er wordt op dat kantoor flink verwarmd.

(164a) Er worden veel toeristen door de kathedraal gefascineerd.

(164b) *Er wordt door de kathedraal gefascineerd.

Fascineren en verwarmen zijn pseudo-transitieven. De passieve zinnen met deze werkwoorden zijn grammaticaal als het werkwoord transitief wordt gebruikt. De

(a)-zinnen laten dat zien. Verwarmen kan een handelingswerkwoord zijn en fascineren

niet. Het intransitief gebruikte handelingswerkwoord laat passievorming toe (vgl. (163c)) en het intransitief gebruikte niet-handelingswerkwoord niet (vgl. (163b) en (164b)).

De twee genoemde feiten, te weten de grammaticaliteit van (162) in tegenstelling tot de ongrammaticaliteit van (161) enerzijds en de beperking van de passievorming tot intransitieve handelings-werkwoorden anderzijds, moeten mijns inziens in samenhang met elkaar worden beschreven en verklaard. Het is niet in te zien hoe dit met het tot nu toe gepresenteerde frame-work zou kunnen.

Ik wil hier nog op één aspect van de passieve er-zinnen de aandacht vestigen. Hiervoor bij de bespreking van de zinnen (160) namen we aan dat NP-preposing in die zinnen niet heeft plaats gevonden. Men vindt die opvatting ook bij De Haan (1974: 175). Het alternatief zou op het volgende neerkomen. Als NP-preposing zou zijn toegepast, zou als volgende stap in de afleiding van de passieve er-zinnen opnieuw een verplaatsing van de (vroegere) objects-NP mogelijk moeten zijn. De regel die Milsark NP-downgrading noemt, en die voor de vorming van andere er-zinnen nodig lijkt, zou de NP weer naar zijn oude plaats terugbrengen. Want als de NP naar een andere NP-positie zou worden verplaatst zou 'property interpretation' werken en die regel werkt in de passieve er-zinnen juist niet, gezien de grammaticaliteit van (165).

(165) Er wordt steeds de draak gestoken met dat artikel.

Als 'property interpretation' hier zou werken, zou (165) zo geïnterpreteerd moeten worden dat de draak een referent in de werkelijkheid zou hebben, en die interpretatie heeft (165) evident niet. Dit betekent dat de veronderstelling dat in de zinnen (160) eerst NP-preposing en daarna NP-downgrading hebben gewerkt, onjuist is. De genoemde procedure is ofwel omslachtig en heeft geen merkbaar resultaat, ofwel de aanleiding tot complicaties in de formulering van 'property interpretation'. We mogen dus concluderen dat NP-preposing in de zinnen (160) niet is toegepast. Deze conclusie is op zijn beurt een ondersteuning van de opvatting dat de oude versie van er-insertie (Burt 1971: 22) een contaminatie is van twee regels. Een gelijktijdige verplaatsing van de subjects-NP en de invoeging van er is 'metatheoretisch' (Milsark 1974: 192) onverantwoord, maar de regel zou ook de feiten van passieve er-zinnen met een object niet kunnen beschrijven.

Milsark vervangt er-insertie door de regels NP-downgrading en 'trace-removal'.³⁶ Hij acht door Emonds (1970) niet aangetoond dat er-insertie structuur-behoudend is. Hij doet zelf, ten onrechte meen ik, weinig moeite Emonds' hypothese opnieuw

te toetsen voor NP-downgrading.

3.6.3. Passieve structuren zonder worden

Fiengo bindt het optreden van de door-bepaling aan dat van worden. Als dit juist zou zijn, zouden structuren met een door-bepaling alleen door middel van een ad hoc-deletie van worden kunnen worden gederiveerd. We zagen dat al in 3.6.1. Het lijkt mij duidelijk dat de complementen van zien in de zinnen (166) en de nominalisering als in (167) op een andere manier moeten worden afgeleid.

(166a) Ik zag de tafel door de jongens optillen.

(166b) Ik zag Jules door de politie arresteren.

(167a) Het optillen van de tafel door de jongens

(167b) Het arresteren van Jules door de politie

Wat ik hier wil benadrukken, is dat het mogelijk moet zijn soms gesterde door-bepalingen te genereren in een VP waarvan het hoofdwerkwoord passiefvorming toelaat. Dit zou moeten kunnen bij handelingswerkwoorden, want die werkwoorden kunnen zonder worden in het infinitief-complement van zien, of in een nominalisering met een door-bepaling optreden. Dit betekent dat naast worden ook handelingswerkwoorden gesubcategoriseerd moeten zijn voor het optreden in de omgeving van een lege door-bepaling. De vorming van constructies als in (166) en (167) is dan correct beperkt tot de handelingswerkwoorden.

Er lijkt zo tevens een verklaring te kunnen worden gegeven voor de homonymie van een zin als (168a).

(168a) Ik zag het papier door de kinderen scheuren.

In deze zin is door de kinderen op te vatten als bepaling van de handelende persoon. De semantische structuur van de ingebedde zin in (168a) komt in die interpretatie overeen met die van het papier wordt door de kinderen gescheurd. In de andere interpretatie is de complementsstructuur verwant met de zin het papier scheurt door de kinderen. In die interpretatie is door de kinderen bepaling van oorzaak. De zin bevat derhalve al naar gelang de interpretatie een van de volgende ingebedde S-structuren.

(168b) s [de kinderen het papier $_{pp}$ [door *] scheuren]

(168c) $_S$ [* het papier door de kinderen scheuren]

In het eerste geval moeten Agent-postposing en NP-preposing worden toegepast, en in het laatste alleen NP-preposing. In beide gevallen ontstaat een structuur zoals het complement van zien in (168a). Een dergelijke verklaring voor de homonymie van (168a) schept echter ook een nieuw probleem. Dat probleem ontstaat door het feit dat in één interpretatie, de interpretatie die correspondeert met (168), de zin een handeling beschrijft, terwijl het handelingsaspect in de andere interpretatie afwezig is. Het verschil in interpretatie lijkt alleen toegeschreven te kunnen worden aan de aanwezigheid, resp. afwezigheid van het subject in de dieptestructuren (168b) en (168c). Een dergelijke verklaringsgrond voldoet echter niet. Als uit (168a) de door-bepaling wordt weggehaald, blijft de zin homoniem; (169a) beschrijft eveneens de waarneming van ofwel een handeling ofwel een gebeuren. De enige in aanmerking komende dieptestructuur van het infinitiefcomplement is in beide gevallen (169b).

(169a) Ik zag het papier scheuren.

(169b) $_S$ [* $_{VP}$ [het papier scheuren]]

De homonymie van (169a) zou verantwoord kunnen worden door de veronderstelling dat er twee werkwoorden scheuren zijn, maar daarmee gaat de generalisering die Fiengo's frame-work lijkt mogelijk te maken, weer verloren.

In Fiengo's passiefvoorstel ontbreekt de mogelijkheid de handelingsinterpretatie van sommige zinnen te verantwoorden.

3.6.4. Passieve zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden.

Aan het einde van paragraaf 2.3.2. werd een opsomming gegeven van de verschijnselen betreffende zinnen met pseudo-handelingswerkwoorden die in de grammatica zouden verantwoord moeten kunnen worden. Het waren de volgende verschijnselen.

(170)(i) Als het subject [+ menselijk] is, dan is de zin in beginsel homoniem. In beide interpretaties laat de zin passievorming toe.

(ii) Als er in de actieve zin een causale door-bepaling voorkomt, kan die door-bepaling een beperkt bereik hebben als het subject een handelende persoon noemt.

(iii) Het logisch subject dat [- menselijk] is, valt zeker binnen het bereik van een bepaling van oorzaak.

(170) (vervolg)

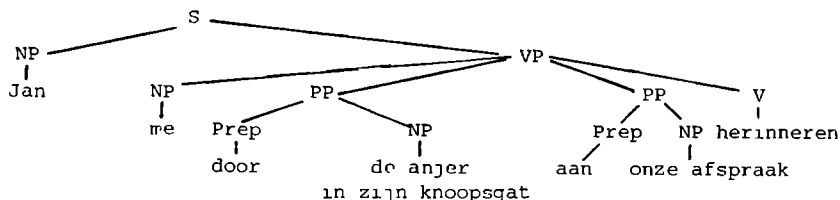
- (1v) Een passieve zin met twee door-bepalingen zal niet in alle gevallen als de beschrijving van een handeling worden opgevat.

Met het tot nu toe gebruikte en ontwikkelde apparaat kunnen slechts weinig van de genoemde punten worden verantwoord. Laten we eerst kijken naar (170)(11). Van de zin (171) bekijken we die interpretatie waarin Jan niet als handelende persoon wordt opgevat.

- (171) Door de anjer in zijn knoopsgat herinnerde Jan me aan onze afspraak.

Van de zin (171) zou diagram (XI) de onderliggende structuur kunnen representeren.

(XI)

Volgens de gegeven projectie-regel voor de interpretatie van een bepaling van oorzaak wordt de anjer in zijn knoopsgat in (XI) opgevat als een beschrijving van de oorzaak van alles wat genoemd is door de constituenten die ook tot de VP behoren, plus dat wat genoemd wordt door het subject. De projectie-regel geeft voor (XI) een interpretatie die overeenkomt met die van (172).

- (172) De anjer in Jans₁ knoopsgat maakte dat hij₁ me aan onze afspraak herinnerde.

Dit lijkt me in overeenstemming met de feiten.

Als (171) zo geïnterpreteerd wordt dat Jan de naam van een handelende persoon is, kan het beperkte bereik van de door-bepaling niet op basis van (XI) worden verantwoord. De genoemde projectie-regel zou immers zo werken dat de zin ook voor de hier bedoelde interpretatie als (172) zou kunnen worden geparafraseerd, en dat is onjuist. Weliswaar kan hij in (172) opnieuw als handelende persoon worden geïnterpreteerd, maar hij valt onder het bereik van de door-bepaling en dat is in (171) in de bedoelde interpretatie niet het geval. Ik zie geen mogelijkheid om het onder (170)(11) genoemde met het tot nu toe ontwikkelde apparaat te verantwoorden. Dit

hangt samen met het feit dat het apparaat geen handvat biedt om (170)(i) te verantwoorden. Het specificeert voor elk van beide interpretaties van (173) dezelfde dieptestructuur.

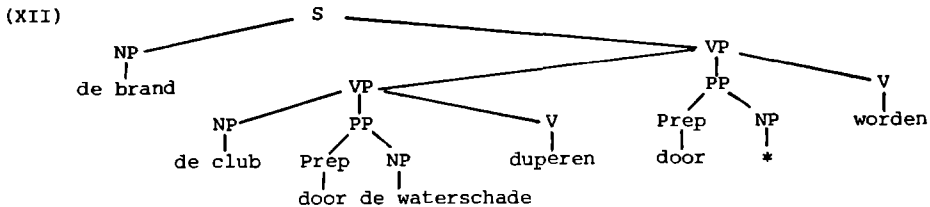
(173) Jan herinnerde me aan onze afspraak.

Voor een verantwoording van de homonymie van (173) zitten we vooralsnog met lege handen.

Een verklaring voor het verschijnsel dat in (170)(iv) is genoemd, heeft ook gedeeltelijk met de handelingsinterpretatie-kwestie te maken. We kunnen hier alleen verduidelijken dat de beschrijving van passieve zinnen met twee door-bepalingen geen moeilijkheden zal opleveren als een handelingsinterpretatie is uitgesloten. Van de zin (174b) is (XII) de dieptestructuur.

(174a) Door de waterschade dupeerde de brand onze club.

(174b) Door de waterschade werd onze club door de brand gedupeerd.

De projectie-regel die bepalingen van oorzaak interpreteert, zal de constituenten in de laagste VP plus het subject van de zin onder zijn bereik hebben. Dat levert precies de juiste interpretatie op. We nemen daarbij aan dat noch worden, noch een gesterde door-bepaling informatie bevat die in de betekenis van de zin een rol speelt.

Er is geen projectie-regel te bedenken die op basis van structuren als (XII) ook een beperkter bereik van de bepaling van oorzaak kan verantwoorden.

Onverklaard moeten ook nog blijven de verschijnselen waar met de zinnen (60) en (61) op werd gedoeld.

3.7. De handelingsinterpretatie

Hetgeen in de voorgaande onderdelen van paragraaf 3.6. is meegedeeld, komt hier op neer dat het kader van Emonds en Fiengo vruchtbaar blijkt voor de verantwoording van een aantal verschijnselen die zich voordoen in Nederlandse passieve zinnen, maar niet voldoende mogelijkheden biedt voor de beschrijving van de handelingsinterpretatie.

De sleutel voor de oplossing van het probleem lijkt mij te vinden in de al enige malen vermelde homonymie van zinnen als die in (175)

(175a) Jan herinnerde de kinderen aan de afspraak.

(175b) Vietnam heeft aangebond wat wapenstilstandsverdragen waard zijn.

(175c) De ordebewaarders voorkomen rellen.

Chomsky (1972c: 154) heeft er op gewezen dat het onderscheid tussen de lezingen van de homonieme zinnen (175) analoog lijkt aan het onderscheid tussen John opened the door en the key opened the door of aan dat tussen beide lezingen van John broke the window. In het Engels heeft de laatste zin ook een interpretatie waarin John als voorwerp wordt opgevat dat door de ruit gegooid wordt. In het Nederlands heeft Jan brak de ruit die interpretatie niet, zoals ook *de steen brak de ruit en *de sleutel opende de deur ongrammaticaal zijn. Zinnen als de genoemde suggereren, volgens Chomsky, dat er verband bestaat tussen het bedoelde interpretatieve verschil en "the principle that an animate subject of a verb of action can be interpreted as an agent". Hij signaleert de homonymie van zinnen als (175) in het kader van een bespreking van Postal's voorstel voor de afleiding van remind in John reminds me of an gorilla. Deze zin heeft behalve de handelingsinterpretatie, niet één maar twee niet-handelingsinterpretaties.³⁷ Niettemin lijkt me op de zinnen (175) Chomsky's opmerking van toepassing dat er hopelijk algemene regels in het spel zijn die een lexicale verantwoording van de homonymie in (175) overbodig maken. "The optimal solution, of course, would be the discovery of general rules, not restricted to the case of remind, that express the range of meaning noted without the ad hoc assumption that separate (and presumably unrelated) lexical entries are involved [...]."

Aangezien de homonymie van de zinnen (175) zich op dezelfde wijze voordoet in de passieve zinnen die ermee corresponderen, moet de informatie die de handelingsinterpretatie mogelijk maakt, reeds in de dieptestructuur voorhanden zijn. De gebruikelijke analyse nu van zinnen die bestaan uit een subject, een werkwoord en een object bij voorbeeld, geeft geen enkel aanknopingspunt voor een

verantwoording van het interpretatie-verschil. Men kan aan een diepte-structuur configuratie (XIII) niet zien of het om een handelingszin, dan wel om een niet-handelingszin gaat.

(XIII)

De eerste mogelijkheid om de homonymie te verantwoorden is de grammatica zo in te richten dat voor de twee interpretaties verschillende dieptestructuren kunnen worden gespecificeerd.

Voorzover ik weet, wordt een handelingsinterpretatie van een zin altijd toegeschreven aan een eigenschap van het werkwoord dat als hoofdwerkwoord optreedt. Dat werkwoorden als timmeren en schrijven handelingswerkwoorden zijn, wordt beschouwd als een individuele eigenaardigheid van deze werkwoorden. Het ligt in de lijn van deze opvatting de homonymie van de zinnen (175) terug te voeren op de individuele eigenaardigheid van de verba die er in optreden dat ze zowel een handelingswerkwoord kunnen zijn als een niet-handelingswerkwoord. Dit is in beginsel de tweede mogelijkheid: de dubbele interpretatie van de zinnen moet beschouwd worden als een gevolg van de lexicale homonymie van de werkwoorden.

Het lijkt me duidelijk dat de eerstgenoemde dichter bij de 'optimal solution' komt die Chomsky zich voorstelde, dan de laatstgenoemde. Maar laten we niettemin veronderstellen dat de tweede oplossing de juiste is, en nagaan wat de consequenties er van zijn. Er zullen daartoe een aantal 'lexical entries' moeten worden gespecificeerd; ik volg daarbij de notatie die door Jackendoff (1972; 1974a) wordt toegepast.

Nemen we aan dat het predikaat DOEN het element is dat het betekenisaspect 'handeling' van handelingswerkwoorden weergeeft. Voor andere werkwoorden waarvan het subject ook als bewerker van een verandering van een toestand kan worden geïnterpreteerd, maar niet als handelende persoon, kan het predikaat CAUSA worden gebruikt.³⁸ DOEN en CAUSA zijn beide twee-plaatsen predikaten. Het eerste argument van DOEN duidt de handelende persoon aan en het tweede dat wat Rescher (1967) heeft genoemd: het act-type. Voor transitieve werkwoorden zal dat, als het semantisch niet nader te analyseren simplicia zijn, een één-plaats predikaat zijn. De semantische specificatie van timmeren en werken zou er uit kunnen zien zoals in de laatste regel van de 'lexical entries' van deze werkwoorden is opgegeven. De NP₁ in die laatste regel zal worden gevuld door de betekenis van de subjects-NP. In

de derde regel, de strikte subcategorisatie van het werkwoord, wordt het subject niet genoemd.³⁹

(176)
$$\left[\begin{array}{l} \text{/timmeren/} \\ [+ V] \\ [(NP_2) \text{ — }] \\ [DOEN (NP_1, (TIMMEREN (NP_2)))] \end{array} \right]$$

(177)
$$\left[\begin{array}{l} \text{/werken/} \\ [+ V] \\ [—] \\ [DOEN (NP_1; (WERKEN))] \end{array} \right]$$

De projectie-regels zorgen ervoor door middel van de substitutie van argumenten in de semantische specificatie van het werkwoord, dat een zin zijn betekenis krijgt. Een dergelijke specificatie voor overwoekeren in de zin onkruid overwoekert het graf zou de aanwezigheid van CAUSA veronderstellen. De rest van de betekenis zou als GROEIEN OVER kunnen worden weergegeven.⁴⁰

(178)
$$\left[\begin{array}{l} \text{/overwoekeren/} \\ [+ V] \\ [NP_2 \text{ — }] \\ [CAUSA (NP_1; (GROEIEN OVER (NP_2)))] \end{array} \right]$$

Kijken we nu naar de specificaties voor pseudo-handelingswerkwoorden zoals die volgens deze modellen kunnen worden opgesteld. Voor het werkwoord voorkomen₁ met de niet-handelingsbetekenis zal het lexicon het volgende specificeren.

(179)
$$\left[\begin{array}{l} \text{/voorkomen/} \\ [+ V] \\ [NP_2 \text{ — }] \\ [CAUSA (NP_1; (NIET GEBEUREN (NP_2)))] \end{array} \right]$$

Dat er bij voorkomen₁ een door-bepaling van oorzaak kan optreden, daarvoor hoeft het werkwoord niet gesubcategoriseerd te worden. De interpretatie van de bepaling en van de zin waarin hij voorkomt, wijkt niet af van die zinnen waarin geen pseudo-handelingswerkwoord aanwezig is. De al eerder genoemde projectie-regel

zorgt er voor dat de betekenis van de constituenten in de VP plus het subject het tweede argument vormt bij het predikaat CAUSA waarbij de NP van de bepaling van oorzaak het eerste argument is. Het optreden van zo'n bepaling met NP₁ in een zin waarin voorkomen₁ optreedt, leidt derhalve tot de interpretatie (180).

(180) [CAUSA (NP₁; (CAUSA (NP₁; (NIET GEBEUREN (NP₂)))))]

Het handelingswerkwoord voorkomen₂ zou in beginsel als volgt lexicaal kunnen worden beschreven.

(181)
$$\left[\begin{array}{l} /voorkomen/ \\ [+ v] \\ [NP_2 \text{ — }] \\ [DOEN (NP_1; (NIET GEBEUREN (NP_2)))] \end{array} \right]$$

Een additionele voorziening zou kunnen zijn dat voorkomen₂ gesubcategoriseerd is voor het optreden in een zin waarin een door-bepaling van oorzaak voorkomt. Door-bepalingen van oorzaak hebben in de omgeving van voorkomen₂ een beperkt bereik.

(181) zou dan gewijzigd moeten worden in (182). Het beperkte bereik van de door-bepaling wordt in de laatste regel verantwoord.

(182)
$$\left[\begin{array}{l} /voorkomen/ \\ [+ v] \\ [NP_2 (\text{door } NP_3) \text{ — }] \\ [DOEN (NP_1; (CAUSA (NP_3; (NIET GEBEUREN (NP_2)))))] \end{array} \right]$$

Een vergelijking van (180) met de laatste regel van (182) laat zien dat het verschil in bereik correct wordt aangegeven.

Op de voor voorkomen aangegeven wijze kunnen een aantal eigenschappen van pseudo-handelingswerkwoorden worden verantwoord. Ik noem er hier enkele.

- voorkomen₂ is een handelingswerkwoord vergelijkbaar met timmeren en werken.
- de NP₁ bij voorkomen₂ wordt als handelende persoon geïnterpreteerd.
- de zin de artsen voorkomen de dood van de hartpatiënt door de snelle ingreep impliceert de mededeling de snelle ingreep voorkomt de dood van de hartpatiënt.

In het bovenstaande werd een verantwoording beproefd van het verschil tussen handelingswerkwoorden en niet-handelingswerkwoorden. Aan het voorstel kleven de volgende bezwaren.

- De voorgestelde beregeling ontbeert generaliserende kracht. Voor ieder werkwoord wordt het handelingsaspect opnieuw vastgelegd.
- Er is geen aanknopingspunt voor een oplossing van het probleem waarom de vogel fluit wel grammaticaal is en de passieve pendant niet.
- Het beperkte bereik van de door-bepaling van oorzaak bij een werkwoord als voor-komen₂ kan alleen worden verantwoord ten koste van de werking van de projectie-regel die bepalingen van oorzaak interpreteert. Aan de door-bepaling waarvoor die werkwoorden gesubcategoriseerd zijn, moet afgelezen kunnen worden dat de bepaling niet door de projectie-regel mag worden geïnterpreteerd.
- Zinnen als je haar krult en het papier scheurt krijgen een verkeerde interpretatie. In Fiengo's frame-work leek het in beginsel mogelijk een generalisering te formuleren over het transitieve en intransitieve gebruik van één werkwoord scheuren. Die generalisering gaat echter verloren door de betekenis-specificatie die van dit werkwoord zou moeten worden gegeven. Dat zou bij voorbeeld moeten, zoals in (183) is aangegeven.

$$(183) \left[\begin{array}{l} \text{/scheuren/} \\ [+V] \\ [NP_2 -] \\ [DOEN (NP_1; (SCHEURFN (NP_2)))] \end{array} \right]$$

Lexicale insertie van dit werkwoord scheuren geeft aan een zin een handelingsinterpretatie. De zin het papier scheurt vertoont echter geen handelingsaspect. Dat deze zin een verkeerde interpretatie krijgt is slechts te voorkomen door twee werkwoorden scheuren in het lexicon op te nemen. Daarmee gaat de door Fiengo beoogde generalisering verloren. Hetzelfde ongewenste effect heeft een verantwoording in dit kader van de homonymie van ik zag het papier scheuren (vgl.3.6.3.). De opgesomde bezwaren - die aangevuld zouden kunnen worden met een aantal andere - geven aanleiding om de als certe vermelde mogelijkheid ter verantwoording van de homonymie in de zinnen (175) verder te onderzoeken. Het volgende hoofdstuk bevat een voorstel voor de dieptestructuur van zinnen met een handelingswerkwoord en een interpretatie-regel die de geëigende oppervlaktestructuren een handelingsinterpretatie verschaft. Het voorstel zal beargumenteerd worden onafhankelijk van de verschijnselen die in het voorgaande werden geanalyseerd. In het vijfde hoofdstuk zal blijken dat een aantal van die verschijnselen er correct mee kunnen worden beregeld.

4. Zinnen die een handeling beschrijven

4.1. Inleiding

Anderson (1972), Ross (1972) en Verkuyl (1971) hebben los van elkaar analyses van zinnen met een handelingswerkwoord voorgesteld die veel op elkaar lijken. Essentiëel voor die analyses is de aanwezigheid van het werkwoord doen in de dieptestructuur. In de eerste paragrafen van dit hoofdstuk zal over de voorstellen van Ross en Verkuyl worden betoogd dat ze ten dele juist, en ten dele ook onjuist zijn.⁴¹ Daarop zal een nieuw voorstel worden gedaan dat de beschreven tekortkomingen mist. Voor dat voorstel zullen nieuwe argumenten worden gegeven die het verder ondersteunen. Tot slot zullen enkele konsekwenties van het voorstel worden besproken, en zal de kritiek er op die aan Jackendoff (1972) en Daalder (1974) zou kunnen worden ontleend, weerlegd worden.

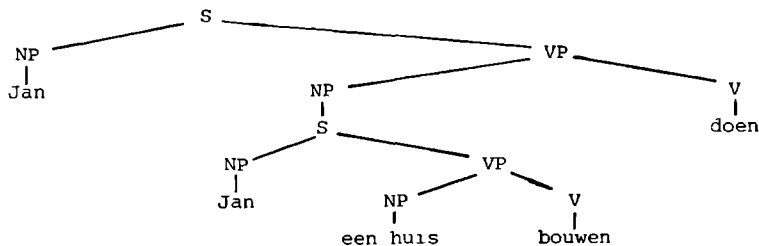
In 4.5. zullen we ook zien dat de voorgestelde analyse van zinnen met handelingswerkwoorden, niet specifiek is voor dit soort zinnen. We blijven toch spreken van de analyse van zinnen met een handelingswerkwoord of van handelingszinnen, omdat de niet-handelingswerkwoorden aan veel nadere beperkingen gebonden zijn, die als ze voorlopig niet buiten beschouwing gelaten zouden worden, de presentatie van de argumenten ernstig zouden bemoeilijken. Tot 4.5. doen we net alsof de analyse alleen betrekking heeft op zinnen met handelingswerkwoorden. Deze werkwijze wordt mede ingegeven door het feit dat de genoemde auteurs, tegen wier opvattingen zal worden geopponneerd, hun analyses presenteren als uitsluitend van toepassing op handelingszinnen.

4.2.1. Ross' descriptie van 'action-sentences'. Do-gobbling

In Ross (1972) wordt een tiental argumenten gepresenteerd voor de opvatting dat ieder handelingswerkwoord ingebed is in het objectsc complement van een tweeplaatsen predikaat waarvan het subject identiek is aan het subject van het handelingswerkwoord en waarvan de fonologische vorm in het Engels do is. Een zin als (200) wordt door Ross afgeleid uit een dieptestructuur als (XV) met de regel Do-gobbling in (XVI). Ik geef het voorstel hier vertaald.⁴²

(200) Jan bouwt een huis.

(XV)

(XVI) Do-gobblingX - [NP - _S [Y - V] - Z - doen] - W

1	2	3	4	5	6	7	OBL
1	2	3	Ø	5	4	7	

De tien argumenten voor een structuur als (XV) en Do-gobbling die Ross geeft, zijn gedeeltelijk voor het Nederlands herhaalbaar. De argumenten van Ross maken echter slechts twee aspecten van (XV) aannemelijk: de aanwezigheid van doen in de dieptestructuur van zinnen met een handelingswerkwoord en de NP-status van het complement van doen. Over de interne structuur van de objectszin zegt Ross bijna niets. Hij vermeldt alleen dat 'doom-marking'⁴³ nodig is om het subject uit de ingebodde zin te kunnen verwijderen. Waarom die NP in de subjectpositie er is, maakt Ross niet duidelijk. Zijn voorstel is op dat punt kwetsbaar, zoals we nog zullen zien. Van de tien argumenten van Ross wil ik er hier aan de hand van Nederlandse voorbeeldzinnen één releveren, enerzijds om het hiervoor betoogde te adstrueren, anderzijds om aan te tonen dat een van de hierna te noemen tegenargumenten gebaseerd is op zinnen die in Ross' voorstel zouden moeten passen. Het vierde argument (Ross 1972: 80-5) is gebouwd op de observatie dat zinnen in (201) op dezelfde wijze zijn geconstrueerd.

(201a) Hij ging weg, wat hij niet had moeten doen.

(201b) Hij ging weg, wat ik niet had verwacht.

Ross betoogt dat (201b) gederiveerd kan worden uit een dieptestructuur waarin twee zinnen in nevenschikking geordend zijn, namelijk ik had niet verwacht dat hij wegging en hij ging weg. Er zouden op deze zin twee transformaties werken: Swooping en Relative Clause Formation. Swooping zorgt ervoor dat de eerste van beide nevenschikte zinnen ondergeschikt wordt aan de tweede. Relative Clause Formation zorgt op zijn beurt voor vooropplaatsing en pronominalisering van de bijzin dat hij wegging.

Drie stadia zijn er dus te onderscheiden; die zijn hieronder met behulp van tekst-haken weergegeven.

(202a) $S[Ik\ had\ niet\ verwacht\ NP[S[hij\ ging\ weg]]]$ en $hij\ ging\ weg$

(202b) $Hij\ ging\ weg; S[ik\ had\ niet\ verwacht\ NP[S[hij\ ging\ weg]]]$

(202c) $Hij\ ging\ weg; S[NP[+pro]\ ik\ had\ niet\ verwacht]$

De zin (201a) kan met hetzelfde apparaat worden afgeleid, maar alleen als een type analyse van hij ging weg zoals Ross voorstelt, kan worden aangenomen. Volgens die analyse zijn de drie stadia voor (201a) zoals in (203) is aangegeven.

(203a) $S[Hij\ had\ niet\ moeten\ doen\ NP[S[hij\ ging\ weg]]]$ en $hij\ deed\ NP[S[hij\ ging\ weg]]$

(203b) $Hij\ deed\ NP[S[hij\ ging\ weg]];$ $hij\ had\ niet\ moeten\ doen\ NP[S[hij\ ging\ weg]]$

(203c) $Hij\ deed\ NP[S[hij\ ging\ weg]], NP[+pro]\ hij\ had\ niet\ moeten\ doen$

Op het eerste deel van (203c) moet dan nog Do-gobbling worden toegepast, een transformatie die het onmisbare sluitstuk is van Ross' voorstel voor de descriptie van zinnen met handelingswerkwoorden. Aan de formulering van Swooping en Relative Clause Formation behoeft niets te worden gewijzigd om de derivatie van (201a) mogelijk te maken. De generalisering die daarmee tot uitdrukking wordt gebracht is een argument voor Ross' analyse. Dat is het mogelijk ook, als Swooping en Relative Clause Formation niet bestaan of anders moeten worden geformuleerd.⁴⁴ Ik kom daar hieronder nog op terug. Men merke op dat voor de bedoelde generalisering geen eisen worden gesteld aan de interne structuur van het objectscomplement. Dat aspect van Ross' voorstel vindt in het hier weergegeven argument dan ook geen steun.

In de overige argumenten van Ross zijn het afwisselend de transformaties So-insertion, S-deletion, Equative Deletion, Pseudo Cleft Formation, Topicalisation, Tough-movement, Passive en twee naamloze, die net als de eerder genoemde transformaties niets van hun generaliserende kracht (wat die ook is) zouden behoeven te verliezen, als Ross' analyse juist is. Voor geen van de argumenten is de interne structuur van de objects-NP van doen van belang.

De argumentatie van Ross berust in alle gevallen op verschijnselen die zich voordoen in zinnen waarin het zogenaamde proverbum doen voorkomt. Dit pro-verbum is het verbum waarvan Ross de aanwezigheid in de dieptestructuur van zinnen met handelingswerkwoorden postuleert. Op grond daarvan moet men dan ook verwachten dat de analyse zichzelf bevestigt in alle zinstypen waarin het pro-verbum doen optreedt. Het is echter in minstens één geval zo dat zinnen met het pro-verbum doen in strijd zijn

zijn met Ross' analyse, en tot een wijziging er van dwingen. Ik wil dat in het onderstaande laten zien. Voordien echter moeten we nog iets uitvoeriger stilstaan bij de positie van de subjects-NP in het objectscomplement van doen. Volgens Ross zou die steeds identiek zijn met de subjects-NP van doen en met Equi-NP-deletie gedeleerd moeten worden. Deze deletie laat Ross in twee stadia verlopen. Hij steunt daarbij, zoals gezegd, op Postal (1970b) die betoogde dat de te deleren NP in een eerste fase van dit proces gepronominaliseerd wordt en dat daarbij aan de NP het feature [+ doom] wordt toegekend, dat aangeeft dat de NP gedoemd is te verdwijnen. In een later stadium van de derivatie moet de lege knoop definitief uit de structuur worden verwijderd. Het nut ervan kan gedemonstreerd worden aan de afleiding van de zin (204a). Zonder 'doom-marking' zou Ross voor (204a) de onderliggende structuur (204c) hebben moeten bepleiten. Daaraan kleven ernstige bezwaren.

(204a) Arie kocht een vlieger.

(204b) Arie deed [Arie kopen een vlieger] en Barend deed [Barend kopen een vlieger] ook

(204c) Arie deed [Arie kopen een vlieger] en Barend deed [Arie kopen een vlieger] ook

In (204c) bevinden zich twee identieke NP's, maar de onderliggende structuur van het tweede lid is hier uiteraard onbevredigend, omdat de subjecten van matrix-zin en objects-complement niet identiek zijn. Toekenning van de features [+ doom] en [+ pro] aan de subjecten van de ingebedde zinnen in (204b) kan de identiteit van de beide objecten wel bewerkstelligen. De derivatie verloopt dan als volgt.

(204b) Arie deed [Arie kopen een vlieger] en Barend deed [Barend kopen een vlieger] ook ⇒ doom-marking

(204d) Arie deed [$\begin{bmatrix} [+ \text{ pro}] \\ [+ \text{ doom}] \end{bmatrix}$ kopen een vlieger] en Barend deed [$\begin{bmatrix} [+ \text{ pro}] \\ [+ \text{ doom}] \end{bmatrix}$ kopen een vlieger] ook ⇒ pronominalisering

(204e) Arie deed [$\begin{bmatrix} [+ \text{ pro}] \\ [+ \text{ doom}] \end{bmatrix}$ kopen een vlieger] en Barend deed [+ pro] ook ⇒ do-gobbling

(204f) Arie kocht een vlieger en Barend deed [+ pro] ook

Tot zo ver de uiteenzettingen over Ross' analyse.

Ik meen dat er twee bezwaren tegen in kunnen worden gebracht. Het eerste is gebaseerd op de zinnen waarin het proverbium doen in een relatieve zin voorkomt, waarvan het antecedent een genominaliseerd werkwoord is. De zinnen (205) zijn hiervan voorbeelden.

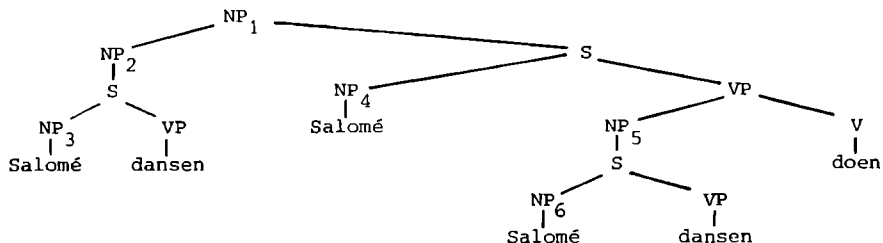
- (205a) Het dansen dat Salomé deed, bracht Herodes in verrukking.
 (205b) Het boeken lezen dat Piet doet, gaat ten koste van de huishoudelijke werkzaamheden.

Het object van het proverbium doen is bij deze zinnen in de loop van de derivatie een relativum geworden. Het dat in (205) onderscheidt zich in niets van gewone relativa en de bijzinnen niet van gewone relatieve zinnen. Dit moge blijken uit een vergelijking van de volgende paren. In die zinnen wordt steeds een zin zonder pro-verbium vergeleken met een zin waar het wel in voorkomt. Vgl.

- (206a) De man die daar zit, is mijn broer.
 (206b) Het dansen dat Salomé deed, was grappig.
 (207a) *Een man die daar zit, is mijn broer.
 (207b) *Dansen dat Salomé deed, was grappig.
 (208a) Zo'n man als daar zit, zie je niet veel.
 (208b) Zulk dansen als Salomé deed, zie je niet veel.
 (209a) Een man zoals daar zit, zie je niet veel.
 (209b) (Een) dansen zoals Salomé deed, zie je niet veel.
 (210a) *De man die daar niet zit, is mijn broer.
 (210b) *Het dansen dat Salomé niet deed, was grappig.

Hoe de (a)-zinnen ook gegenereerd moeten worden, het is duidelijk dat een generalisering verloren zou gaan als de (b)-zinnen niet op dezelfde wijze zouden worden afgeleid. Die regels vragen om een analyse van de zin Salomé danste die op zijn minst verwant is aan die van Ross. Volgens zijn voorstel moet die zin geanalyseerd worden als Salomé deed_{NP} [Salomé dansen]. Maar met deze onderliggende structuur kan (205a) niet worden afgeleid. Het relevante deel van de dieptestructuur van (205a) zou er als volgt uit moeten zien.

(XVII)

De 'doom-marking' conventies laten uitsluitend 'doom-marking' van NP₆ toe.⁴⁵ Voor de pronominalisering van NP₅ is de identiteit van NP₅ en NP₂ nodig, maar in NP₂ kan NP₃ niet van de features [+ doom] en [+ pro] worden voorzien. Dit blokkeert de vorming van het relatieve pronomen en daarmee van de gehele zin (205a). Ook als men aanneemt dat 'doom-marking' niet is toegepast en men op grond van de identiteit van NP₂ en NP₅ de pronominalisering van NP₅ mogelijk acht, ook dan is de derivatie niet rond, omdat dan alsnog een manier gevonden moet worden om de NP₃ uit het antecedent te elimineren. Immers constructies als de beide volgende zijn ongrammaticaal.

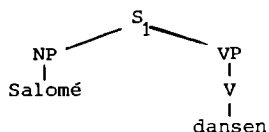
(211) *Het dansen van Salomé, dat zij doet...

(212) *Dat Salomé danst dat zij doet...

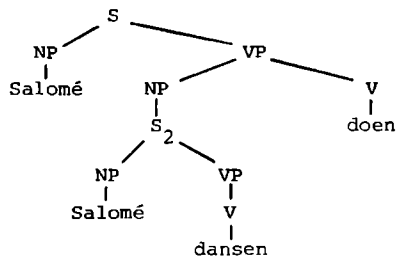
De conclusie is dat de zinnen (205) niet met behulp van Ross' analyse van zinnen met handelingswerkwoorden kunnen worden beschreven en dus echte tegenvoorbeelden tegen die analyse zijn.

Er zit nog een andere onbevredigende kant aan de analyse van zinnen met handelingswerkwoorden zoals Ross die voorstelt. Die analyse beantwoordt niet aan intuïties omtrent de structuur van deze zinnen. Dat blijkt uit een vergelijking van de klassieke analyse en de zijne. Ze zijn hier weergegeven in de boomdiagrammen (XVIII) en (XIX) respectievelijk.

(XVIII)

(XIX)

Het is opvallend dat het objectsc complement van (XIX) precies gelijk is aan S_1 in (XVIII). Ross' grammatica genereert derhalve ook (XVIII), een structuur die aan geen andere zin kan beantwoorden dan aan Salomé danst(e). Dat zou betekenen dat aan een niet-homonieme zin twee dieptestructuren ten grondslag zouden liggen. Als S_2 in (XIX) echter niet aan de zin Salomé danst beantwoordt, waaraan dan wel? Of anders gezegd, wat doet Do-gobbling met het werkwoord dansen dat in het object van (XIX) voorkomt? Is dit dansen op dezelfde wijze handelingswerkwoord als na toepassing van Do-gobbling? Het zijn dit soort vragen die aanleiding geven tot de veronderstelling dat (XV) toch een ad hoc-analyse is die werd opgezet om een aantal gevallen te verklaren waar doen optreedt. De analyse draagt niet bij tot een vergroting van het inzicht in de structuur van zinnen met een handelingswerkwoord. In dit verband moet ook gewezen worden op een passage in Ross (1972: 105) waar de auteur zijn eigen analyse vergelijkt met die van Davidson (1967).

"For reasons pertaining purely to semantics [...], Davidson comes to the conclusion that the logical form of an action sentence whose agent is denoted by x should be something like [(213)].

[(213)] It was intentional of x that p
 where p is a proposition describing an event in which x is involved. Obviously, there is a close convergence between the analyses in [(XV)] and [(213)], although they were motivated by totally different considerations. Davidson suggests that the logical form of action sentences must contain a two-place predicate ('intentional') relating an agent and an event. In the syntactic analyses I have argued for, do is the English realization of this semantic predicate "

Deze passage maakt de functie van doen niet helderder. De zin hij deed het opzettelijk betekent iets anders dan hij deed het. Als dat niet zo was, zou nooit verantwoord kunnen worden dat de vraag Deed hij het opzettelijk? de presuppositie hij deed het bevat. Een passage als de geciteerde versterkt de indruk dat het descriptievoorstel van Ross niet voortkomt uit of beantwoordt aan intuïtieve ideeën omtrent de aard van doen.⁴⁶

4.2.2. De argumenten van Verkuyl (1971) voor het zins karakter van het object van doen

Verkuyl (1971) komt tot een descriptievoorstel voor zinnen met handelingswerkwoorden dat enkele belangrijke facetten met Ross' voorstel gemeen heeft. Ook Verkuyl neemt aan dat doen in de dieptestructuur aanwezig is en dat het object van doen een NP is. In tegenstelling tot Ross echter geeft hij ook argumenten voor de opvatting dat de object-NP van doen een S domineert, en wel een S waarvan het

subject coreferentiëel is met het subject van doen. In paragraaf 4.2.1. werd aangetoond dat deze opvatting kwetsbaar is, en het is nuttig om op Verkuyl's argumenten hier in te gaan. Tegen de argumenten van Verkuyl zijn bezwaren aangevoerd door Van den Hoek (1972).⁴⁷ Die bezwaren kunnen met de volgende overwegingen worden onderstreept.

Dat de objects-NP van doen een zin domineert, zou volgens Verkuyl allereerst blijken uit de volgende observaties.

- (214a) Wat je echt niet kunt doen is dat je de commissie gaat vertellen hoe Polletje zich gedragen heeft.
- (214b) Wat hij beter had kunnen doen in die omstandigheden is dat hij mij had gezegd waar het geld lag.

Het relativum wat waarmee deze zinnen beginnen is het object van doen en het refereert aan de dat-zin na de copula. Die dat-zin bevat een subject, een tempus-indicator en uiteraard een complementizer dat. De grammaticaliteit van de zinnen (214) staat niet vast. Naast de zinnen (214) is (215) in ieder geval ongrammaticaal.

- (215) *Wat Arie deed, was dat hij een haring at.

Verkuyl stelt zich op het standpunt dat de mogelijkheid van dat-plaatsing zoals in (214) moet hebben plaats gevonden, het gewone geval is, en dat er sprake moet zijn van restricties op dat-plaatsing in het geval van (215). Dit lijkt me niet correct. De zinnen (214) zijn van een speciaal type. Het verschil tussen (214) en (215) hangt samen met de aanwezigheid, respectievelijk afwezigheid van een modaal hulpwerkwoord en/of bijwoord in het eerste lid van de zin. Die woorden maken de structuur complexer. Men zie de volgende paren zinnen (216) - (219), waarvan de (a)-zinnen steeds kunnen en een bijwoord bevatten, en de tweede niet. De (a)-zinnen zijn wellicht grammaticaal, de (b)-zinnen zeker niet.

- (216a) ?Wat je echt niet kunt doen, is dat je hem aan het lijntje houdt.

- (216b) *Wat je doet, is dat je hem aan het lijntje houdt.

- (217a) ?Je kunt dat echt niet doen, dat je hem aan het lijntje houdt.

- (217b) *Je doet het dat je hem aan het lijntje houdt.

- (218a) ?Het kan echt niet wat je doet, dat je hem aan het lijntje houdt.

(218b) *Je doet, dat je hem aan het lijntje houdt.

(219a) ?Er is maar één ding dat je redelijkerwijs kunt doen: dat is dat je hem aan het lijntje houdt.

(219b) *Er is maar één ding dat je doet: dat is dat je hem aan het lijntje houdt.

Een mogelijke verklaring voor het verschil tussen de (a)- en de (b)-zinnen is dat de dat-zin dat je hem aan het lijntje houdt in de (b)-zinnen verondersteld wordt object van doen te zijn, terwijl het in de (a)-zinnen opgevat kan worden als een herhalend subject van het modale hulpwerkwoord kunnen. De zin (218a) laat de bedoelde structuur wellicht het duidelijkst zien. Hoe dit ook zij, het lijkt in het algemeen niet juist een regelmaat te funderen op waarnemingen aan complexe zinnen, als dit impliceert dat de waarnemingen aan eenvoudiger zinnen als uitzonderingen op die regelmaat moeten worden geklassificeerd. Wat Verkuyl zou hebben moeten laten zien is waarom de zinnen (214) relevant zijn voor hetgeen aannemelijk gemaakt moet worden.

Het tweede argument dat Verkuyl geeft voor het zinskarakter van het object van doen, loopt als volgt. In de dialogjes (220) waarvan het eerste grammaticaal is, en het tweede ongrammaticaal genoemd wordt, lijkt de constructie die het antwoord van B uitmaakt afhankelijk van de grammaticale tijd van de vraagzinnen die A voor zijn rekening neemt.

(220a) A: Wat heeft Arie dan gedaan? B: Een haring gegeten.

(220b) *A: Wat heeft Arie dan gedaan? B: Een haring eten.

(220c) Wat Arie heeft gedaan, was een haring eten.

Verkuyl ziet dit als een aanwijzing dat de infinitief-constructie in (220c) van een zinsstructuur moet zijn afgeleid, omdat niet is in te zien, dat wat in (220a) naar een zinsstructuur en in (220c) naar iets anders dan een zinsstructuur zou verwijzen. En dat B's antwoord in (220a) uit een zinsstructuur is gederiveerd, blijkt uit de aanwezigheid van het voltooid deelwoord en dat wijst op een tempus-indicator.

Een voor de hand liggende verklaring echter voor het optreden van het voltooid deelwoord in (220a) is de zienswijze dat het antwoord van B in (220a) tot stand kwam door samentrekking uit (220a).

(220d) A: Wat heeft Arie dan gedaan? B: [Arie heeft] een haring gegeten.

Verkuyl toont niet aan dat het antwoord van B uit de objects-NP van doen is ontwikkeld. Daarmee vervalt het argument.

Ik concludeer uit deze bespreking van Verkuyls argumenten dat de aanwezigheid van een subject en een tempusindicator in het object van het pro-verbum doen niet aannemelijk werd gemaakt.

4.3. 'Act-types'

Laten we voorlopig aannemen, vooral op grond van Ross' argumentatie, - ik kom op die argumentatie nog terug, - dat in de dieptestructuur van een zin met een handelingswerkwoord het werkwoord doen voorkomt waarvan het objectscomplement een nominale constituent is. Deze opvatting impliceert dat de grammatica ook een do-gobbling-achtige regel kent. De vraag die in deze paragraaf aan de orde is, is nu wat door de objects-NP van doen gedomineerd wordt.

Rescher (1967; 1970) geeft in een kort bestek aan waar een beschrijving van 'handelingen' op neer zou moeten komen. Het meest fundamentele aspect vindt hij de beschrijving van het zogenaamde 'act-type'. Het act-type is dat wat men van een gegeven handelingszin als antwoord krijgt op de vraag: wat doet de handelende persoon? Met andere woorden het act-type is dat wat beschreven wordt in het object van doen. Iets preciezer gezegd, het act-type is de betekenis van het object van doen. We zullen deze term voor deze zaak in het vervolg blijven gebruiken. De act-type NP heeft in het Nederlands de vorm van een infinitief die al of niet voorzien is van een of meer nominale constituenten, soms ook S-structuren. Een woordgroep die gekenmerkt is door de aanwezigheid van een infinitief is een kenmerkende eigenschap van de zinnen waarin het pro-verbum doen voorkomt. De zinnen (221) bevatten enkele voorbeelden. De eerste drie zijn navolgingen van de zinnen die uitgangspunt waren voor Ross' argumenten. De act-type NP is gecursiveerd.

(221a) Je kunt maar één ding doen. je excuus aanbieden.

(221b) Voetballen is leuk om te doen.

(221c) De vloer in de was zetten doen we eens in de veertien dagen.

(221d) Het uittreksels maken dat zij doen kost veel tijd.

Het al dan niet aanwezige object van doen heeft steeds een interpretatie die dezelfde is als die van de gecursiveerde constituenten, aangezien de gelijktijdige aanwezigheid van doen in de oppervlaktestructuur er op wijst dat do-gobbling of een variant daarvan niet is toegepast, vinden we in deze infinitief-groepen de duidelijkste aanwijzingen over de dieptestructurele aard van het object van doen.

Terwijl in het Nederlands de infinitief het kenmerkende bestanddeel is van een 'act-type' constructie, is dat gezien de voorbeelden van Ross de ing-vorm die deel uitmaakt van wat men in het Engels 'gerunds' noemt. Omdat de term 'nominalisering' zoveel misverstanden kan oproepen, zullen we de term 'gerund' hier overnemen. Er wordt in de Engelse literatuur over gerunds een onderscheid gemaakt tussen 'nominal' en 'verbal' gerunds. De laatste categorie wordt weer onderverdeeld in 'fact'-gerunds en 'activity'-gerunds. Voorbeelden van deze soorten vindt men in de zinnen (222).

- (222a) His rapid drawing of the pictures fascinated me. (nominal gerund)
(222b) His having eaten vegetables was a great surprise. (fact gerund)
(222c) Eating vegetables is healthful. (activity gerund)

Voor het syntactisch onderscheid tussen deze drie typen zie men Lees (1966) en Wasow en Roeper (1972).

Een act-type in de hiervoor bedoelde zin wordt in geïsoleerde vorm in het Nederlands steeds met een activity gerund tot uitdrukking gebracht.

Ik meen dat activity gerunds de interne structuur hebben van een VP. In deze paragraaf wil ik dat aannemelijk maken voor activity gerunds in engere zin en in de volgende paragraaf worden argumenten gegeven voor de opvatting dat het object van het pro-verbum doen de structuur heeft van een VP. De hier te verdedigen opvatting impliceert dat de basis-component van de grammatica de regel (XX) moet bevatten.

(XX) NP → VP

Wasow en Roeper (1972) en Thompson (1973) gaan er van uit dat activity gerunds reducties zijn van S-structuren. Ze doen dat op grond van het feit dat tenminste in een aantal gevallen de interpretatie van de zinnen waar ze in voorkomen om een zogenaamde 'controlled' interpretatie van de gerunds vragen. Zo zou (223a) een interpretatie hebben waarin het subject van de matrix-zin coreferentiëel is met het subject van zingen; er is echter ook een interpretatie volgens welke de zanger een ander is. In (223b) zou de laatste interpretatie zijn uitgesloten.

- (223a) Hij vindt zingen vreselijk.
(223b) Hij vindt een opera zingen vreselijk.

Voor de genoemde auteurs zijn deze interpretaties aanleiding om aan te nemen dat

de gerunds op een zinsstructuur teruggaan. Immers op die manier zou het werkwoord van de gerunds van een subject kunnen worden voorzien dat identiek zou kunnen zijn met de controller-NP in de matrix-zin, of - voor de andere interpretatie - van een subject dat ongespecificeerd is.

Het 'controller'-probleem wordt mijns inziens echter ten onrechte bij de syntaxis van zinnen met activity gerunds te pas gebracht. Er is zeker sprake van een interpretatief probleem, maar er is geen reden om uit de interpretaties van deze zinnen een conclusie te trekken omtrent de onderliggende structuur van de gerunds. Dat blijkt uit het feit dat dezelfde interpretatieve mogelijkheden ook bij nominale constituenten kunnen worden aangetroffen, en ook wel bij zulke nominale constituenten waar iedere gedachte aan een zinsstructuur bij voorbaat kan worden uitgesloten. De volgende zinnen laten dit zien. De (a)-zinnen bevatten een activity gerund en vragen om een 'controlled' interpretatie.

(224a) Wandelen is voor zijn vader een ontspanning.

(224b) De tuin is voor zijn vader een ontspanning.

(225a) Over dat hek springen is gevaarlijk voor de jongens.

(225b) Dat hek is gevaarlijk voor de jongens.

(226a) Borduren is niets voor haar.

(226b) Dat boek is niets voor haar.

Het feit dat er in alle zinnen (224) - (226) sprake is van een 'controlled' interpretatie, wijst er mijns inziens op dat dit geen argument kan zijn voor de opvatting dat aan de activity gerunds in de (a)-zinnen een S-structuur ten grondslag zal liggen. Het is namelijk zeer onwaarschijnlijk dat aan de nominale constituenten in de (b)-zinnen ook een zinsstructuur ten grondslag zou liggen. Dit betekent dat de interpretatieve problemen in de (a)-zinnen opgelost moeten worden op een wijze die ook in de (b)-zinnen kan worden toegepast.

Een andere aanwijzing dat activity gerunds niet afgeleid zijn uit zinnen, kan gevonden worden in het feit dat extrapositie van deze constituenten niet mogelijk is. Een constructie waarin de infinitief wordt voorafgegaan door te, laat wel extrapositie toe. Een extrapositie-achtige omzetting in zinnen met een activity gerund laat zien dat dat gerund de eigenschappen van een NP heeft.

(227a) Woonwijken vernieuwen is zinvol.

(227b) Het is zinvol, woonwijken vernieuwen.

- (228a) Woonwijken te vernieuwen is zinvol.
 (228b) Het is zinvol woonwijken te vernieuwen.
 (229a) Vernieuwing is zinvol.
 (229b) Het is zinvol, vernieuwing

De constructies van de zinnen (227) en (229) lijken op elkaar, hetgeen onder andere tot uitdrukking komt in de intonatie. Het in de zinnen (227b) en (229b) zal als voorlopig subject worden opgevat, en woonwijken vernieuwen en vernieuwing als de eigenlijke subjecten.

Als activity gerunds niet uit zinnen worden ontwikkeld is de enige mogelijkheid aan te nemen dat ze de structuur hebben van een VP. Dit beantwoordt het meest aan intuïtieve inzichten omtrent hun structuur.

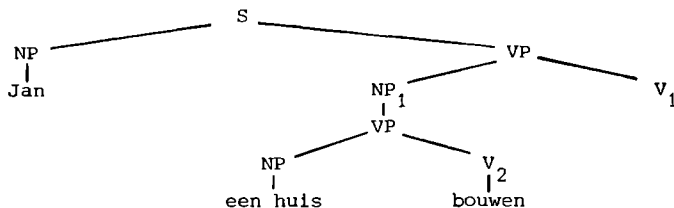
Deze uitweiding over activity gerunds was nodig omdat ze een grote gelijkenis vertonen met de constituenten die act-types kunnen noemen. De opvatting over de structuur van activity gerunds voert tot de conclusie dat act-types steeds met een VP worden beschreven. Als in handelingszinnen de aanwezigheid van doen moet worden aangenomen dan is het object van doen een NP die een VP domineert.

4.4. De onderliggende structuur van zinnen met een handelingswerkwoord

In deze paragraaf zal gepoogd worden aannemelijk te maken dat in de onderliggende structuur van zinnen met een handelingswerkwoord het werkwoord doen optreedt, waarvan de objects-NP een VP domineert. De zin (230) moet in die opvatting geacht worden met behulp van een regel als (XXII) te zijn ontwikkeld uit de onderliggende structuur (XXI).

- (230) Jan bouwt een huis.

(XXI)

(XXII) T-handeling

$$\begin{array}{ccccccc}
 x & - & \text{NP} & [& \text{VP} & [Y - V]] & - W - \text{doen} - Z \\
 1 & & & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & \Rightarrow \\
 1 & & & 2 & \emptyset & 4 & 3 & 6 &
 \end{array}$$

De regel (XXII) lijkt op Do-gobbling. Syntactisch gezien verandert (XXI) door de toepassing van de transformatie zo, dat V_2 op de plaats komt van V_1 .⁴⁸ Aangezien niet alle werkwoorden in een zin met een handelingsinterpretatie kunnen voorkomen, moet worden uitgemaakt hoe kan worden voorkomen dat ook niet-handelingszinnen met behulp van (XXI) en (XXII) worden afgeleid.

Als we aannemen dat de categorie der handelingswerkwoorden samenvalt met de categorie der werkwoorden die in een 'activity gerund' kunnen optreden, zouden we hem kunnen beschrijven als de categorie van de werkwoorden die lexicaal zo gespecificeerd zijn dat ze op de plaats van V_2 in een structuur als NP_1 in (XXI) kunnen optreden. Dit zou een voor de hand liggende beperking zijn die er voor zorgt dat alleen handelingswerkwoorden door middel van T-handeling in een handelingszin terecht kunnen komen. We zullen deze zienswijze hier voorlopig accepteren. In de volgende paragraaf zullen we zien dat een verdergaande generalisering kan worden bereikt, als de handelingsinterpretatie op een andere wijze wordt verantwoord.

Laten we nog eens wat preciezer kijken naar wat (XXII) geacht mag worden te doen. In (XXI) is [een huis bouwen] een beschrijving van een act-type. De constituent beschrijft het concept van een handeling, en niet een handeling die in de actualiteit bestond of bestaat. In een concept van een handeling wordt geabstraheerd van de tenuitvoerlegging van de handeling. Een act-type duidt eerder een type handeling aan dan een handeling die in de werkelijkheid op een gegeven tijd en plaats wordt uitgevoerd. Rescher (1969: 20) spreekt van een 'generic action type'. Een activity gerund vertoont dan ook dikwijls een categoriaal betekenisaspect, dat soms aan het in het object genoemde lijkt te kunnen worden toegeschreven. Zo zijn de zinnen (231) en (232) enerzijds en (233) en (234) anderzijds synoniem.

(231) Een baby opereren blijft gevaarlijk.

(232) Baby's opereren blijft gevaarlijk.

(233) Een inbraak ophelderen is de taak van de politie.

(234) Inbraken ophelderen is de taak van de politie.

Of het categoriale betekenis-aspect een eigenschap van de activity gerund als

geheel is, of een eigenschap van de NP die er in optreedt, laat ik hier in het midden. Belangrijk is het te constateren dat door de toepassing van T-handeling het act-type tot een geïndividualiseerde handeling wordt, een handeling die in beginsel naar tijd en plaats te onderscheiden is van een handeling van hetzelfde type. Door de transformatie wordt aan een act-type als beschreven wordt in [een huis bouwen] de notie 'tenuitvoerlegging' toegevoegd. Die notie komt overeen met de betekenis van doen.

4.4.1. De argumenten voor de analyse van zinnen met handelingswerkwoorden

Zoals eerder werd gezegd, geeft Ross tien argumenten voor zijn analyse van zinnen met handelingswerkwoorden. We zagen al dat Ross twee aspecten van zijn analyse met die argumenten aannemelijk lijkt te kunnen maken. Die aspecten, het optreden van doen en het NP-karakter van het object van doen, zijn ook in (XXI) aanwezig. We zullen nu zien welke argumenten van Ross gebruikt kunnen worden om de voorgestelde structuur van zinnen met handelingswerkwoorden en natuurlijk in het bijzonder de structuur van de objects-NP van doen te verdedigen.

Het argument dat gebaseerd is op de transformatie So-insertion is voor het Nederlands niet van toepassing. Het Engelse so dat met die regel wordt ingevoegd is niet vergelijkbaar met het Nederlandse zo in Jan deed zo. Een ander argument, gebaseerd op de regel Equative Deletion is ongeldig, omdat de voorgestelde transformatie niet juist kan zijn,⁴⁹ en weer een ander waarin gebruik gemaakt wordt van S-deletion kan misschien wel Ross' analyse ondersteunen, maar niet de analyse die hier wordt verdedigd, omdat hier de objects-NP van doen geen S domineert. Als we ook het Passive-argument terzijde laten, en wel op methodologische gronden,⁵⁰ resteren er vijf die mogelijk ook voor het Nederlands zouden gelden.⁵¹ Van deze vijf zijn er echter twee waarvan de evidentie zwak is. Het zijn de argumenten gebaseerd op 'Topicalisation' en op een naamloze transformatie. We zullen ze bespreken in de paragraaf over de schijnbare tegenargumenten 4 5.1.

De drie overblijvende argumenten zullen we hier nader analyseren.

Volgens Ross kunnen zinnen met do als (235) afgeleid worden met behulp van 'Pseudo cleft formation' uit een structuur als (236). Een dergelijke transformationele relatie zou wellicht ook aangetoond kunnen worden voor de Nederlandse structuren (237) en (238)

(235) What Mortimer must not do is juggle with live grenades.

(236) Wat Mortimer must not do is Mortimer must not do [Mortimer juggle with live grenades].

- (237) Wat Jan doet is de tuin aanharken.
 (238) Wat Jan doet is Jan doet [Jan de tuin aanharken].
 (239) Wat Jan doet is Jan doet [de tuin aanharken].

Ross betoogt dat de zin (235) met Pseudo cleft formation kan worden afgeleid als het predikaatsnomen uit een structuur als (236) is afgeleid. Als er een transformatie Pseudo cleft formation is, geldt dat argument ook voor de opvatting waarin de objects-NP van doen niet een S, maar een VP domineert, zoals in (239). De geldigheid van het argument is afhankelijk van het bestaan van een transformationele regel Pseudo cleft formation. De formulering van die regel is hier niet van direct belang. Het argument zou ook gebouwd kunnen worden op de versie die Chomsky (1972a 33-4) geeft van Pseudo cleft formation. Als echter, wat niet uitgesloten is, de tuin aanharken in (239) in deze vorm als predikaatsnomen in de dieptestructuur zou worden gegenereerd, kunnen zinnen als (239) niet meer als argument worden gebruikt. Voor (239) zou dan evenzeer moeten worden aangetoond dat de grammatica een structuur kan genereren waarin een NP een VP rechtstreeks domineert. Een argument dat op die zin zou zijn gebouwd, zou derhalve circulair zijn. Het enige dat we dus uit de pseudo-cleft zinnen kunnen concluderen voor onze analyse, is dat die niet strijdig is met de verschijnselen die met Pseudo cleft formation in de versie van Ross of Chomsky wellicht kunnen worden verantwoord. Het tweede van de overgebleven argumenten van Ross is gebaseerd op verschijnselen die met tough-movement zouden worden geregeld. Tough-movement is de transformatie die de relatie zou verantwoorden tussen zinnen als (240) en, als Ross' analyse wordt aanvaard, ook de relatie tussen de zinnen (241).

- (240a) Het is prettig om geld te hebben.
 (240b) Geld is prettig om te hebben.
 (241a) Het is prettig om te voetballen.
 (241b) Voetballen is prettig om te doen.

Lasnik en Fiengo (1974) maken aannemelijk dat er geen transformatie bestaat die zinnen van dit type relateert. In plaats daarvan verdedigen zij de opvatting dat er een transformationele relatie bestaat tussen structuren als in (242), (243) bevat een voorbeeld met doen.

- (242a) Geld is prettig om geld te hebben
 (242b) Geld is prettig om te hebben.

(243a) Voetballen is prettig om voetballen te doen

(243b) Voetballen is prettig om te doen.

De transformatie die de structuur (242a) aan die van (242b) relateert, noemen Lasnik en Fiengo object-deletion.

Neem aan dat object-deletion deel uitmaakt van de grammatica. Kan dan aannemelijk gemaakt worden dat de voorgestelde structuur van zinnen met handelingswerkwoorden juist is, en dat hij voetbalt geanalyseerd moet worden als
hij doet _{NP} [_{VP} [voetballen]]? Een dergelijke structuur moet worden aangenomen voor de derivatie van de zin (244a). Deze zin zou (244b) als onderliggende structuur hebben.

(244a) Voetballen is leuk om te doen.

(244b) Voetballen is leuk om _{NP} [_{VP} [voetballen]] te doen.

De zin (244a) kan met object-deletion uit (244b) worden afgeleid. Andere afleidingen van (244a) zouden een intransitief werkwoord doen veronderstellen, of een ad hoc-regel die het als object van doen zou kunnen deleren. Deze alternatieven zijn onaantrekkelijk. Bovendien kan met object-deletion verklaard worden waarom naast (245a) de zin (245b) ongrammaticaal is.

(245a) Voetballen is leuk om hem te zien doen.

(245b) *Voetballen is leuk om hem te zien.

Object-deletion verwijderd een NP. In (245b) moet een VP verwijderd zijn, gegeven de aanwezigheid van een logisch subject hem van het infinitief-complement van zien. Hoewel de zinnen (245) de opvatting van Ross ondersteunen dat doen in de diepte-structuur van zinnen met een handelingswerkwoord optreedt, en dat het complement van doen een NP is, vormen ze toch een tegenargument tegen Ross' analyse van de structuur van deze objects-NP. Voor de werking van object-deletion is de identiteit nodig van het object in het complement en het subject van de matrix-zin. Als het object van doen een NP is die een zin domineert met het subject hij, zoals Ross voor de onderliggende structuur van (245a) zou moeten aannemen, zou ook het subject van de matrix-zin zelf een subject hij moeten bevatten. Er is echter geen middel om dit subject uit de matrix-zin te verwijderen (vgl. 4.2.1.). De zinnen (245) verschaffen derhalve ook een argument voor de opvatting dat een analyse als hier werd voorgesteld, te prefereren is boven die van Ross. In het laatste van de drie te bespreken argumenten van Ross staan relatieve zinnen

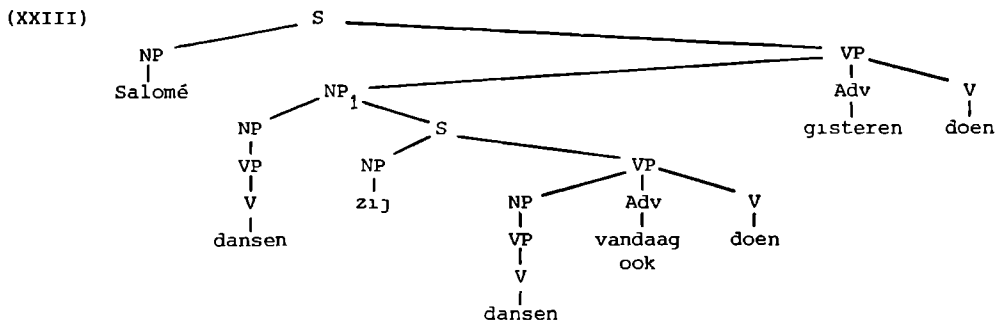
centraal. We releveerden het argument in 4.2.1 Het argument is gebaseerd op uitbreidende relatieve bijzinnen waarin doen voorkomt. Inmiddels lieten we ook zien dat beperkende relatieve bijzinnen waarin doen optreedt, in strijd zijn met Ross' analyse. Als de objects-NP van doen een S domineert kan een constituent als het dansen dat Salomé deed niet worden afgeleid. Dat zet niet alleen het hier bedoelde argument op losse schroeven, maar de hele analyse. Het argument op basis van relatieve zinnen blijft echter overeind als de zin Salomé danste niet als Salomé deed [Salomé dansen] wordt geanalyseerd, maar als Salomé deed [_{NF} [_{VP} [dansen]]]. Met behulp van deze analyse kan verantwoord worden dat de bijzin in het dansen dat Salomé deed een gewone beperkende relatieve bijzin is. Men zie de volgende voorbeeldzinnen, de bijzinnen worden hier als beperkende bijzinnen opgevat. De zinnen (246a) en (246b) zijn grammaticaal, en (246c) is ongrammaticaal.

(246a) Het dansen dat Salomé deed, bracht Herodes in verrukking.

(246b) Het dansen dat Salome doet, had zij aanvankelijk beloofd gisteren te doen.

(246c) *Salome danste gisteren dat zij vandaag ook doet.

De formulering van T-handeling voorspelt dat (246c) ongrammaticaal is. De zin zou bij de voorgestelde analyse de volgende dieptestructuur hebben.

Niets verhindert in (XXIII) de toepassing van Relative clause formation. Er ontstaat dan een structuur als (247).

(247) Salomé_{NF} [_{NF} [_{VP} [dansen]]] [_S [dat zij vandaag ook doet]] gisteren deed.

De vorming van (246c) is uitgesloten omdat T-handeling niet werkt. Verplaatsing van het antecedent met de bijzin (de constituent NP₁ in (XXIII)) blijft echter

mogelijk. De vooropplaatsing van deze constituent heeft in (246b) plaats gehad. Die zin is volgens de verwachting grammaticaal. Tot zo ver over de beperkende relatieve bijzinnen met doen.

De uitbreidende bijzinnen mogen geacht worden ontwikkeld te zijn uit een hoofdzin, een zin die nevenschikt is aan de matrix-zin in de afgeleide structuur. Daaruit kan worden verklaard dat naast de ongrammaticale zin (246c) de zin (248) grammaticaal is.

(248) Salomé danste gisteren, wat zij vandaag ook doet.

De regels voor de vorming van relatieve bijzinnen zijn derhalve ook van toepassing op relatieve bijzinnen die het proverbum doen bevatten, als de bijzinnen geanalyseerd worden zoals in (XXI) is aangegeven. Dit is een argument voor die analyse.

Uit deze bespreking van Ross' argumenten kan worden geconcludeerd dat twee ervan toegepast kunnen worden op het Nederlands. Die argumenten konden versterkt worden tot argumenten voor de opvatting dat de objects-NP van doen geen S, maar een VP domineert. Een aantal andere zijn onbruikbaar, en twee zijn gebaseerd op verschijnselen die schijnbare tegenvoorbeelden tegen de voorgestelde analyse zijn. De laatste worden in 4.5.1. besproken.

In de beide volgende paragrafen zal bovenstaande argumentatie van twee kanten worden ondersteund.

4.4.2. Pronomina

Een analyse van handelingszinnen zoals in (XXI) werd voorgesteld, maakt een ongecompliceerde interpretatie mogelijk van de zin (249a). Hij zou volgens dat voorstel uit (249b) kunnen worden afgeleid

(249a) Arie at een haring en Piet deed dat ook.

(249b) Arie deed [een haring eten] en Piet deed dat ook.

In de (interpretatief semantische) literatuur wordt - overigens zonder veel argumenten - gesteld dat de combinatie van doen en een van de pronomina het of dat een voorbeeld zou zijn van de zogenaamde doen-prosententialisatie (vgl. Jackendoff 1972: 274-6, Daalder 1974). De reden daarvoor wordt vooral gezocht in de moeilijkheden die ontstaan bij de beschrijving van bijzondere gevallen als de zin (250).

(250) Pieter bond Teresa de handen op de rug en Peter deed dat bij Trees

Ik kom op dit soort gevallen nog terug in 4.5.3. waar ook zal worden aangetoond dat Jackendoff's verantwoording van de interpretatie van dit type zinnen niet correct kan zijn. Jackendoff maakt mijns inziens niet aannemelijk dat een behandelings van dat in (249a) moet afwijken van die van gewone pronomina. Dat als object van doen kan volgens mij in alle relevante opzichten als een gewoon pronomen worden beschouwd, op voorwaarde dat de analyse van handelingszinnen correct is. Hieronder worden enkele punten genoemd waar dat uit blijkt. Het viertal zinnen (251) - (254) laat zien dat cross-over restricties ook voor het pronomen het/dat bij doen gelden.

(251) Omdat Arie het deed, at Piet ook een haring.

(252) Omdat Arie een haring at, deed Piet het ook.

(253) Piet at een haring, omdat Arie het ook deed.

(254) Piet deed het ook, omdat Arie een haring at.

Alleen in (254) zal het niet geïnterpreteerd worden als een pronomen dat coreferentiëel is met [een haring eten] in de bijzin

De coreferentie-beperking die Jackendoff signaleert in een zin als (255b) treedt ook op in (256b). De beperking is afwezig in de (a)- en de (c)-zinnen.⁵²

(255a) The fact that Mary realized that John was sick, bothered him.

(255b) The fact that he realized that John was sick, bothered him.

(255c) The fact that John realized that he was sick, bothered him.

(256a) Het feit dat Jan er ziek van was dat Piet appels at, zette haar er toe aan het ook te doen.

(256b) Het feit dat Jan het deed, omdat Piet appels at, zette haar er toe aan het ook te doen.

(256c) Het feit dat Jan appels at, omdat Piet het deed, zette haar er toe aan het ook te doen.

He en him enerzijds en John anderzijds zijn in (255b) niet coreferentiëel; in (255a) en (255c) kan dat wel het geval zijn. Zo is ook het gecursiveerde het in (256b) niet coreferentiëel met [appels eten], wat in (256a) en (256c) wel het geval kan zijn.

De zinnen (254) en (256) illustreren de opvatting dat het/dat als objecten van

doen als gewone pronomina kunnen worden beschouwd. Noodzakelijk is dan wel dat de handelingszinnen waarnaar ze verwijzen geanalyseerd kunnen worden als in (249b) is aangegeven. Immers alleen dan kan het pronomen op de vereiste wijze coreferentieel zijn met een nominale constituent.

Maar ook als toch zou kunnen worden aangetoond dat de grammatica niet zonder een regel als doen-prosententialisatie zou kunnen, zijn er pronominale verschijnselen die een analyse als in (XXI) vragen. Ook zonder dat het of dat object is van doen kunnen die pronomina naar handelingszinnen en delen daarvan verwijzen. Vgl. de zinnen (257) - (259).

(257a) Nol speelt met vuur, en dat spijt mij zeer.

(257b) Nol speelt met vuur, en dat Nol met vuur speelt spijt mij zeer.

(257c) *Nol speelt met vuur, en met vuur spelen spijt mij zeer.

(258a) Nol speelt met vuur, en dat is gevaarlijk.

(258b) Nol speelt met vuur, en dat Nol met vuur speelt is gevaarlijk.

(258c) Nol speelt met vuur, en met vuur spelen is gevaarlijk.

(259a) Nol speelt met vuur; hij heeft dat van zijn ouders geleerd.

(259b) *Nol speelt met vuur; hij heeft dat hij met vuur speelt van zijn ouders geleerd.

(259c) Nol speelt met vuur; hij heeft met vuur spelen van zijn ouders geleerd.

De zinnen (257a) en (259a) zijn niet homoniem. In het geval van (257a) is dat co-referentieel met het gehele linkerdeel van de zin, maar in (259a) met het activity gerund met vuur spelen. De (b)- en de (c)-zinnen illustreren dit verder. De zin (258a) is echter wel homoniem, en heeft de beide interpretaties van (258b) en (258c). De homonymie van (258a) kan alleen worden verklaard, als aangenomen wordt dat het predikaat in het linkerdeel of een constituent die daar semantisch mee overeenkomt, de structuur van een NP kan hebben. Aan deze voorwaarde voldoet de analyse (260). Merk op dat Ross' analyse waarin het objectscomplement van doen een S-structuur is, de homonymie van (258a) niet kan verklaren.

(260) Arnold doet [met vuur spelen]

Een ambiguïteit zoals die voorkomt in (258a) treedt in het algemeen niet op als in het linkerdeel geen handeling wordt beschreven. In de zinnen (261) verwijst dat steeds naar het gehele linkerdeel van de zin en niet naar een deel ervan.

- (261a) Het lukt mij en dat is prettig.
- (261b) Het sneeuwt en dat is vervelend.
- (261c) Henri is overleden en dat is akelig.
- (261d) De zaak bestaat vijftig jaar en dat betekent feest.

Uit het bovenstaande mag geconcludeerd worden dat pronominale verschijnselen de voorgestelde analyse van handelingszinnen verder ondersteunen.

4.4.3. Kunnen en leren

Aan de hand van verschijnselen die zich voordoen bij de complementen van kunnen en leren, kan getoond worden dat het nodig is semantisch twee soorten VP's te onderscheiden. In die mogelijkheid voorziet de analyse (XXI). Daarin komt een VP voor waardoor doen wordt gedomineerd, en een VP die door de objects-NP van doen wordt gedomineerd.

Zoals bekend is (262) een homonieme zin.

- (262) Jan kan zwemmen.

De zin heeft een interpretatie waarin een bekwaamheid van Jan wordt beschreven, en een interpretatie waarin wordt gezegd dat er geen factoren zijn die het zwemmen van Jan in de weg staan. Met Booy (1971) kunnen we spreken van een bekwaamheids- en een gelegenheidsinterpretatie van kunnen en kunnen-zinnen.⁵³ Het verschil tussen beide betekenissen ziet men goed bij een vergelijking van de zinnen (263) - (265).

- (263a) Wat kan Jan? Zwemmen.
- (263b) Wat kan Jan doen? Zwemmen.
- (264a) Wat Jan kan, is zwemmen.
- (264b) Wat Jan kan doen, is zwemmen
- (265a) Zwemmen lijkt Jan leuk om te kunnen.
- (265b) Zwemmen lijkt Jan leuk om te kunnen doen.

Hoewel (262) homoniem is, hebben de (a)-zinnen van (263) en (264) uitsluitend de bekwaamheidsinterpretatie en de (b)-zinnen de gelegenheidsinterpretatie. In de

zin (265a) ligt de bekwaamheidsinterpretatie het meest voor de hand. In (265b) is dat de gelegenheidsinterpretatie. Als de homonymie van (262) verklaard zou moeten worden op basis van de lexicale homonymie van kunnen zou geheel ad hoc moeten worden beregeld dat doen in het complement van kunnen, in tegenstelling tot alle andere handelingswerkwoorden op die plaats, de bekwaamheidsbetekenis van kunnen uitsluit.⁵⁴

Er zijn echter aanwijzingen dat het complement van kunnen in de bekwaamheidsinterpretatie opgevat moet worden als een beschrijving van een act-type, een niet gerealiseerde handeling. In zinnen als (266) zal het object van lezen als een categoriale NP worden geïnterpreteerd, als kunnen de bekwaamheidsinterpretatie heeft. De zinnen (266) zijn synoniem.

(266a) Jan kan vlot een Engels boek lezen.

(266b) Jan kan vlot Engelse boeken lezen.

De zinnen (267) echter - waarin de bepaling in de pauze de bekwaamheidsbetekenis uitsluit, - zijn niet synoniem.

(267a) Jan kan in de pauze een Engels boek lezen.

(267b) Jan kan in de pauze Engelse boeken lezen.

Bovenstaande verschijnselen in kunnen-zinnen kunnen worden verantwoord door aan te nemen dat kunnen in de bekwaamheidsbetekenis een NP als complement heeft die een VP domineert en in de gelegenheidsinterpretatie een VP (of een S met een VP) die behalve die NP ook doen domineert.

Een dergelijke verantwoording van de verschijnselen in het complement bij kunnen berust in essentie op het bestaan van T-handeling en van een analyse van handelingszinnen als in (XXI).

In een volgende paragraaf zullen we nog zien hoe het komt dat de passieve zin naast (262) er kan door Jan gezwommen worden uitsluitend voor de gelegenheidsinterpretatie van kunnen grammaticaal is.

Een argument als we hiervoor ontleenden aan verschijnselen die te maken hebben met de interpretatie van kunnen-zinnen, kan ook geconstrueerd worden voor de verschijnselen betreffende het complement van leren. Men zie de overeenkomsten en verschillen tussen de zinnen (268) en (269).

(268a) Ik leer je een kip slachten, als er gasten zijn

(268b) Ik leer je kippen slachten, als er gasten zijn.

(269a) Ik leerde je een kip te slachten als er gasten zijn

(269b) Ik leerde je kippen te slachten als er gasten zijn.

De zinnen (268) zijn in één interpretatie synoniem, de zinnen (269) niet. In (268) kan het complement van leren als een act-type worden opgevat, in (269) niet. Er is soms tussen zinnen met leren + te + infinitief en zinnen met leren + infinitief een betekenisverschil. In het eerste geval gaat het steeds om het in de praktijk leren brengen van een verworven vaardigheid, in het laatste geval kan de zin ook begrepen worden als een beschrijving van het verwerven van een vaardigheid met voorbijgaan aan het toepassen van de verworven vaardigheid. De zinnen (270) en (271) zijn illustratief.

(270a) Ik leerde praten.

(270b) Ik leerde te praten.

(271a) Ik leerde rekenen.

(271b) Ik leerde te rekenen.

De zinnen (270a) en (271a) hebben een interpretatie waarin ze van toepassing zijn op de taalverwervingssituatie, resp. het rekenonderwijs. Die interpretatie hebben (270b) en (271b), voorzover ik zie, niet. De zinnen hebben nog een andere interpretatie, waarin ze synoniem zijn met de (b)-zinnen. In die interpretatie gaat het om het toepassen van een vaardigheid. De zinnen beschrijven een situatie waarin de 'ik' leert zijn zwijgzaamheid (niet zijn stomheid) te overwinnen, resp. spaarzaam met geld of materiaal omgaan. Merkwaardig is nu dat het optreden van doen in het complement van leren altijd een interpretatie met zich meebrengt waarin het om het in de praktijk brengen van een vaardigheid gaat. De zin ik leerde dat al vroeg doen heeft uitsluitend een interpretatie waarin wordt meegedeeld dat de 'ik' geleerd heeft een vaardigheid in praktijk te brengen.

De genoemde verschijnselen kunnen worden verantwoord door de aanname dat leren in de bekwaamheidsinterpretatie een act-type NP als complement heeft, een complement dus waarin doen niet voorkomt. In de andere interpretatie is doen wel in het complement aanwezig. Deze verantwoordingswijze veronderstelt de mogelijkheid van een analyse als in (XXI) werd gegeven, en het bestaan van T-handeling die daar een noodzakelijke aanvulling op is.

4.5. Tegenargumenten?

In de volgende drie subparagrafen worden verschijnselen besproken die op het eerste gezicht niet in overeenstemming lijken met de in 4.4. voorgestelde analyse van zinnen met handelingswerkwoorden, of die onverwachte konsekwenties van die analyse blijken. Nagegaan zal worden of deze verschijnselen tegenargumenten opleveren.

4.5.1. Doen en niet-handelingswerkwoorden. Handelingen en verrichtingen.

De verrichtingsinterpretatie-regel

In de voorgaande paragrafen werd betoogd dat zinnen die een handeling beschrijven op een bepaalde manier moeten worden beschreven. Daarbij werd uitgegaan van opvattingen van Ross en Verkuyl die deels werden bestreden, deels werden geaccepteerd. Impliciet werd ook de opvatting overgenomen dat handelingszinnen op linguïstisch relevante wijze van alle overige zinnen kunnen worden onderscheiden, een opvatting die door de genoemde auteurs echter niet aannemelijk werd gemaakt. Zij gaan er van uit dat een doen-analyse slechts mogelijk is voor handelingszinnen en dat alle andere zinnen een dergelijke analyse uitsluiten. Dezelfde argumenten echter die de doen-analyse van Jan voetbalt aannemelijk maken, gelden ook voor een dergelijke analyse van zinnen met een 'handelings'-werkwoord en een [- mense-lijk] subject. Zo bestaan naast de zin (273a) de zinnen (273b) - (273d), waarin doen in de oppervlaktestructuur voorkomt. De zinnen (273) lopen parallel met de zinnen (272).

(272a) Jan voetbalt.

(272b) Wat Jan doet is voetballen.

(272c) Voetballen is leuk om Jan te zien doen.

(272d) Jan voetbalt en Piet doet dat niet.

(273a) De machine voert de opdrachten uit.

(273b) Wat de machine doet is de opdrachten uitvoeren.

(273c) Opdrachten uitvoeren is leuk om de machine te zien doen.

(273d) Deze machine voert de opdrachten uit en die doet dat niet.

Daarnaast is ook de zin de machine kan de opdrachten uitvoeren op dezelfde wijze homoniem als Jan kan zwemmen (vgl. 4.4.3.). Er is derhalve alle aanleiding aan te nemen dat de analyse van zinnen met een handelingswerkwoord, ook betrekking heeft op zinnen als (273a).

Ik wil aannemelijk maken dat dit niet betekent dat die analyse onjuist is. Alleen het type zinnen waarop de analyse betrekking heeft, was niet precies genoeg afgebakend.

Het werkwoord uitvoeren in (273a) beschrijft geen handeling in de gewone zin van het woord.⁵⁵ De term 'handeling' heeft immers betrekking op een gebeuren waarin een mens of mensen een rol spelen. We moeten daarom een nieuwe term invoeren om de zinnen aan te duiden waarop de doen-analyse betrekking heeft. Als verzamelnaam voor enerzijds handelingen en anderzijds activiteiten als waarvan in (273a) sprake is, gebruik ik verder de term 'verrichting'. De zinnen waarmee een verrichting kan worden beschreven, noemen we verrichtingszinnen, en de werkwoorden in die zinnen verrichtingswerkwoorden. Handelingszinnen en handelingswerkwoorden zijn verrichtingszinnen, respectievelijk verrichtingswerkwoorden waarvan het subject een mens of mensen aanduidt.⁵⁶ De term 'verrichting' zal in het vervolg nog worden gedefinieerd. Voorzover ik zie, zijn er geen verrichtingswerkwoorden die niet als handelingswerkwoord kunnen worden gebruikt.

De keuze van het subject bij werkwoorden die een verrichting, maar geen handeling beschrijven, is aan bijzondere restricties gebonden. De volgende zinnen demonstreren dit. Voorzover de zinnen grammaticaal zijn, laten ze steeds een doen-analyse toe.

(274a) Die machine breekt het afgekeurde porcelein.

(274b) ?*De afwasmachine breekt het porcelein.

(274c) ?*De hamer breekt het porcelein.

(274d) ?*De val breekt het porcelein.

(275a) Dit apparaat leest de ponskaarten.

(275b) De borsteltjes tasten de ponskaarten af.

(275c) ?*De borsteltjes lezen de ponskaarten.

(275d) ?*De foto-elektrische cellen lezen de ponskaarten.

(276a) De spons zuigt het water op.

(276b) De plant zuigt het water op.

(276c) ?*Het rietje zuigt het water op.

(276d) ?*Het vacuum zuigt het water op.

Voorzover ik zie, doen deze verschillen in grammaticaliteit zich steeds voor als het subject bij de verrichtingswerkwoorden geen mens of mensen noemt. Het verantwoordt van deze verschijnselen in termen van lexicale selectie-restricties

zal zeker tot gedetailleerde en daarom gecompliceerde lexicale specificaties aanleiding geven. Dat komt doordat de grammaticaliteitsoordelen van zinnen als in (274) - (276) mede afhankelijk zijn van onze kennis van de wereld. Het verschil tussen de grammaticale en de misschien ongrammaticale zinnen van (274) - (276) wordt bepaald door de aard van het in het logisch subject genoemde en de specifieke verrichting die in het predikaat wordt genoemd. In de grammaticale zinnen wordt het in het subject genoemde gepresenteerd als een zaak die door zijn aard zelf de krachten produceert die nodig zijn voor het in het predikaat genoemde. Met de machine in (274a) kan niet iedere willekeurige machine zijn bedoeld, maar uitsluitend een destructie-machine, een machine die is ingericht om te 'breken'. Een afwas-machine is in het algemeen niet zo'n apparaat, en om die reden zal (274b) als ongrammaticaal worden aangemerkt. In een situatie echter waarin een 'afwas-machine' destructieve krachten worden toegekend, is de zin welgevormd. Iets dergelijks geldt voor de overige zinnen. Ook daar is steeds een situatie denkbaar waarin het in het subject genoemde wordt opgevat als een zaak die de functie heeft die in de rest van de zin wordt genoemd. Voor die interpretatie, waarvan de plausibiliteit afhangt van onze kennis van de wereld, of van ons vermogen om mogelijke werelden te creëren, zijn de zinnen grammaticaal.

Verschuiven van dit type kunnen worden verantwoord met behulp van een interpretatie-regel die als volgt kan worden geformuleerd.

(XXIV) Verrichtingsinterpretatie-regel

Een oppervlaktestructuur

..._{NP} [_{VP} ..._V]]...

wordt geïnterpreteerd als de beschrijving van een 'act-type'.

Een oppervlaktestructuur

S[..._{NP} [_{VP} [...]]...]...

wordt geïnterpreteerd als de beschrijving van een 'verrichting', als de VP niet rechtstreeks een V domineert.

De regel of regels (XXIV) moet worden gezien als een semantische conditie op oppervlaktestructuren. Er wordt in gesteld dat een NP die in de oppervlaktestructuur niet meer dan een VP rechtstreeks domineert, het teken is dat in (een deel van) de zin een verrichting wordt beschreven, ofwel in de vorm van een act-type, ofwel in de vorm van een gerealiseerde of te actualiseren verrichting. Een omschrijving van het begrip act-type laat ik hier achterwege (vgl. 4.3.). De volgende omschrijving van het begrip 'verrichting' voldoet redelijk. Een verrichting is een gebeuren dat wordt bewerkstelligd door een persoon (of personen) of een zaak (of zaken) die

door hun aard daartoe zelf de psychische en/of fysieke krachten produceren.

De regel (XXIV) voorkomt in de eerste plaats dat handelingswerkwoorden of verrichtingswerkwoorden lexicaal gekenmerkt zouden moeten worden voor het optreden in een NP van de vorm $_{NP}[_{VP}[\dots V]]$ en dientengevolge in het object van doen. Werkwoorden als overwoekeren en fascineren zouden een verrichtingsinterpretatie krijgen en dat is in strijd met hun betekenis. De zinnen *Gras overwoekerde de graven en mos deed dat ook en *De kinderen fascineren is leuk worden door (XXIV) als ongrammaticaal gekenmerkt.

In de tweede plaats voorkomt de verrichtingsinterpretatie-regel dat aparte condities zouden moeten worden gesteld op de toepassing van T-handeling. T-handeling werkt ongeacht de betekenis van het werkwoord dat er mee naar de plaats van doen wordt gebracht. Werkwoorden waarmee zulks ten onrechte gebeurt, zijn de werkwoorden die geen verrichtingsinterpretatie toelaten.

In de derde plaats verantwoordt de verrichtingsinterpretatie-regel in beginsel ook de verschijnselen in de zinnen (274) - (276). De regel maakt de gedetailleerde lexicale vermelding van de selectie-restricties voor het subject bij verrichtingswerkwoorden overbodig. Voor verrichtingswerkwoorden (en dus ook voor handelingswerkwoorden) behoeven geen selectie-restricties voor het subject te worden vermeld. Hetzelfde geldt voor pseudo-handelingswerkwoorden (in de niet handelings- of verrichtingsinterpretatie) en de impressiewerkwoorden. Een [+ menselijk] subject bij deze werkwoorden zal de zin geen handelingsinterpretatie geven. Zoals we in het volgende hoofdstuk nog zullen zien, kunnen nu ook bepaalde passievormingsverschijnselen worden verantwoord betreffende verrichtingswerkwoorden die geen handelingswerkwoord zijn.

De gegeven omschrijving van de notie verrichting impliceert een omschrijving van de notie handeling. Uit die omschrijving volgt immers dat we een gebeuren een handeling noemen als een persoon (of personen) uit zichzelf krachten voortbrengt die het gebeuren bewerkstelligen. Voorzover ik zie, stemt dit overeen met filosofische opvattingen betreffende de aard van handelingen en handelingszinnen.⁵⁷ White (1968: 8) besluit een bespreking van de verschillende theorieën over handelingen als volgt. Hij verwijst daarbij speciaal naar Melden (1961) en Hampshire (1965).

"A particular happening is an [human; T.P] action if it is the exercise of a power to make that happen [...]. Human beings and animals gradually acquire various powers over their own limbs and thoughts; not by learning what means or instrument to use, but directly. If we acquire the ability to wink an eye or waggle an ear, we are not in a position to tell how it is done, nor to teach others, but only to do it. These acquired powers may be exercised on occasion automatically, by reflex, impulsively, without paying attention or

unconsciously. Or they may be exercised deliberately, intentionally, voluntarily, or for a purpose. They may be exercised from inclination, desire or resolution, they may be exercised effortlessly or only with strength of body and will."

De gegeven omschrijving van de notie 'handeling' is in overeenstemming met het gebruik werkwoorden als piekeren, nadenken, (een probleem) oplossen als handelingswerkwoorden te beschouwen, niettegenstaande het feit dat ze betrekking hebben op een gebeuren waarin geen zichtbaar gedrag verondersteld is. Zo is ook de inbrekers dupeerden de kleine spaarders een beschrijving van een handeling ondanks het feit dat de zin niet impliceert dat de inbrekers de bedoeling hadden de kleine spaarders te duperen. Om een gelijksoortige reden is de zin hij sloeg in zijn slaap met zijn armen om zich heen als een beschrijving van een handeling in de beschreven zin te zien, hoewel de handeling niet 'bewust', of intentioneel, of vrijwillig, of door het subject 'gecontroleerd' is.

De verrichtingsinterpretatie-regel voorspelt dat in de oppervlaktestructuren waarin doen voorkomt in de omgeving van niet-verrichtingswerkwoorden, geen NP voorkomt die een VP en niet meer dan een VP domineert. We zullen in het volgende zien of deze voorspelling in overeenstemming is met de feiten. Als de relatie tussen de zinnen (277) kan worden verantwoord met een beroep op een analyse als in (XXI) en op T-handeling, dan is het een voor de hand liggende gedachte dat de zinnen (278) op dezelfde wijze kunnen worden gerelateerd.

(277a) Jan voetbalt niet.

(277b) Voetballen deed Jan niet.

(278a) Zij ging niet dood.

(278b) Doodgaan deed zij niet.

In tegenstelling tot voetballen is doodgaan echter een niet-verrichtingswerkwoord. De zin (278b) is een voorbeeld van de verbanding die niet-verrichtingswerkwoorden in getopicaliseerde positie kunnen aangaan met doen. Vgl. ook de volgende zinnen.

(279a) Sneeuwen doet het nu niet meer.

(279b) Lukken doet dat plan vast wel.

(279c) 's Nachts geluiden horen heeft ze vroeger nooit gedaan.

(280a) *Het doet nu niet meer sneeuwen.

(280b) *Dat plan doet vast wel lukken.

(280c) *Ze heeft vroeger nooit 's nachts geluiden horen gedaan.

Er is mogelijk nog een ander zinstype waarin niet-verrichtingswerkwoorden in relatie tot doen kunnen optreden. De volgende zinnen bevatten hiervan voorbeelden.

- (281a) ?Het deed in de herfst niets dan regenen.
- (281b) ?Je koffie doet niets dan koud worden.

Net als de zinnen (279) hebben ook de zinnen (281) geen verrichtingsinterpretatie.⁵⁸ Dit betekent dat voor beide typen zinnen aannemelijk gemaakt moet worden dat in de oppervlaktestructuur geen VP voorkomt die rechtstreeks door een NP wordt gedomineerd, welke NP geen andere constituenten domineert.

In de zinnen (279) is Topicalisatie toegepast. Ross (1967, 1972) claimt dat alleen NP's getopicaliseerd kunnen worden. De Haan e.a. (1974) laten zien dat in het Nederlands ook PP's topicalisatie toelaten. Ook werkwoorden, adjectivische constituenten en adjectieven kunnen echter in getopicaliseerde positie voorkomen. De zinnen (282) demonstreren dit. De zinnen (283) laten zien dat ook VP's getopicaliseerd kunnen worden.

- (282a) Hebben mag hij het geld op zijn verjaardag pas.
- (282b) Erg ziek lijkt Jan me niet.
- (282c) Ziek lijkt Jan me niet erg.
- (283a) Dat boek gekocht heb ik niet.
- (283b) Geregend heeft het ook.
- (283c) Koud geworden was de koffie.
- (283d) Verduisterd is er misschien.

In de zinnen (283) is een VP van een positie rechts in de zin verschoven naar een nieuw gecreëerde positie links. In de zinnen (278b) en (279), zo mogen we aannemen, zullen ook de VP's doodgaan, sneeuwen, lukken en 's nachts geluiden horen getopicaliseerd zijn. Daarbij hebben ze de NP waardoor ze eerst werden gedomineerd, laten staan. Op de oppervlaktestructuren van (278b) en (279) zal dan de verrichtingsinterpretatie-regel niet van toepassing zijn, zodat de zinnen geen handelingsinterpretatie zullen krijgen. Dat naast (278a) de zin (278b) bestaat behoeft derhalve niet te betekenen dat in de eerstgenoemde T-handeling is toegepast.

Om ongeveer dezelfde redenen zouden ook de constituenten regenen en koud worden in de zinnen (281) geacht kunnen worden een VP te zijn. De zinnen (284) laten zien dat niets dan gevolgd kan worden door elementen die slechts als VP's kunnen worden opgevat.

- (284a) ?Piet heeft niets dan wat zitten hullen.
 (284b) ?Piet heeft de hele avond niets dan gedanst.

Overigens moet hier aan worden toegevoegd dat de structuur van de zinnen (281) en (284) ondoorzichtig is. Zelfs de grammaticaliteit van zinnen waarin de constructie voorkomt, is veelal twijfelachtig. Dat maakt het moeilijk ze als tegenvoorbeelden te onmaskeren, maar rechtvaardigt evenmin de conclusie dat de voorgestelde analyse van zinnen met verrichtingswerkwoorden onjuist zou zijn. Ik acht het op grond van het bestaan van de zinnen (284) onwaarschijnlijk dat verdergaande analyse van deze zinnen die rechtvaardiging wel zal bieden.

De verrichtingsinterpretatie-regel werkt, zoals we zagen, ook andersom. De vorming van ongrammaticale zinnen als (285) kan ermee geblokkeerd worden. De infinitieven in die zinnen maken namelijk deel uit van een VP die onmiddellijk gedomineerd wordt door een NP die geen andere elementen domineert. Hun oppervlaktestructuur voldoet derhalve aan de structurele beschrijving van de verrichtingsinterpretatie-regel. Een verrichtingsinterpretatie voor deze zinnen is echter strijdig met de betekenis van regenen, geld hebben en sterven.

- (285a) *Wat het de hele winter deed, was regenen.
 (285b) *Geld hebben is prettig om te doen.
 (285c) *Het sterven dat Piet deed, is ook jou beschoren.

Dat in deze zinnen de infinitieven geen deel uitmaken van een VP die niet door een NP wordt gedomineerd, laten de zinnen (286) zien. Op de plaats van de infinitief-groepen kan geen VP voorkomen.

- (286a) *Wat het heeft, is de hele winter geregend.
 (286b) *Een huis verkocht is moeilijk om te doen.
 (286c) *Het gestorven dat Piet is, is ook jou beschoren.

Bij de vorming van zinnen van het type (285) zijn transformaties betrokken die niet op een VP werken.

4.5.2. Twee VP's en adverbiale bepalingen

In de dieptestructuur (XXI) komt twee keer een VP voor. Dat levert niet alleen twee mogelijke aanhechtingsplaatsen voor een object op, maar ook voor bijwoordelijke bepalingen. De analyse voorspelt interpretatie-verschillen in de verhouding

tussen de adverbiale bepaling en de rest van de zin, al naar gelang de bepaling in de hoogste of in de laagste VP voorkomt. De vraag is of deze voorspelling in overeenstemming is met de feiten.

Als gestreefd zou moeten worden naar volledigheid, zou het toetsen van deze voorspelling het kader van deze studie te buiten gaan. Ik wil me daarom beperken tot enkele observaties. Die observaties laten zien dat vooral zekere presuppositieverschijnselen kunnen worden verantwoord als de aanwezigheid van twee VP's in een enkelvoudige zin met een handelingswerkwoord wordt aanvaard. De verschijnselen liggen in de lijn van de observaties in Kraak (1967).

Men zie allereerst de volgende zinnen.

(287a) Ik koop in Amsterdam kranten bij de Ila.

(287b) Ik koop bij de Ila kranten in Amsterdam.

(288a) Ik koop in Amsterdam kranten bij de Ila, en Jan doet dat bij de stationskiosk.

(288b) Ik koop in Amsterdam kranten bij de Ila, en Jan doet dat in Heemstede.

Zoals door Kraak wordt vermeld, brengen adverbiale bepalingen in een aantal gevallen in de zin een conditioneel betekenisaspect aan. Dit is ook het geval met (287a) in één van zijn interpretaties. De zin kan geparafraseerd worden als als ik in Amsterdam kranten koop doe ik dat bij de Ila. De implicatie van een van de interpretaties van (287b) daarentegen is dat ik alleen bij de Ila kranten koop, als ik in Amsterdam kranten koop; de zin is gebaseerd op de veronderstelling dat er ook Ila's zijn buiten Amsterdam. De hier bedoelde interpretaties komen overeen met de zinsstructuren (287c) en (287d). Vgl. ook de getopicaliseerde zinnen (287e) en (287f).

(287c) Ik doe [in Amsterdam kranten kopen] bij de Ila.

(287d) Ik doe [bij de Ila kranten kopen] in Amsterdam.

(287e) In Amsterdam kranten kopen doe ik bij de Ila.

(287f) Bij de Ila kranten kopen doe ik in Amsterdam.

De zinnen (288) ondersteunen deze opvatting. De beide contrasterende bepalingen bij de Ila en bij de stationskiosk in (288a) en in Amsterdam en in Heemstede in (288b) bevinden zich buiten de objects-NP van doen. De zinnen (288) corresponderen dus met (287c) en (287d) respectievelijk.

Gelijksoortige verschijnselen treffen we aan in zinnen als (289a) en (290a). De

zinnen zijn ambigu en de interpretaties komen overeen met de structuren in (289b) en (289c) enerzijds en (290b) en (290c) anderzijds.

- (289a) Zij maken de krant in Aalsmeer.
(289b) Ze doen [in Aalsmeer de krant maken]
(289c) Ze doen in Aalsmeer [de krant maken]
- (290a) Ik belde twee keer.
(290b) Ik deed [twee keer bellen]
(290c) Ik deed twee keer [bellen]

Het is mijns inziens een aantrekkelijke konsekwentie van de hier voorgestelde analyse dat in beginsel een mogelijkheid geopend lijkt om dit soort verschijnselen te verantwoorden.

4.5.3. Zinnen met doen en een bij-bepaling

In verband met verschijnselen betreffende het optreden van de VP het doen is in de literatuur wel sprake van een transformatie die een VP kan vervangen door het/ dat doen. Zo zou de zin (291a) afgeleid zijn uit (291b) door de vervanging in het tweede lid van [bouwt een huis] door [doet dat].

- (291a) Jan bouwt een huis en Piet doet dat ook.
(291b) Jan bouwt een huis en Piet bouwt ook een huis.

Voor al door linguïsten die zich afzetten tegen de generatieve semantiek, en zich baseren op de 'extended standard theory', is tegen deze afleiding bezwaar gemaakt. Zo is er terecht op gewezen dat een zin als (292) niet op de aangegeven wijze kan worden afgeleid.

- (292) De burgemeester speldde de wijkagent de ridderorde op en de wethouder deed dat bij het blokhoofd.

Jackendoff (1972) stelt dat dat/het doen rechtstreeks in de basis gegenereerd moet kunnen worden. Hij geeft een interpretatie-regel of een aanzet daartoe, waarin niet het en dat maar de combinatie van doen en pronominaal object als een anaforische VP wordt beschouwd, en als zodanig wordt geïnterpreteerd. Hiervoor is al beweerd dat er geen reden is om het en dat niet als gewone pronomina op te

vatten, waarvoor de gewone pronominale interpretatie-regels zouden kunnen gelden. Ook dan schept een zin als (292) problemen. Het is echter de vraag of die problemen van dien aard zijn dat ze een tegenargument vormen voor de analyse van het linkerdeel van (292), waarin doen in de dieptestructuur voorkomt. Daalder (1974) lijkt iets dergelijks te suggereren.⁵⁹ In een kritiek op Verkuyl (1971) laat zij zien waarom diens opvatting omtrent de derivatie van doen dat-zinnen onjuist is. Het betoog wekt de suggestie dat zinnen als (292) ook de basis kunnen zijn voor een tegenargument tegen de analyse van handelingszinnen, zoals die hier werd voorgesteld. We zullen dat hier onderzoeken. We zullen ons daarbij beperken tot zinnen met bij-bepalingen.

De hier verdedigde analyse van handelingszinnen betreft uiteraard de syntaxis van die zinnen. Hoe de betekenis van die zinnen tot stand komt, dat wil zeggen hoe de projectie-regels die bij voorbeeld op de onderliggende structuur (XXI) werken daaruit een betekenis van de zin samenstellen, dat aspect is nog niet ter sprake gekomen. Zolang dat nog niet is gebeurd, kan moeilijk beoordeeld worden of de semantische regels die het pronomens dat in (292) zijn interpretatie geven, gemakkelijker of moeilijker zullen werken als dat verwijst naar een deel van de betekenis van de zin waarvan de syntactische structuur doen bevat. Ik hoop in het onderstaande te kunnen laten zien dat de bedoelde regel aanmerkelijk kan worden vereenvoudigd, als de voorgestelde syntactische structuur dit werkwoord bevat, en dat de regel bovendien een preciezere interpretatie geeft. De claim is dus dat Jackendoff's regel voor de interpretatie van dat doen te ingewikkeld is en niet altijd een juiste interpretatie oplevert.

De regel die Jackendoff⁶⁰ geeft voor de interpretatie van dat doen in (293) is niet geheel expliciet geformuleerd. Ik kom tot de vijf stappen in (XXV) (a) - (e).

(293) S_1 [Jan trok Trees aan de vlechten] en S_2 [Kees doet dat ook wel eens bij Willie].

(XXV) (a) Bepaal de presuppositie van S_1 .

Die kan voor (293) informeel worden weergegeven als [Jan trok Δ aan de vlechten]. Δ is hier een variabele en het beste te lezen als 'iemand'.

(b) Vervang de lezing van Aux in de presuppositie van S_1 door die van Aux in S_2 . Transplanteer de lezing van de bijwoordelijke bepalingen van S_2 in de presuppositie van S_1 . Dat levert op [Jan trekt Δ ook wel eens aan de vlechten].

(c) Vervang de lezing van het subject van S_1 door die van het subject van S_2 .⁶¹ Dat geeft [Kees trekt Δ ook wel eens aan de vlechten].

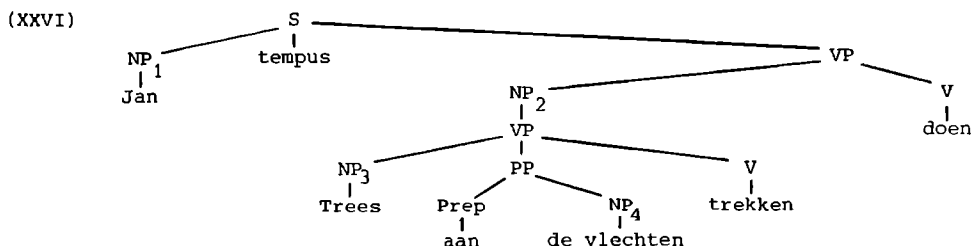
(XXV) (vervolg)

- (d) Leg dit resultaat op aan de presuppositie van S_2 .
Dit betekent dat de verkregen betekenis in S_2 moet worden ingebracht.
Het resultaat daarvan is S_2 [[Kees trekt Δ ook wel eens aan de vlechten] bij Willie].
- (e) Vervang de variabele in deze lezing door de focus: Willie.
Daarmee krijgen we ofwel de lezing (i) ofwel de lezing (ii).
(i) S_2 [[Kees trekt Willie ook wel eens aan de vlechten] bij Willie]
(ii) S_2 [Kees trekt Willie ook wel eens aan de vlechten].

De tekst van Jackendoff is niet duidelijk genoeg om een keuze te kunnen maken uit (i) en (ii). Het is met name onduidelijk of er in Jackendoff's apparaat nog een aparte projectie-regel voor de interpretatie van de bij-bepaling in (293) nodig is.

Hoe dit zij, de verkregen lezingen zijn geen van beide precies genoeg. We zullen dat in het vervolg nog zien. De regel (XXV) is bovendien uiteraard zeer gecompliceerd. Mijns inziens zijn de stappen (b), (c) en (e) overbodig. Laten we om dat duidelijk te maken zien hoe gegeven onze syntactische analyse de interpretatie tot stand komt van (294), de zin die overeenkomt met het linkerdeel van (293) de dieptestructuur van (294) zou (XXVI) kunnen zijn.

(294) Jan trok Trees aan de vlechten.

In de interpretatie van deze zin zal gebruik gemaakt worden van de lexicale specificaties voor doen en van die voor trekken. Men vindt die in (295a) en (295b), de indices van de NP's corresponderen met die in (XXVI).

(295a)
$$\left[\begin{array}{l} \text{/doen/} \\ [+v] \\ [\text{NP}_2 \text{ —}] \\ [\text{DOEN } (\text{NP}_1 ; \text{NP}_2)] \end{array} \right]$$

(295b)
$$\left[\begin{array}{l} \text{/trekken/} \\ [+v] \\ [(\text{NP}_3) (\text{aan NP}_4) \text{ —}] \\ [\text{TREKKEN } (\text{NP}_3 ; \text{aan NP}_4)] \end{array} \right]$$

Het tweede argument van DOEN wordt gevuld door een act-type, in dit geval NP_2 . De NP_2 krijgt op grond van (295b) de lezing (294a). Substitutie van de lezingen van de nominale constituenten in (XXVI) geeft (294b) als de lezing van de gehele zin.

(294a) $[\text{TREKKEN } (\text{TREES}; \text{aan VLECHTEN})]$

(294b) $[\text{DOEN } (\text{JAN}; (\text{TREKKEN } (\text{TREES}; \text{aan VLECHTEN})))]$

De interpretatie is uiteraard sterk vereenvoudigd. Er is bij voorbeeld niet aangegeven dat het in (294) ondubbelzinnig om Trees' vlechten gaat. Niettemin is (294b) voldoende expliciet om duidelijk te maken hoe de interpretatie van het rechterdeel van (293) tot stand komt. De regel (XXVII) geeft aan hoe het pronomen dat aan zijn interpretatie komt.

(XXVII)(a) Bepaal de minimaal gespecificeerde presuppositie van het linkerdeel. Dit levert $[\Delta \text{ aan VLECHTEN TREKKEN }]$, waarin Δ staat voor een variabele.

(b) Vervang in de interpretatie van S_2 dat door $[\Delta \text{ aan VLECHTEN TREKKEN}]$.

Dit levert (iii) op.

(iii) $S_2 [\text{KEES DOET ook wel eens bij Willie } (\text{TREKKEN } (\Delta; \text{aan VLECHTEN}))]$

In (iii) is een deel niet in hoofdletters gegeven om aan te geven dat dit deel (nog) niet is geïnterpreteerd. Aangevoerd moet nu worden dat er een aparte projectie-regel is die de bij-bepaling in (293) interpreteert. De noodzaak van een dergelijke regel wordt onmiddellijk duidelijk uit het bestaan van zinnen als (296a) en (297a). Daarin treedt een bij-bepaling op zonder dat een VP dat doen aanwezig is.

(296a) Jan tapte bij zichzelf wat bloed af.

(296b) Jan tapte zichzelf wat bloed af.

(297a) De dokter keek bij de meisjes in de ogen.

(297b) De dokter keek de meisjes in de ogen.

De bij-bepalingen in de (a)-zinnen zijn qua functie geheel vergelijkbaar met die in (293). De projectie-regel die deze bepalingen interpreteert moet zo zijn ingericht dat een lezing tot stand komt waarin is vastgelegd dat van Jans bloed en van de ogen van de meisjes sprake is. Bij een verdere interpretatie van (iii) in (XXVII) (b) nu zal die regel er ook voor kunnen zorgen dat daarin vermeld wordt dat er aan Willies vlechten getrokken wordt, en niet aan die van Trees, of van een onbekende ander.

De zinnen (296) en (297) laten nog iets anders zien. Ze zijn onderling niet synoniem. Het betekenis-verschil lijkt me een kwestie van verschil in distantie van de in het subject genoemde ten opzichte van de betrokkene.

Een zelfde verschil vinden we bij de zinnen (298).

(298a) Wim zoende Willie op de wang en Willie zoende Wim ook op de wang

(298b) Wim zoende Willie op de wang en Willie deed dat bij Wim ook.

Als de interpretatie-regel voor dat doen van Jackendoff wordt toegepast, dan krijgt (298b) ten onrechte de interpretatie van (298a). Die interpretatie-regel kan dus niet juist zijn. Met de interpretatie-regel (XXVII) krijgt (298b) de interpretatie van (298c) (in informele notatie).

(298c) Wim zoende Willie op de wang en Willie deed bij Wim ook [Δ op de wang zoenen].

De regel (XXVII) aangevuld met de projectie-regel voor de interpretatie van bij-bepalingen verschaft een basis voor de verantwoording van het interpretatie-verschil tussen (298a) en (298b).

(XXVII) is dus niet alleen eenvoudiger, maar ook preciezer dan (XXV). De regel maakt een cruciaal gebruik van het feit dat de objects-NP van doen als act-type geïnterpreteerd kan worden en gesubstitueerd wordt voor het tweede argument van de semantische specificatie van doen. Dit ondersteunt derhalve de analyse van de zinnen met handelingswerkwoorden, zoals die hier werd voorgesteld.⁶²

Op het gevaar af het argument in 4.4.2. af te zwakken, moet op grond van het

bovenstaande de vraag gesteld worden, of de pronominale interpretatie van dat zoals die met (XXVII) tot stand komt, afwijkt van de interpretatie-regel die dat in 'gewone' gevallen een interpretatie verschaft. In 4.4.2. werd betoogd dat er geen reden was om aan te nemen dat dat in Arie at een haring en Piet deed dat ook op een andere manier aan de juiste interpretatie zou komen dan voor gewone pronomina, de pronomina personalia bij voorbeeld, werd voorgesteld. Die claim is in feite verderstrekkend dan daar werd gesuggereerd. Hij impliceert dat bij de interpretatie van pronomina steeds gebruik gemaakt zou worden van de presuppositie vervat in de constituenten waarmee ze coreferentiëel zijn.

Het zal duidelijk zijn dat de ingewikkelde problematiek van de pronominale interpretaties in dit kader niet adequaat kan worden onderzocht. De genoemde claim moet derhalve ongetoetst blijven. Om niettemin één aanwijzing te geven voor de juistheid van de genoemde opvatting, zij hier gewezen op de coreferentie-mogelijkheden in de zinnen (299).

(299a) Ze hebben de draak gestoken met het zakmes van Kees; en hij kon daar niet tegen.

(299b) De dieven kozen het hazepad, en dat was slecht verlicht.

In de figuurlijke betekenis is hij in (299a) nooit coreferentiëel met de draak. De coreferentie-tabellen zullen voor die zin wel een grammaticale interpretatie leveren als de draak wordt opgevat als een NP met een referent. Iets dergelijks geldt voor referentie-mogelijkheden van dat in (299b). De pronominale interpretatie is derhalve afhankelijk van het bestaan van een 'intended referent'. De NP de draak moet de presuppositie dragen dat 'er een draak is'. Het lijkt mij niet uitgesloten dat de 'consistency condition' die Jackendoff formuleerde (1972. 114) kan worden vertaald in termen van de presuppositie van de NP's waar met een voornaamwoord naar wordt verwezen.

4.6. Conclusie

In dit hoofdstuk werd gepoogd aannemelijk te maken dat een zin met een handelingsinterpretatie in de onderliggende structuur het predikaat doen bevat waarvan het object een NP is die een VP domineert. Een transformatie T-handeling is het noodzakelijk complement van die analyse. We zagen dat ook niet handelings-werkwoorden in het object van doen kunnen optreden. Er werd een verrichtingsinterpretatie-regel geformuleerd die de moeilijkheden die hieruit voortvloeien, de baas lijkt te kunnen. Ik neem voor het volgende aan dat die analyse juist is.

5. Handelingsinterpretatie en passievorming

In dit hoofdstuk zal ik proberen aan te tonen dat de problemen betreffende passieve zinnen die in hoofdstuk 3 niet konden worden opgelost met het tot dan toe ontwikkelde apparaat, dichter tot een oplossing gebracht kunnen worden als de analyse van handelingszinnen uit hoofdstuk 4 wordt gebruikt.

Daarbij zal ook de verrichtingsinterpretatie-regel een rol spelen.

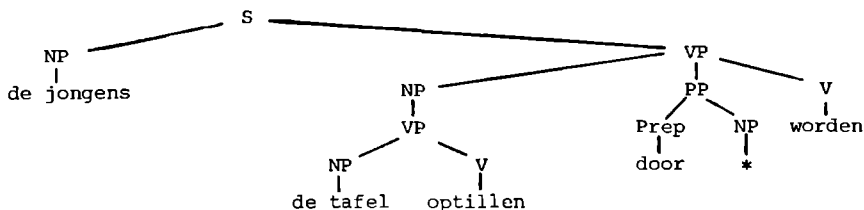
Tevens zal blijken dat een aantal verschijnselen in handelingszinnen die in het voorgaande niet of slechts terloops werden genoemd, kunnen worden verantwoord.

5.1. Doen in passieve zinnen

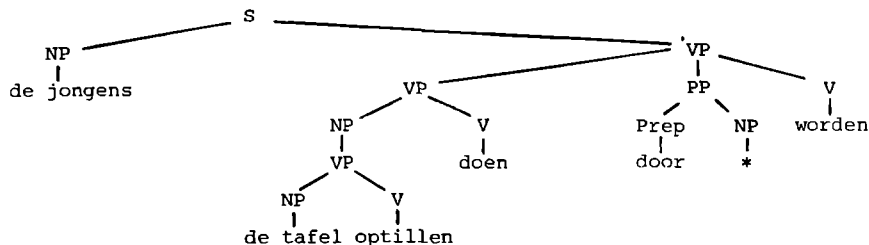
Er zijn een paar argumenten voor de opvatting dat doen niet alleen in de onderliggende structuur van actieve zinnen optreedt, maar ook in die van passieve zinnen. Weliswaar is het op het eerste gezicht denkbaar dat de zin (300) een onderliggende structuur heeft zoals in (XXVIII), maar zoals we zullen zien zal die structuur moeten worden verworpen ten gunste van een structuur als door (XXIX) wordt voorgesteld.

(300) De tafel werd door de jongens opgetild.

(XXVIII)

(XXIX)

Waarom verdient (XXIX) de voorkeur boven (XXVIII)? In de eerste plaats omdat (XXVIII) de werking zou doorkruisen van de projectie-regels waarmee onder andere de synonymie

van (300) en zijn actieve pendant zou moeten worden verantwoord. De actieve zin zal wel doen bevatten. De interpretatie er van zal tot stand komen via de substitutie van het tweede argument van de lexicaal specificatie van doen door de betekenis van de objects-NP [de tafel optillen].

Een dieptestructuur als (XXVIII) zou om bijzondere voorzieningen vragen, als op basis daarvan de synonymie van actieve en passieve zin zou moeten worden verantwoord.

In de tweede plaats moet (XXIX) geprefereerd worden boven (XXVIII) omdat het dan mogelijk wordt nog een eigenschap van kunnen te verantwoorden, een eigenschap die in het andere geval extra beregeling zou vergen. Een verschil tussen de zinnen (301) is dat de (a)-zin homoniem is; en in slechts één interpretatie synoniem is met de niet-homonieme (b)-zin.

(301a) De jongens kunnen zwemmen.

(301b) Er kan door de jongens gezwommen worden.

De zin (301a) heeft een bekwaamheidsinterpretatie en een gelegenheidsinterpretatie. De passieve zin (301b) heeft slechts de gelegenheidsinterpretatie. In 4.4.3. bleek het verschil tussen de beide interpretaties van (301a) te kunnen worden verantwoord als aangenomen wordt dat de dieptestructuur voor de zin in de eerstgenoemde interpretatie geen doen bevat en die voor de zin in de laatstgenoemde interpretatie wel. Het feit dat de passieve zin alleen de gelegenheidsinterpretatie heeft, wijst er derhalve op dat doen in de dieptestructuur aanwezig is.

De structuur (XXIX) verdient in de derde plaats de voorkeur boven (XXVIII) vanwege de synonymie van zinnen als (302) en (303).⁶³

(302a) Kaatsen wordt in Friesland veel gedaan.

(302b) Er wordt in Friesland veel gekeatst.

(303a) Huizen bouwen wordt er in Nederland nog steeds onvoldoende gedaan.

(303b) Er worden in Nederland nog steeds onvoldoende huizen gebouwd.

De aanwezigheid van doen in de dieptestructuur van de (b)-zinnen lijkt een noodzakelijke voorwaarde voor de verantwoording van de synonymie. De (a)-zinnen komen tot stand door toepassing van NP-preposing waarmee het object van doen is verplaatst naar de subjectsplaats. T-handeling is in die zinnen niet toegepast. In de (b)-zinnen wel.

Om bovenstaande redenen kan worden aangenomen dat niet (XXVIII) maar (XXIX)

beschouwd moet worden als de dieptestructuur van (300).

We mogen verder aannemen dat behalve worden ook doen gesubcategoriseerd is voor het optreden in de omgeving van de gesterde door-bepaling. Als worden niet aanwezig is, zoals soms in het infinitief-complement van zien het geval is, dan zal het logisch subject naar de door-bepaling bij doen worden verplaatst. De analyse met doen voorkomt derhalve dat alle handelingswerkwoorden voor het optreden in de omgeving van een gesterde door-bepaling gesubcategoriseerd zouden moeten worden, zoals we in 3.6.3. moesten aannemen. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zullen we zien dat dit maar een schijnsucces van de analyse is. Het bovenstaande geldt ook voor de passieve zinnen met een verrichtingswerkwoord en een [- menselijk] subject.

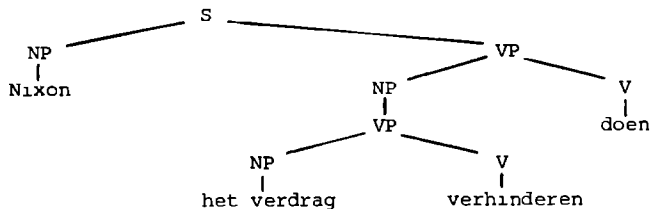
5.2. Werkwoorden met een handelingsbetekenis en een niet-handelingsbetekenis

In het derde hoofdstuk werden we geconfronteerd met de homonymie van zinnen als (304), zinnen die als een beschrijving van een handeling kunnen worden geïnterpreteerd, maar die ook een interpretatie hebben waar niet van een handeling sprake is.

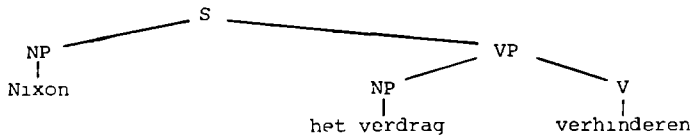
(304) Nixon verhinderde het verdrag.

De homonymie van dit soort zinnen is slechts aanwezig als het logisch subject een menselijke persoon of personen noemt; de zinnen met een [- menselijk] subject hebben meestal slechts de niet-verrichtingsbetekenis, maar ook zij zijn soms homoniem. De homonymie kan verantwoord worden door aan te nemen dat de dieptestructuur van de zin in de verrichtingsinterpretatie doen bevat en dat doen afwezig is in de dieptestructuur van de zin met de niet-verrichtingsinterpretatie. De dieptestructuur (XXX) behoort bij de eerstbedoelde interpretatie en (XXXI) bij de andere.

XXX)

(XXXI)

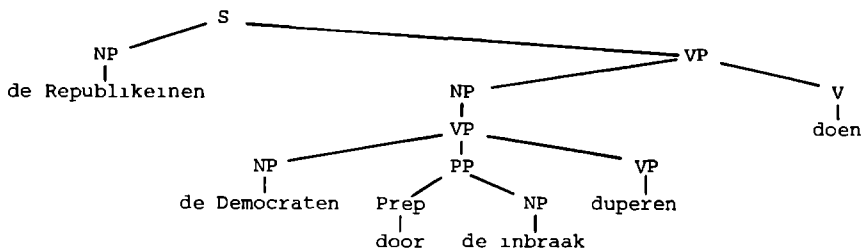
We kunnen op basis van het verschil tussen de dieptestructuren (XXX) en (XXXI) verantwoorden dat een door-bepaling van oorzaak bij pseudo-handelingswerkwoorden een beperkt bereik heeft; de NP in de bepaling noemt een oorzaak van het effect van de geïmpliceerde handeling, maar is niet als de oorzaak van het handelen te interpreteren. De bedoelde causale bepaling kan optreden in een activity gerund. Dit laten de zinnen (305) zien.

- (305a) Wat iedere dienst graag wil is door een snel optreden een ramp voorkomen.
(305b) Wat Nixon deed was door zijn aanblijven het Russisch-Amerikaans verdrag verhinderen.
(305c) Je tegenstander door een inbraak duperen is moeilijker dan de loodgieters dachten.

De door-bepaling van oorzaak met een beperkt bereik in zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord zal derhalve gegenereerd worden onder de objects-NP van doen. De dieptestructuur van de zin (306) in de bedoelde interpretatie is (XXXII).

- (306) De Republikeinen dupeerden door de inbraak de Democraten.

(XXXII)

Over de interpretatie van de bepaling van oorzaak stelden we in hoofdstuk 3 vast dat het bereik van de bepaling beperkt was tot die constituenten die door een NP werden gedomineerd, als de door-bepaling zelf ook door die NP werd gedomineerd. Met die regel krijgt (XXXII) een interpretatie waarin het bereik van de bepaling correct wordt aangegeven. De dieptestructuur verantwoordt dat het subject van de zin niet in het bereik van de bepaling van oorzaak ligt. Zou de PP op dezelfde

plaats in (XXXI) staan, dan zou het subject wel binnen dat bereik liggen, dit verantwoordt dat een bepaling van oorzaak bij pseudo-handelingswerkwoorden in de niet-handelingsinterpretatie geïnterpreteerd wordt als de beschrijving van de oorzaak van dat wat in de rest van de zin wordt beschreven.

Zoals we zagen, doet zich de homonymie van actieve zinnen met een pseudo-handelingswerkwoord en een [+ menselijk] subject ook voor in de passieve pendanten van deze zinnen. Aangezien de bedoelde projectie-regel op de dieptestructuur werkt, wordt ook de homonymie van de passieve zinnen verantwoord.

5.3. Er-insertie. Passiefvorming in zinnen met een intransitief werkwoord

Er is een tot nu toe niet vermeld feit betreffende werkwoorden die passiefvorming toelaten. In actieve zinnen is er-insertie (de regel die er invoegt op de lege subjectsplaats) alleen mogelijk als de zin een handelingsinterpretatie toelaat. In die zinnen waar zo'n interpretatie niet mogelijk is, kan er niet worden ingevoegd.⁶⁴ De volgende zinnen illustreren dit.

(307a) Er vormden een paar spelers een duo.

(307b) *Er vormen honderdvierenveertig paperclips een gros.

(308a) Er biologieert iemand een poes.

(308b) *Er fascineert iemand de jongen.

(309a) *Er overwoekert onkruid de graven.

(309b) *Er omringen snelwegen een woonwijk.

(310a) Er herinnerde iemand mij aan de afspraak.

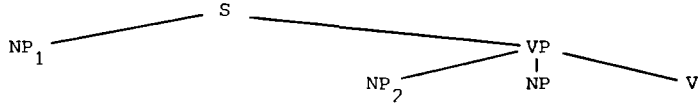
(310b) *Er beëindigde een onweer de vijandelijkheden

Van de bovenstaande zinnen zijn alleen die grammaticaal die een handelingsinterpretatie hebben, de zinnen (307a) en (310a) die een werkwoord bevatten dat niet altijd handelingswerkwoord is, zijn uitsluitend grammaticaal als die werkwoorden als handelingswerkwoord worden opgevat. Hoe kan dat in het kader van de analyse van verrichtingszinnen worden verklaard? Een begin van een verklaring is wellicht het volgende.

Volgens Emonds (1971) is er-insertie een structuur-behoudende transformatie. In de termen van Milsark (1974) wil dat zeggen dat NP-downgrading structuur-behoudend is. Als er alleen kan worden ingevoegd op een plaats die aan het subject toebehoort,

moet het subject verplaatst zijn, en wel naar een andere NP-knoop die voor de verplaatsing leeg was. Doen is gesubcategoriseerd voor het optreden met een indirect object. Doen kan ingevoegd worden op de plaats van de V in de structuur (XXXIII).

(XXXIII)

Dat doen voor deze omgeving is gesubcategoriseerd, volgt uit het bestaan van zinnen als (311).

(311a) Wat hebben ze jou gedaan?

(311b) Die film deed mij niets.

In de onderliggende structuur van de zinnen (307) - (310) die grammaticaal zijn, komt doen voor. Veronderstel dat in die zinnen ook een lege NP₂ als in (XXXIII) is gegenereerd. Het niet-definiëte subject NP₁ kan daarheen worden verplaatst.⁶⁵ Dan is er-insertie op de leeg gemaakte plaats onder NP₁ mogelijk. Als het subject in de bedoelde structuur niet wordt verplaatst, zal die zin ongrammaticaal zijn, omdat NP₂ een asterisk bevat. De observaties betreffende de grammaticaliteit en ongrammaticaliteit van de zinnen (307) - (310) worden verantwoord, door het feit dat er-insertie in actieve zinnen afhankelijk is van het optreden van doen. De dieptestructuur van de grammaticale zinnen zal wel doen bevatten en die van de ongrammaticale niet.⁶⁶

Niettemin kan dit slechts een gedeeltelijke verklaring zijn. Zinnen met een verichtingswerkwoord en een [- menselijk] subject, zinnen dus waarvan de dieptestructuur wel doen bevat, maar waarvan het subject niet als handelende persoon kan worden opgevat, laten er-insertie toe. De volgende zinnen laten dit zien.

(312a) *Er legt een kip een ei.

(312b) *Er likt een poes zijn vacht.

(312c) *Er voert een machine een opdracht uit.

(312d) *Er zuigt een spons water op.

Dat de zinnen (312) ongrammaticaal zijn is tegen de verwachting. Ook in de dieptestructuur van deze zinnen immers is doen aanwezig, en er is geen reden om aan te nemen dat doen in de onderliggende structuur van de zinnen (312) niet met een

indirect object kan voorkomen. Wat heeft dan de vorming van deze zinnen geblokkeerd? Een conditie op een van de betrokken transformaties: subject-verplaatsing, er-insertie en V-plaatsing, zou het verschijnsel misschien kunnen verantwoorden, maar zou er weinig van verklaren. Mijns inziens komt alleen een interpretatieve regel, of de interferentie van twee of meer interpretatieve regels in aanmerking om het contrast tussen (307) - (310) en (312) te verantwoorden. In ieder geval zal die verklaring ook rekening moeten houden met verschijnselen in er-zinnen waarin werkwoorden voorkomen die geen passievorming toelaten.

Het hier geschetste probleem houdt ook verband met de beschrijving van de passieve zinnen met een intransitief werkwoord. Ook hier is een verschil tussen de verrichtingswerkwoorden die een handeling beschrijven en verrichtingswerkwoorden die dat niet doen. Vergelijk het verschil in grammaticaliteit tussen de zinnen (313) enerzijds en (314) anderzijds.

(313a) Er wordt door Piet gefloten.

(313b) Er wordt door de jongens geschaakt.

(314a) *Er wordt door de vogel gefloten.

(314b) *Er wordt door de machines gewerkt.

Dat er-insertie in de zinnen (313) mogelijk is, hangt samen met de aanwezigheid van doen in de dieptestructuur van deze zinnen. Voor er-insertie zijn twee NP's nodig: een NP, de meest linkse die leeg is, en een tweede onmiddellijk rechts van het element dat het tempus van de zin specificiert, en die hoeft niet leeg te zijn. Zo'n constellatie is in passieve zinnen met een intransitief werkwoord alleen denkbaar als doen in de dieptestructuur aanwezig is; de objects-NP van doen fungeert dan als de tweede NP. De aanwezigheid van doen maakt ook dat de verrichtingsinterpretatie-regel werkt. Dat de zinnen (313) grammaticaal zijn, is derhalve geheel volgens de verwachting.

Des te merkwaardiger is het dat de zinnen (314) niet welgevormd zijn. Ook daar immers zal doen in de dieptestructuur aanwezig zijn, en zal de verrichtingsinterpretatie-regel hebben kunnen werken. Wat blokkeert die zinnen?

De zinstypen (312) en (314) laten zien dat de grammatica in sommige gevallen differentiëert tussen niet-menselijke en menselijke verrichtingen. Er is enige aanleiding om te veronderstellen dat de ongrammaticaliteit de resultante is van de gecombineerde werking van de verrichtingsinterpretatie-regel en de (voor het Nederlands nog ongeformuleerde) regel die in het algemeen er-zinnen interpreteert. Zoals bekend (vgl. Kraak 1966: 126), beschrijft het predikaat in er-zinnen nooit

een inherente eigenschap van het logisch subject. Als in verrichtingszinnen niet een persoon maar een zaak of een abstractum een verrichting bewerkstelligt, dan lijkt de relatie tussen zaak en verrichting veel op een relatie tussen de zaak waaraan een eigenschap wordt toegeschreven en die eigenschap. Als gezegd wordt dat de spons water opzuigt, dan is er ongetwijfeld sprake van een verrichting van de spons in de gegeven zin van dat woord. een gebeuren waartoe de spons krachtens zijn aard de kracht kan produceren. Maar de aanduiding 'krachtens zijn aard' wijst er ook op dat het feit dat een spons dergelijke krachten kan produceren, gezien mag worden als een inherente eigenschap van de spons.

Als dit juist is, dan zouden de zinnen (312) en (314) onwelgevormd zijn, doordat de interpretatie-regel voor er-zinnen de toepassing van de verrichtingsinterpretatie-regel onmogelijk maakt, en omgekeerd de verrichtingsinterpretatie-regel de toepassing van de interpretatie-regel voor er-zinnen uitsluit.

Langs dezelfde lijnen zou kunnen worden verklaard hoe het komt dat passieve zinnen met een logisch object maar zonder door-bepaling, waarin er-insertie is toegepast, altijd een handelingsinterpretatie hebben. Ik herhaal hier de voorbeelden van 2.3.2.

(315a) Er wordt water ververst.

(315b) Er wordt overdag zeewater verwarmd.

(315c) Er werd een lawine van de berg afgeschoven.

Deze zinnen zijn niet op te vatten als de verrichtingen van een zaak. Ze moeten als beschrijvingen van handelingen worden opgevat.

Welke formulering de interpretatie-regel voor er-zinnen zou moeten hebben en welke additionele voorzieningen voor de verrichtingsinterpretatie-regel nodig zijn, wordt hier verder in het midden gelaten. Wel moet er nog op gewezen worden dat een definitieve formulering ook rekening moet houden met de volgende verschijnselen. In tegenstelling tot de zinnen (312) zijn de volgende zinnen (316) waarin het presentisch gezegde vervangen is door een perfectum, grammaticaal.

(316a) Fr heeft een kip een ei gelegd.

(316b) Er heeft een poes zijn vacht gelikt.

(316c) Er heeft een machine een opdracht uitgevoerd.

(316d) Er heeft een spons water opgezogen.

In tegenstelling tot de zinnen (314) zijn de volgende zinnen grammaticaal. In de zinnen (317) komt een transitief verrichtingswerkwoord voor dat geen

handelingswerkwoord is.

(317a) Er worden door de machine opdrachten uitgevoerd.

(317b) Er zijn door de kip deze week vier eieren gelegd.

5.4. 'property interpretation' en de verrichtingsinterpretatie-regel

Een van de belangrijke ideeën van Fiengo betreffende de beschrijving van passieve zinnen en de daaraan gerelateerde verschijnselen is de opvatting dat NP-preposing een object naar een lege subjectsplaats kan brengen ongeacht de aanwezigheid van worden.⁶⁷ De problemen die uit de verruimde mogelijkheden van NP-preposing voortvloeien, probeert Fiengo op te lossen met 'property interpretation', maar er blijven daarnaast problemen bestaan waarvan we in het voorgaande (vgl. 3.5.) al opmerkten dat Fiengo's oplossing niet bevredigend is. Het gaat daarbij vooral om de verantwoording van de grammaticaliteit vs. ongrammaticaliteit van zinnen als (318), waarvan men in (319) de afgeleide structuren vindt.

(318a) Het ijs smelt.

(318b) *Die huizen verkopen.⁶⁸

(319a) Het ijs smelt t

(319b) Die huizen verkopen t

Als reden voor de ongrammaticaliteit van de zin (318b) noemt Fiengo het 'active eventive' karakter van de zin, zonder dat hij vermeldt wat 'active eventive' betekent, of hoe een 'active eventive' predikaat kan worden herkend.

Het probleem van het contrast tussen de zinnen (318) kan ook iets anders gesteld worden. De zin (318a) kan niet als een beschrijving van een verrichting worden geïnterpreteerd. Veronderstel nu dat er voor dit feit een verklaring zou zijn. Dan zouden we op grond van het handelingskarakter van het werkwoord verkopen ook de ongrammaticaliteit van (318b) kunnen verklaren.

Dat (318a) geen verrichtingsinterpretatie heeft, is verwonderlijk omdat vier met (318a) verwante constructies een dergelijke interpretatie wel toelaten. Die vier structuren zijn:

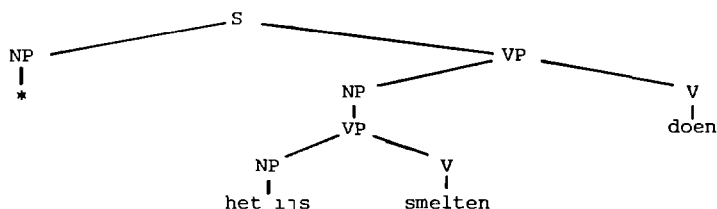
- het infinitief-complement van zien
- de medium-constructie
- de het-nominalisering
- het perfectum van de enkelvoudige zin

De zinnen en constituenten (320) laten in tegenstelling tot (318a) een verrichtingsinterpretatie toe.

- (320a) Ik zag het ijs smelten.
- (320b) Het ijs smelt gemakkelijk.
- (320c) Het smelten van het ijs
- (320d) Het ijs is gesmolten.

Terwijl de voorbeelden (320) steeds homoniem zijn, is (318a) dat niet. We mogen aannemen dat in (318a) 'property interpretation' werkt ⁶⁹ Die regel levert de interpretatie op, waarin de betekenis van smelten een eigenschap aanduidt van het genoemde in de NP het ijs 'property interpretation' zou voor (318b) een soortgelijke interpretatie opleveren, een interpretatie dus waarin de betekenis van ver-kopen een eigenschap zou noemen van de referent van die huizen. Dit is absurd. Laten we nu kijken hoe de afleiding van het ijs smelt zou hebben moeten verlopen, als de zin wel een verrichtingsinterpretatie zou hebben. De dieptestructuur zou de volgende hebben moeten zijn.

(XXXIV)

Na de toepassing van T-handeling, NP-prepossing en V-plaatsing zou er een structuur zijn ontstaan waarop in beginsel de verrichtingsinterpretatie-regel, en 'property interpretation' van toepassing zijn. De toepassing van de laatste levert op dat 'smelten' eigenschap is van 'het ijs'. De toepassing van de verrichtingsinterpretatie-regel voegt aan die interpretatie toe dat de zin ook een verrichting beschrijft. Die verrichting is ook 'smelten'. De eigenschap die van het genoemde ijs wordt gegeven, zou derhalve tegelijk een verrichting zijn. Dit betekent dat 'het ijs' ook als de 'verrichter' van de verrichting 'smelten' moet kunnen worden opgevat. Dit is uiteraard niet denkbaar. Dit betekent dat (XXXI) niet tot een interpreteerbare oppervlaktestructuur kan leiden.

De gecombineerde werking van 'property interpretation' en de verrichtingsinterpretatie-regel maakt de verrichtingsinterpretatie van (318a) onmogelijk. Men kan dit zien als een konsekwentie van die beide regels, een konsekwentie die niet in

een aparte regel behoeft te worden beschreven. Om aan het bedoelde verschijnsel gemakkelijk te kunnen refereren, is hier toch een regel geformuleerd. Men zie (XXXV).

(XXXV) Is de betekenis van een constituent tegelijk een eigenschap en een ver-
richting dan is de drager van die eigenschap tevens de 'verrichter' van
de verrichting.

Merk op dat in de tweede en de vierde zin van (320) de gespecificeerde eigen-
schappen, te weten 'smelt gemakkelijk' en 'gesmolten' niet op te vatten zijn als
beschrijvingen van een verrichting. De zinnen laten dan ook een verrichtingsinter-
pretatie toe. Over de zinnen (320a) en (320c) wordt in 6.3. verder gesproken.
De zin (321) is een voorbeeld van een zin waarin de simultane werking van
'property interpretation' en de verrichtingsinterpretatie-regel tot een
grammaticaal resultaat leidt. In die zin is de in (XXXV) genoemde voor-
waarde vervuld.

(321) De auto keert.

We kunnen deze zin opvatten als een beschrijving van een verrichting. Keren is
een werkwoord als scheuren, smelten, krullen etc., dat wil zeggen een werkwoord
dat een transitief en intransitief gebruik toelaat, en waarvan de betekenis onder
de algemene noemer 'toestandsverandering' kan worden gebracht. Een toestandsver-
andering kan altijd worden opgevat als een eigenschap van de zaak waarvan de
toestandsverandering wordt vastgesteld. Dat is in (321) ook zo; het 'keren'
wordt genoemd als een eigenschap van 'de auto'. Tegelijkertijd kan 'keren' als
een verrichting worden opgevat. Alleen de auto kan de verrichter van het 'keren'
zijn.

Tot de werkwoorden die een toestandsverandering beschrijven, behoren ook de werk-
woorden die meestal met de term 'bewegingsverbum' worden aangeduid. In hoofdstuk
2 werd van bewegingsverba de bijzonderheid meegedeeld, dat (de vormen van) deze
werkwoorden die net perfectum met zijn vormen, geen passievorming toelaten. Ik wil
hier proberen aannemelijk te maken dat het grammatisch subject van bewegingswerk-
woorden die zijn gebruiken als hulpwerkwoord van tijd, in de dieptestructuur ob-
ject is. Als dit juist is, dan volgt daaruit dat deze werkwoorden niet in passie-
ve zinnen kunnen voorkomen.

Een eerste argument voor die opvatting is dat er geen bewegingsverbum van de

bedoelde soort is, dat met een object in de oppervlaktestructuur optreedt. Een bewegingsverbum met een object in de oppervlaktestructuur vormt het perfectum altijd met hebben. Vgl.

- (322a) Zij vlogen ons naar Dakar.
- (322b) *Zij zijn ons naar Dakar gevlogen.
- (322c) Zij hebben ons naar Dakar gevlogen.

De zin ?Er waren zoveel hoeken omgeslagen⁷⁰ is geen tegenvoorbeeld, omdat de actieve perfectische vorm van deze zin hebben zal bevatten, bij voorbeeld ?Wij hadden zoveel hoeken omgeslagen. Bewegingsverba die een perfectum zowel met hebben als met zijn kunner vormen, maken in het zijn-perfectum een zin homoniem. De zin (323a) kan als de perfectische vorm van (323b) worden beschouwd, maar ook als de perfectische vorm van (323c). We zagen dat het papier is gescheurd op dezelfde manier ambigu is.

- (323a) Wij zijn naar Dakar gevlogen.
- (323b) Wij vliegen naar Dakar.
- (323c) Wij worden naar Dakar gevlogen.

De drie genoemde eigenschappen van bewegingsverba, te weten het perfectum met zijn, geen passiefvorming, geen logisch object in de oppervlaktestructuur, zouden verantwoord kunnen worden op een wijze die ook voor scheuren in het papier scheurt zou kunnen worden gebruikt, op voorwaarde dat het grammatisch subject ook bij de bedoelde bewegingsverba als logisch object wordt beschouwd. Neemt men aan dat Jan in Jan komt logisch subject is, dan zijn de drie eigenschappen slechts toevalligheden die voor alle bewegingsverba apart in het lexicon moeten worden verantwoord.

Een tweede argument voor de opvatting dat het grammatisch subject van een werkwoord als komen logisch object is, is gelegen in het feit dat op basis daarvan een generalisering kan worden geformuleerd betreffende de interpretatie van bepalingen van richting.

In de bepaling van richting wordt de richting genoemd waarin iets of iemand wordt verplaatst of zich verplaatst. Het verplaatste wordt soms in de zin genoemd, soms niet. Als het verplaatste in de zin wordt genoemd, is het altijd de referent van het object, nooit die van het subject, behalve bij de bewegingsverba die hun perfectum met zijn vormen. Vergelijk de volgende zinnen.

- (324a) We stuurden Jan naar de bakker.
- (324b) We sleepten de jassen over de grond.
- (324c) We tilden Jan op het paard.
- (324d) We deden suiker in de benzinetanks.

- (325a) Jan spuugde op de grond.
- (325b) Jan keek de tuinen langs.
- (325c) Jan trapte naar de benen van de tegenstander.
- (325d) Jan spatte op de grond.

- (326a) Jan reed naar de bakker.
- (326b) Jan vloog de deur uit.
- (326c) Jan kwam de klas in.
- (326d) Jan verdween in zijn kamer.

In de zinnen (324) wordt steeds een verplaatsing van het in het object genoemde beschreven. In de zinnen (325) wordt de verplaatste zaak niet genoemd. In (326) gaat het om een verplaatsing van de in het grammatisch subject genoemde personen. De perfecta van de zinnen (324) en (325) zullen steeds met hebben worden gevormd, die van de zinnen (326) met zijn. De projectie-regel die de bepaling van richting interpreteert zal kunnen worden vereenvoudigd als het grammatisch subject in de zinnen (326) als logisch object wordt beschouwd. De projectie-regel kan dan immers zo worden geformuleerd dat de bepaling steeds de richting van de verplaatsing van het in het object genoemde beschrijft, als er een object is. Als het grammatisch subject in de zinnen (326) ook het dieptestructurele subject zou zijn, zou de bedoelde projectie-regel ook rekening moeten houden met de betekenis van het werkwoord waarbij de bepaling voorkomt.

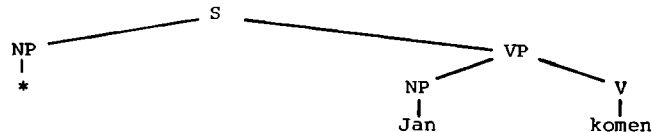
Uit het bovenstaande mag geconcludeerd worden dat de grammatica van zinnen met een bewegingsverbum kan worden vereenvoudigd als we aannemen dat die bewegingsverba die het perfectum met zijn vormen een leeg subject hebben en transitief zijn. Een aantal anders idiosyncratisch te beschrijven eigenschappen kunnen op basis van de genoemde subcategorisering van bewegingsverba worden verantwoord. Dat kan, gegeven de 'ruime' opvatting over NP-preposing en 'property interpretation'. Zoals al werd opgemerkt sluit de toepassing van 'property interpretation' de toepassing van de verrichtingsinterpretatie-regel niet altijd uit. De afgeleide regel (XXXV) geeft dit aan. Bewegingsverba die het perfectum met zijn vormen, zijn soms ondubbelzinnig verrichtingswerkwoorden, maar soms ook niet. De volgende zinnen laten dit zien.

- (327a) Jan komt altijd met opzet te laat.
 (327b) Jan komt altijd met opzet te laat en Piet deed dat vroeger ook.
 (328a) De baby komt eind maart.
 (328b) *Wat de baby eind maart doet, is komen.
 (329a) Ze verdwenen toen ze er genoeg van hadden.
 (329b) Ze verdwenen in de duisternis.

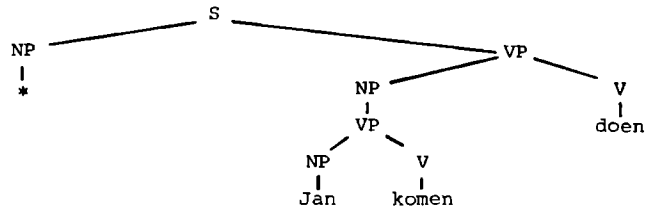
De zin (327a) beschrijft een verrichting. Dat komen verrichtingswerkwoord is, blijkt uit de grammaticaliteit van (327b). Daarnaast is komen in (328a) niet als verrichting te interpreteren; ook de ongrammaticaliteit van (328b) wijst daar op. In de zinnen (329) zijn beide mogelijkheden aanwezig; maar dat neemt niet weg dat de verrichtingsinterpretatie in (329a) het meest voor de hand ligt en de niet-verrichtingsinterpretatie in (329b). Voor de zin (330) zijn derhalve zowel (XXXVI) als (XXXVII) mogelijke dieptestructuren.

- (330) Jan komt.

(XXXVI)

(XXXVII)

Op de afgeleide structuur behorend bij (XXXVI) zal alleen 'property interpretation' werken en op die behorend bij (XXXVII) zal naast 'property interpretation' ook de verrichtingsinterpretatie-regel van toepassing zijn, de werking van deze beide regels zal volgens (XXXV) geen ongrammaticale interpretatie leveren. Met het ontwikkelde apparaat kan de homonymie van (330) dus worden verantwoord. De weinig orthodoxe opvatting dat Jan in die zin logisch object is, verhindert niet dat de intuïtie kan worden verantwoord dat Jan ook als aanduiding van een handelende

persoon kan worden opgevat.⁷¹

In het bovenstaande is een aantal malen vermeld dat toestandveranderingsverba het perfectum met zijn vormen. Een aantrekkelijke hypothese (vgl. Den Hertog 1973³, deel III· 152) is dat de formele eigenschap perfectum gevormd met zijn, steeds concomitant zou zijn met de semantische eigenschap beschrijft een toestandsverandering. De hypothese wordt bevestigd in een groot aantal gevallen, ook bij die werkwoorden die geen transitieve oppervlaktevorm hebben. Toestandveranderingswerkwoorden als sterven, groeien, overlijden, verschijnen, slagen, zakken, raken (≠ doeltreffen), vallen, stijgen, zinken hebben altijd zijn. Toestandswerkwoorden daarentegen, werkwoorden waarin geen sprake is van een verandering, vormen het perfectum met hebben, bij voorbeeld wonen, bloeien, staan, zitten, schijnen, houden, logeren, verblijven en de 'pseudo-copulae' in de zin van Klooster (1971). Er zijn echter werkwoorden die van deze regelmaat afwijken, die geen toestandsverandering beschrijven, en die het hulpwerkwoord van tijd zijn gebruiken: gebeuren, voorkomen, optreden, zijn, blijven. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen welke generalisering ook die gevallen verantwoordt.

5.5. Passieve structuren zonder worden

In de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk hebben we laten zien dat de moeilijkheden die de handelingsinterpretatie van sommige passieve zinnen met zich meebracht zoals in hoofdstuk 3 werd aangetoond, kunnen worden opgelost als een bepaalde analyse van handelingszinnen wordt aanvaard. Dat daarbij nieuwe problemen opdoken, lijkt inherent aan de stand van het grammatisch onderzoek op dit moment. Die problemen pleiten niet direct tegen de verantwoording van de passieve zinnen zoals die hiervoor werd ontwikkeld.

We zullen het tot nu toe gebruikte descriptieve apparaat in deze paragraaf toepassen op passieve zinsstructuren waarin worden niet voorkomt. Enerzijds zal blijken dat een deel van de verschijnselen betreffende het optreden van passievorming toelatende, niet-verrichtingswerkwoorden in het bedoelde type constructie zonder veel extra voorzieningen lijkt verantwoord te kunnen worden, anderzijds verschaffen andere typen constructies enige evidentie dat één van de gebruikte regels niet correct is.

We kunnen met het hiervoor gebruikte apparaat vrij gemakkelijk het feit verantwoordt dat de voorbeelden (331a) grammaticaal zijn en die in (332a) niet. Vgl.

(331a) Hij zag het varken door de boer slachten.

(332a) *Hij zag de graven door het onkruid overwoekeren.

Terwijl het passiefvorming toelatende verrichtingswerkwoord slachten zonder worden in een passieve structuur kan optreden, kan het niet-verrichtingswerkwoord overwoekeren dat niet.

Voor de afleiding van (331a) behoeven we slechts aan te nemen dat in het complement van zien doen voorkomt, dat T-handeling heeft gewerkt, en dat doen gesubcategoriseerd is voor het optreden in de omgeving van een gesterde door-bepaling. Dit maakt het mogelijk de vorming van (332a) te blokkeren. De afwezigheid van doen en worden in die zin maakt dat er geen mogelijkheid is een passieve door-bepaling af te leiden. Dit zou ook verklaren dat in tegenstelling tot (332a) de zin (333a) waarin worden wel voorkomt, grammaticaal is.

(333a) Hij zag de graven door het onkruid overwoekerd worden.

Het lijkt er dus op dat op basis van het reeds ontwikkelde apparaat en enkele aanvullende veronderstellingen het verschil tussen de zinnen (331a) en (332a) kan worden verklaard.

Op het eerste gezicht schijnt het contrast tussen de nominalisering in de (b)-voorbeelden op dezelfde wijze verantwoord te kunnen worden.

(331b) Het slachten van het varken door de boer

(332b) *Het overwoekeren van de graven door het onkruid

(333b) Het overwoekerd worden van de graven door het onkruid

Opnieuw lijkt de subcategorisatie van doen en worden verantwoordelijk gesteld te kunnen worden voor het verschil in grammaticaliteit van deze nominalisering. Er zijn tegen het bovenstaande enkele evidente bezwaren in te brengen. Ik noem er hier twee. De eerste is dat onverklaard blijft dat de versie van (333a) met een actieve complementsstructuur ongrammaticaal is. Vgl. (333c)

(333c) *Hij zag het onkruid de graven overwoekeren.

Het ligt voor de hand dat de ongrammaticaliteit van (333c) iets te maken heeft met die van (332a).

Een tweede bezwaar betreft de verantwoording van de grammaticaliteit van (331b). Gegeven het voorgaande moeten we aannemen dat in het-nominalisering met een door-bepaling doen optreedt, en dat T-handeling in deze constructies zou werken. Daar is echter geen enkele aanwijzing voor. In 6.3. zullen we enkele feiten vermelden die aanwijzingen voor het tegendeel zijn. Dit betekent onder andere

dat de lexicale vereenvoudiging die we leken te kunnen bereiken door aan te nemen dat alleen worden en doen gesubcategoriseerd zijn voor het optreden in de omgeving van de gesterde door-bepaling, weer verloren gaat. We zullen dan immers moeten aannemen dat alle verrichtingswerkwoorden - de werkwoorden die in een constructie als (331b) kunnen optreden - voor het optreden van deze bepaling gesubcategoriseerd moeten zijn.

De conclusie is gerechtvaardigd dat het tot nu toe ontwikkelde apparaat nog onvoldoende is om de eigenschappen van passieve constructies zonder worden te verantwoorden.

Nog minder succesvol blijken de regels bij de analyse van zogenaamde 'derived nominals' en andere nominale constituenten die geen verwantschap met een werkwoord vertonen, maar wel met een door-bepaling kunnen optreden. 'Derived nominals' zijn nominaliseringën waarin geen infinitief (in het Engels een ing-vorm) voorkomt maar waarvan de stam verwant is met die van een werkwoord.

Fiengo (1974) laat zien hoe de afleiding van de bedoelde nominale constituenten in het kader van de sporetheorie zou moeten verlopen. Hij baseert zich op de uiteenzettingen hieromtrent van Chomsky (1972a). Volgens Fiengo wordt de nominale constituent (334d) afgeleid uit (334a) via de stadia (334b) en (334c) waarin achtereenvolgens de reeds bekende transformatie Agent-postposing is toegepast en de nog niet genoemde regels of-insertion en lidwoord-spelling.

- (334a) de soldaten verwoesting de stad door *
- (334b) t verwoesting de stad door de soldaten
- (334c) t verwoesting van de stad door de soldaten
- (334d) de verwoesting van de stad door de soldaten

In de visie van Fiengo kan het lidwoord het spoor t overdekken. Als dat niet zou kunnen, zou t in (334c) niet correct gebonden zijn. Het optreden van t is het resultaat van de verplaatsing van de soldaten. De rol van het lidwoord in (334d) is derhalve vergelijkbaar met die van er in er werd door de meeste mensen hard gelachen, waarin t overdekt zou zijn door er.⁷²

Ik wil hier vooral op één aspect van de voorgestelde afleiding ingaan. Dat is de rol van Agent-postposing.

Chomsky motiveert de onderliggende structuur van de 'derived nominals' en de vergelijkbare nominale constituenten met de observatie dat de NP van de door-bepaling evident de rol van handelende persoon vervult, die NP kan in de dieptestructuur derhalve een subjectsfunctie worden toegeschreven. De verschijnselen in het

Nederlands vertonen een ander beeld. Een aantal nominale constituenten kunnen niet op de geschetste wijze worden beschreven. Sommige verschijnselen zijn met de voorgestelde derivatie rechtstreeks in strijd.

De NP die de handelende persoon bij een 'derived nominal' zou beschrijven verschijnt ofwel in een door-bepaling, ofwel in een van-bepaling, ofwel als possessief op een plaats links van de kern van de constituent. Die drie mogelijkheden zijn echter niet altijd te realiseren. Ik wil me beperken tot de door-bepalingen en de van-bepalingen. De volgende voorbeelden laten zien dat een door-bepaling niet overal kan optreden waar een van-bepaling wel kan optreden.

(335a) De maatkostuums van deze kleermaker

(335b) *De maatkostuums door deze kleermaker

(336a) De uitvoering van Mahlers zesde van het Concertgebouworkest

(336b) De uitvoering van Mahlers zesde door het Concertgebouworkest

(337a) De nota van de minister

(337b) *De nota door de minister

(338a) De toespraak van de minister

(338b) De toespraak door de minister

Er is in Chomsky's voorstel geen aanknopingspunt voor de verantwoording van het verschil tussen de verschijnselen in (335) en (337) enerzijds en in (336) en (337) anderzijds. We zouden al moeten aannemen dat maatkostuum en nota niet voor het optreden in de omgeving van een gesterde door-bepaling zijn gesubcategoriseerd, en uitvoering en toespraak wel. Een dergelijke verantwoordingswijze is ad hoc. De relatie tussen de leden van de paren (336) en (338) zou volgens Chomsky verantwoord kunnen worden door een transformatie die door in van verandert. Naast de bezwaren die Bowers en in zijn voetspoor Jackendoff (1974c) daartegen hebben ingebracht, kunnen ook de paren (335) en (337) als tegenvoorbeelden worden gezien. De positie van de bedoelde transformatie wordt nog verder aangetast door de observatie dat de leden van de paren (336) en (338) niet synoniem zijn. Zo gaat het in (338b) om een toespraak die de minister gehouden heeft, of zal houden; en in (338a) gaat het om een toespraak waarmee de genoemde minister een zekere actieve bemoeienis heeft gehad maar die niet door hem behoeft te zijn uitgesproken. Men vergelijkte nog de volgende zinnen.

- (339a) De toespraak van de minister werd door de secretaris-generaal voorgelezen.
- (339b) *De toespraak door de minister werd door de secretaris-generaal voorgelezen.
- (340a) Hij heeft alle toespraken van De Gaulle op de band.
- (340b) *Hij heeft alle toespraken door De Gaulle op de band.
- (341a) De toespraak van de minister duurt een uur.
- (341b) De toespraak door de minister duurt een uur.

In de nominale constituent met de door-bepaling gaat het om een gebeuren tijdens welk de in de bepaling genoemde actief betrokken is bij het gebeuren. In de nominale constituent met de van-bepaling kan sprake zijn van een 'afbeelding' of een 'weergave' van een gebeuren. Het nomen beschrijft dan geen gebeuren, maar veronderstelt dit slechts.

Dat er sprake is van een betekenis-verschil tussen constituenten met een van-bepaling en met een door-bepaling, maakt niet alleen de transformatie die door in van verandert, onmogelijk; het rechtvaardigt ook enige twijfel aan de door Chomsky voorgestelde dieptestructuur voor nominale constituenten met een door-bepaling. Volgens Jackendoff (1974c: 31) postuleerde Bowers naast Agent-postposing een regel NP-postposing. De eerste zou het quasi-subject naar de lege plaats in de door-bepaling brengen, en de laatste naar de lege plaats in de van-bepaling. Het bestaan van NP-postposing naast Agent-postposing kan echter ook geen oplossing zijn voor de moeilijkheid waarvoor de constituenten als in (339) - (341) ons plaatsen. Er is immers geen mogelijkheid gecreëerd voor de verantwoording van het betekenis-verschil. Daar komt nog bij dat de constituenten waarin het quasi-subject voorop staat met de possessief-s correspondeert met de constituent met de van-bepaling en niet met die waarin een door-bepaling optreedt. Voorzover ik zie, zijn de toespraken van De Gaulle en het Aristotelesportret van Rembrandt synoniem met De Gaulle's toespraken en Rembrandts Aristotelesportret. Dit betekent dat vooral de positie van Agent-postposing zwak is. Die positie wordt verder ondermijnd door de analyse van de voorbeelden (342).

- (342a) Mahlers zesde symfonie door het Concertgebouworkest
- (342b) Brutus' toespraak door Sir Lawrence
- (342c) De monoloog van Badeloch door Ank van der Moer
- (342d) Tsjechows Oom Wanja door de Haagse Comedie

De nominale constituenten Mahler, Brutus, Badeloch en Tsjechow moeten geacht worden de subjects-functie te vervullen, maar hetzelfde geldt ook voor de constituenten in de door-bepalingen. Een transformationele afleiding van de door-bepalingen in (342) waarmee de subjectsfunctie van de laatstgenoemde zou worden verantwoord, is onmogelijk omdat de subjects-plaats in de onderliggende structuur door een andere nominale constituent wordt bezet.

Er zijn twee wegen denkbaar waarlangs geprobeerd kan worden de transformationele descriptie van de bedoelde door-bepalingen alsnog te realiseren. De eerste is: aan te nemen dat de door-bepaling bij derived nominals en vergelijkbare constituenten ontstaan is uit een relatieve zin. Die weg werd onderzocht door Bresnan (1972) en loopt dood. Een andere weg is gegeven met de veronderstelling dat de bedoelde nomina twee onderscheiden plaatsen specificeren voor subject-achtige constituenten. Behalve echter dat daarmee alle voordelen van de lexicalistische hypothese en de daaraan gekoppelde \bar{X} -conventie verloren gaan omdat kennelijk in NP's en S'en met verwant lexicaal materiaal verschillende subcategorisatieregels en selectie-restricties werken én verschillende projectie-regels, wordt ook de formulering van transformaties die in het spel zijn, zoals Agent-postposing en NP-preposing zeer ingewikkeld. Het behoeft, meen ik, geen betoog dat deze prijs te hoog is.

In het bovenstaande werden voorbeelden geanalyseerd die enige twijfel oproepen aan de juistheid van de afleiding van door-bepalingen bij derived nominals en daarmee aan de juistheid van Agent-postposing. De enige manier om aan deze moeilijkheden te ontkomen lijkt een niet-transformationele derivatie van door-bepalingen en een interpretatieve benadering van de relatie tussen actieve en passieve structuren.⁷³ Als echter een projectie-regel voor door-bepalingen in nominale constituenten moet worden geformuleerd, ligt het voor de hand aan te nemen dat dezelfde projectie-regel in passieve zinnen zal werken. We zullen in het volgende hoofdstuk onderzoeken wat hiervan de konsekwenties zijn.

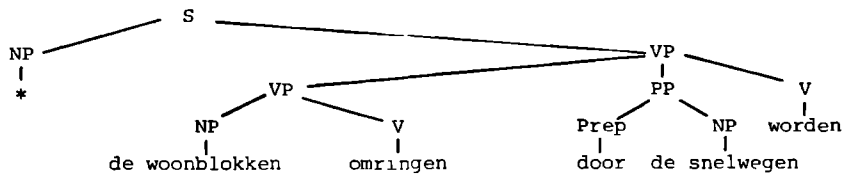
6. Oorzaak en handelende persoon

6.1. Agent-postposing

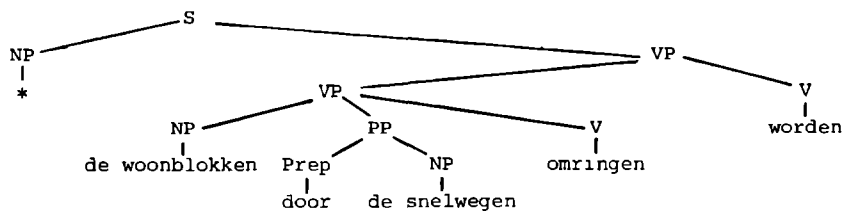
In het eerste hoofdstuk werd in het voorbijgaan gerefereerd aan de opvatting van Bresnan (1972) betreffende de afleiding van passieve zinnen. Bresnan betoogt dat in de onderliggende structuur zowel worden aanwezig is als eventueel een door-bepaling, en deze laatste zonder gesterde NP; worden heeft in die opvatting een leeg subject. Een en ander impliceert dat van de beide door Chomsky (1972a), Emonds (1970) en Fiengo (1974) gebruikte transformaties Agent-postposing en NP-preposing alleen de laatste een regel van het Engels zou zijn. Agent-postposing zou niet bestaan. De onderliggende structuur van de passieve zin (343) zou ofwel (XXXVIII) zijn, ofwel (XXXIX); Bresnan geeft niet aan in welke VP de door-bepaling wordt gegenereerd. Men vergelijk de deze structuren met die in (XL), die getekend werd op basis van de uitwerking van Fiengo's voorstel die in het voorgaande werd ontwikkeld.

(343) De woonblokken worden door de snelwegen omringd.

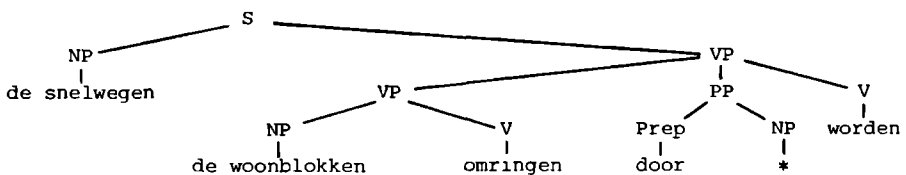
(XXXVIII)

(XXXIX)

(XL)

De vergelijking van (XXXVIII) en (XXXIX) met (XL) leert dat Agent-postposing precies de stap is die het hiervoor geaccepteerde voorstel scheidt van dat van Bresnan. In het voorgaande hebben we de opvatting gevolgd dat Agent-postposing een regel van de grammatica zou zijn. We zullen nu moeten beoordelen welke evidentie er is voor Agent-postposing en of de verdere (nader te noemen) implicaties van Bresnans voorstel aanvaardbaar zijn.

De passieftransformatie werd door Chomsky vanaf Syntactic Structures steeds gemotiveerd met de overweging dat de subjects- en objectsrestricties van een actieve en een passieve zin dezelfde zijn. We zagen in het vorige hoofdstuk echter dat het voor verrichtingswerkwoorden, pseudo-handelingswerkwoorden en impressiewerkwoorden niet nodig is subjectsrestricties te formuleren. De rol van de lexicale subjectsrestricties wordt door de verrichtingsinterpretatie-regel overgenomen. Laten we aannemen dat dit voor de overige passiefvorming toelatende werkwoorden ook kan worden aangetoond. (Ik kom daar nog op terug.) Dan verliest de passieftransformatie voorzover het de subjectsrestricties betreft, zijn motivering. Het bestaan van een passief-transformatie zou in dat geval gemotiveerd kunnen worden met een beroep op de omstandigheid dat de objectsrestricties in actieve en passieve zin dezelfde zijn. Als de passief-transformatie wordt opgesplitst in twee bewerkingen, Agent-postposing en NP-preposing, dan geldt dit motief alleen voor NP-preposing. Dat het bestaan van Agent-postposing met dit argument niet aannemelijk kan worden gemaakt, blijkt uit de configuraties (XXXVIII) en (XXXIX). Ook zonder dat Agent-postposing deel uitmaakt van de grammatica, kan het argument betreffende de gelijke objectsrestricties in actieve en passieve zinnen worden gehonoreerd. Wat een actieve zin en zijn passieve pendant in ieder geval gemeen hebben, is de VP die de relatie legt tussen werkwoord en object.

Als voor de passiefvorming toelatende werkwoorden geen selectierestricties voor het subject behoeven te worden gespecificeerd, dan is Agent-postposing een ongemotiveerde transformatie. De regel is bovendien, zoals al in het derde hoofdstuk werd opgemerkt, ad hoc. Er zijn geen andere verschijnselen waarvan de verwantschap met behulp van Agent-postposing kan worden verantwoord. In het bovenstaande werden we bovendien door de veronderstelling dat Agent-postposing een grammatica-regel is, gedwongen een ad hoc-voorziening te treffen. Ter verantwoording van de synonymie tussen actieve en passieve zinnen moesten we aannemen dat de projectie-regels die op een structuur als (XL) werken, de aanwezigheid van worden negeren. De snelwegen in (XL) mag niet als subject van worden worden geïnterpreteerd, doch uitsluitend als subject van het werkwoord in de VP die zusterconstituent is van worden. Een dergelijke werking van projectie-regels is weinig elegant. Daarnaast zagen we in de laatste paragraaf van het vorige hoofdstuk dat

Agent-postposing bij 'derived nominals' of andere nominale constituenten waarbij een door-bepaling kan optreden, niet correct kan werken.

Dit samenstel van omstandigheden rechtvaardigt de twijfel aan het bestaan van Agent-postposing. Die twijfel kan niet worden ongedaan gemaakt door de overweging dat Agent-postposing juist de bewerking is die de actief-passief relatie verantwoordt. Terwijl men van (XL) nog kan zeggen dat de passieve dieptestructuur de actieve incorporeert, en derhalve zichtbaar maakt dat actieve en passieve zinnen verwante dieptestructuren hebben, moet met het accepteren van structuren als (XXXVIII) en (XXXIX) de gedachte aan een dergelijke transformationele relatie worden losgelaten. (XXXVIII) en (XXXIX) zijn gebaseerd op de opvatting dat een passieve zin een onderliggende structuur sui generis heeft. Het is echter niet zo dat daarmee ook een principe overboord wordt gezet. Als aannemelijk kan worden gemaakt dat op basis van passieve structuren als (XXXVIII) of (XXXIX) hetzelfde en meer kan worden beschreven met onafhankelijk gemotiveerde regels, dan zijn die structuren beter dan die van (XL), zonder dat iets principiëls van de transformationele theorie wordt aangetast. Men bedenke dat met de aanwezigheid van de embryonale passieve door-bepaling en van worden in de onderliggende structuur de idee dat passieve en actieve zinnen verwante dieptestructuren hebben, al in hoge mate was uitgehold. De overgang van (XL) naar (XXXVIII) of (XXXIX) is een stap die door de vergaande verfijningen van Chomsky, Emonds en Fiengo voor de hand ligt.

Ik wil in het volgende proberen aan te tonen dat de onderliggende structuur (XXXIX) in beginsel een goed alternatief is voor (XL), mogelijk zelfs een betere oplossing voor bepaalde problemen mogelijk maakt. Dit betekent dat moet worden gedemonstreerd dat een interpretatieve verantwoording van de synonymie van actieve en passieve zinnen binnen de mogelijkheden ligt. Zekere interpretatie-verschillen kunnen niet worden verantwoord als we niet aannemen dat de door-bepaling gedomineerd wordt door een PP die zich in de onderste VP bevindt. En daarom zal (XXXIX) geprefereerd moeten worden boven (XXXVIII).

6.2 De interpretatie van de bepaling van de handelende persoon

In het inleidende hoofdstuk werd er op gewezen dat de notie 'handelende persoon' dikwijls in verband gebracht werd met causaliteit. Men komt die opvatting niet alleen tegen in linguïstische publikaties, maar ook in filosofische.⁷⁴ In die literatuur wordt echter vrij algemeen erkend dat een handelende persoon niet zonder meer oorzaak van de handeling kan worden genoemd. De begrippen 'handelende persoon' en 'oorzaak' vallen niet samen. Het is in het algemeen niet mogelijk zinnen

waarin een handelende persoon wordt genoemd te parafraseren met zinnen waarin de de relatie tussen handelende persoon en handeling met causale predikaten wordt omschreven, zoals er de oorzaak van zijn dat, maken dat of veroorzaken. De verklaring hiervoor is in beginsel vrij eenvoudig. De genoemde predikaten beschrijven een relatie tussen zaken die door een NP of een S worden genoemd, terwijl de relatie tussen een handelende persoon en zijn handeling in de vorm van een NP VP-verbinding wordt gegeven. In deze omstandigheid kan een aanknopingspunt gevonden worden voor een verantwoording van de intuïties betreffende het causale karakter van de notie 'handelende persoon'; bovendien schept dit de ruimte om de verschillen te verantwoorden tussen een syntactische relatie die met causale predikaten kan worden geparafraseerd, en de NP VP-verbinding in handelingszinnen. Wat hier over handelingszinnen werd gezegd, geldt in beginsel voor alle actieve en passieve zinnen. Zoals we in hoofdstuk 2 zagen, is er aanleiding om ook zinnen met niet-handelingswerkwoorden in causale termen te beschrijven. Ook die zinnen bleken niet met causale predikaten geparafraseerd te kunnen worden; de causale relatie in die zinnen bestaat dan ook tussen een NP en een VP.

Laten we aannemen dat er syntactisch gezien geen verschil is tussen een door-bepaling van oorzaak en een door-bepaling van de handelende persoon. Laten we vervolgens aannemen dat het optreden van een door-bepaling vrij is en dat zo'n bepaling in iedere VP kan voorkomen. We namen dat al eerder aan voor de door-bepalingen van oorzaak en doen dat nu ook voor de door-bepalingen van de handelende persoon. De voorziening dat worden en doen gesubcategoriseerd zijn voor het optreden met een gesterde door-bepaling, wordt dus losgelaten. We zullen zien aan welke eisen het interpretatieve apparaat moet voldoen om het verlies aan precisie dat hierdoor ontstaat op te vangen.

In hoofdstuk 3 werd een poging gedaan aan te geven welke eigenschappen die projectie-regel zou hebben die de bepaling van oorzaak interpreteert. De NP in de bepaling (of de S in de bijzin) moest beschouwd worden als de aanduiding van de oorzaak van hetgeen genoemd werd in de VP waarvan de bepaling deel uitmaakt (minus de bepalingen links ervan) plus het subject. Als de door-bepaling deel uitmaakt van een NP moesten de aangeduide constituenten beschouwd worden als een beschrijving van de oorzaak van hetgeen genoemd wordt in de rest van de NP. We gebruikten om de semantische relatie aan te duiden het symbool CAUSA. CAUSA heeft twee argumenten, x_1 en x_2 . x_1 noemt de oorzaak-component en x_2 de gevolg-component. Bij de bepaling van oorzaak is x_2 steeds de betekenis van een NP of een S. Als de projectie-regel ook moet worden toegepast op de bepaling van de handelende persoon, dan moeten we aannemen dat x_2 , het tweede argument bij CAUSA, de betekenis van een VP mag zijn. In de dieptestructuur van een passieve zin zal de subjectsplaats immers leeg

zijn Als we net als in hoofdstuk 3 aannemen dat worden geen betekenis heeft, levert de bedoelde projectie-regel toegepast op de passieve zin (343) met de onderliggende structuur (XXXIX), het volgende op.

(344) [CAUSA (SNELWEGEN, (OMRINGEN (WOONBLOKKEN)))]

Dit is te lezen als er bestaat een relatie van causale aard tussen de entiteit die aangeduid wordt met het woord snelwegen en het beschrevene in een VP woonwijken omringen.

Als er geen syntactisch onderscheid is tussen een bepaling van oorzaak en een bepaling van de handelende persoon, dan specificeert de projectie-regel voor de door-bepaling een relatie van causale aard tussen het in het logisch subject genoemde en het in de VP genoemde. Dit betekent dat we de synonymie tussen een actieve zin en de corresponderende passieve zin interpretatief kunnen verantwoorden, als we aannemen dat de projectie-regel die het subject, of liever de relatie tussen subject en predikaat interpreteert, zo is ingericht dat die regel de bedoelde relatie ook met behulp van het semantisch predikaat CAUSA beschrijft. Ook door deze projectie-regel wordt voor de beide argumenten x_1 en x_2 van CAUSA enerzijds de betekenis van een NP of een S gespecificeerd, en anderzijds de betekenis van een VP. Als deze projectie-regel de onderliggende structuur van het actieve pendant van (343) interpreteert, namelijk de snelwegen omringen de woonblokken, zal hij voor die zin ook (344) als betekenis produceren.

Het voorstel van Bresnan voor de afleiding van passieve zinnen is correct, als de hoofdzaken van de bovenstaande interpretatieve verantwoording van de betekenis en de synonymie van actieve en passieve zinnen juist zijn. We zullen in het onderstaande proberen voor deze verantwoording nadere evidentie te vinden, en argumenten ertegen te ontzenuwen. Voordien echter moeten we stilstaan bij de vraag wat CAUSA betekent.

CAUSA met de betekenissen van een NP en een VP als de beide argumenten is het beste op te vatten als het ekwivalent van wat wel een 'directe oorzaak' wordt genoemd.⁷⁵ De betekenis van een subjects-NP functioneert als een 'directe oorzaak' ten opzichte van de betekenis van de VP. Ons probleem is dus: wat is het verschil tussen een indirecte en een directe oorzaak? Dit is mijn vertaling van het probleem waarvoor filosofen en linguïsten zich gesteld zien, als ze opmerken dat de relatie tussen handelende persoon en handeling gedeeltelijk wél en gedeeltelijk níét in termen van oorzaak kan worden beschreven.

De begrippen 'oorzaak' en 'gevolg' hebben doorgaans betrekking op een gebeuren. Men noemt onder bepaalde omstandigheden een gebeuren A oorzaak van een gebeuren B.

Die gebeurens staan met elkaar in verband, maar ze zijn in ieder geval temporeel distinct. Gebeuren A gaat in een causale relatie aan gebeuren B vooraf, wat op zijn minst betekent dat gebeuren A eerder begint.

In de meest voor de hand liggende voorstelling van zaken is het gebeuren A te zien als iets waaraan psychische of fysieke krachten worden toegeschreven die gebeuren B bewerkstelligen. We zagen echter al dat ook zaken 'oorzaak' genoemd kunnen worden. Een voorbeeld daarvan vindt men in de zin door de toren konden we niets zien. Een dergelijke causale relatie kan van de hiervoor bedoelde op twee punten onderscheiden worden. Als een oorzaak een ding is, dan zal er niet van psychische of fysieke krachten kunnen worden gesproken die het gevolg bewerkstelligen. De oorzakelijke werking van een ding is weliswaar steeds terug te brengen tot eigenschappen van het ding, maar ook deze eigenschappen (de hoogte, de aanwezigheid van de toren) kunnen geen krachten genoemd worden. Bovendien is het moeilijk om het hier bedoelde type causale relatie in termen van tijd te beschrijven. Het heeft niet veel zin om te zeggen dat het ding in de tijd aan het effect ervan voorafgaat. Wel kan worden gezegd dat de oorzakelijke werking van de zaak eerder bestaat dan de toestand of het gebeuren dat er het effect van is.

We zullen de twee typen causale relaties aanduiden met de termen dynamische en statische causaliteit.⁷⁶ Het aangeduide temporele aspect maakt deze typen causaliteit indirect. We noemen nu een zaak een directe oorzaak van een gebeuren of een toestand, als de 'oorzaak' en het 'gevolg' in de tijd niet kunnen worden gescheiden. Dit is het geval als er een causale relatie bestaat tussen iets dat in een NP en iets dat in een VP wordt genoemd. Laten we ter illustratie kijken naar het verschil tussen de zinnen (345).

(345a) De machine koelt het water af.

(345b) Door de machine koelt het water af.

In beide zinnen is sprake van een gebeuren 'het afkoelen van het water' dat wordt bewerkstelligd door de machine. In (345a) is de werking van de machine aanwezig gedurende de tijd dat het afkoelen van het water aan de gang is. Als de werking ophoudt, houdt het koel-proces op. En als geconstateerd wordt dat het koel-proces ophoudt, dan kan daaruit geconcludeerd worden dat de machine zijn werk heeft gestaakt. In (345b) wordt een andere voorstelling van zaken gegeven. Daar kan de werkingsduur van de machine aanmerkelijk korter of langer zijn dan de duur van het afkoelingsproces. In ieder geval vallen oorzaak en gevolg in de tijd niet noodzakelijk samen.

Wat hier over (345a) werd opgemerkt, geldt volgens mij steeds voor de speciale

causale relatie tussen het in het subject genoemde en het in het predikaat genoemde. In die relatie vallen oorzaak en gevolg in de tijd altijd samen. Dit vereist uiteraard een bijzondere verknoopteid van oorzakelijke component en gevolgcomponent. Het is deze bijzondere verknoopteid die maakt dat predikaten als er de oorzaak van zijn dat, maken dat en veroorzaken ongeschikt zijn om de bedoelde relatie te beschrijven. Er zijn echter geen andere woorden waarmee dit type causaliteit adequaat kan worden beschreven. We gebruiken daarom toch de term 'directe oorzaak', en nemen de contradictio in de term niet al te zwaar.

Net als dat bij indirecte oorzakelijkheid het geval is, kunnen we ook bij de directe oorzakelijkheid een statisch en een dynamisch type onderscheiden. Dynamische directe oorzakelijkheid vinden we steeds in die gevallen waar we in het bovenstaande van 'verrichtingen' hebben gesproken. Statische directe oorzakelijkheid treffen we steeds aan in zinnen met een impressie-werkwoord, een vorm-bepalend werkwoord of een pseudo-handelingswerkwoord in de niet-handelingsinterpretatie. We vinden dit type ook in die zinnen waar het passiefvorming toelatende werkwoord metaforisch is gebruikt en in de zinnen met een werkwoord uit de zg. restgroep (vgl. 2.3.5. en 2.3.6.). Van de aldus onderscheiden vier soorten causaliteit vindt men in de zinnen (346) voorbeelden.

- (346a) Door de wind sloeg de boot om. (indirecte dynamische causaliteit)
- (346b) Door de toren konden we niets zien. (indirecte statische causaliteit)
- (346c) Het huis wordt door Jan verkocht. (directe dynamische causaliteit)
- (346d) Het huis wordt door weilanden omgeven (directe statische causaliteit)

Deze causale relaties kunnen met behulp van één causaal predikaat worden beschreven; de verschillen kunnen worden toegeschreven aan de aard van de betekenissen die argument zijn bij dit predikaat. In gevallen van directe oorzakelijkheid is het tweede argument steeds de betekenis van een VP.

In het hiervoor aangeduide verschil tussen directe en indirecte oorzaak, speelt het tijdselement een belangrijke rol. Een interpretatieve verantwoording van dit verschil is niet compleet als niet zou zijn aangegeven hoe dit tijdselement in de semantische specificatie van de zin terechtkomt. Mijns inziens moeten de projectie-regels zo zijn ingericht dat bij een directe causale relatie de relatie zelf temporeel wordt gekenmerkt, terwijl bij een indirecte causale relatie het tweede argument drager van een tijdsindicatie is.

Een precieze formulering van de regels en het formalisme daarvoor ontbreken. Ik acht het niet uitgesloten dat de bedoelde plaats van de temporele indicatie gedeeltelijk in termen van het bereik van de causale bepaling kan worden geformuleerd.

Ik volsta hier met de vermelding dat een causale bepaling die deel uitmaakt van een VP die zuster-constituent is van Aux (de knoop waaruit het 'tense'-element wordt ontwikkeld) geacht mag worden het 'tense'-element binnen zijn bereik te hebben. Daarnaast wordt hier de positie ingenomen dat een bepaling die deel uitmaakt van een VP die zelf rechtstreeks wordt gedomineerd door een VP, het 'tense'-element niet binnen zijn bereik zal hebben.

Verwacht mag worden dat een aantal van de eisen waaraan de projectie-regel voor de bepaling van oorzaak moet voldoen, van algemenere aard zijn, en ook de aard van de projectie-regels zullen bepalen die andere dan causale PP's interpreteren. In de literatuur ontbreken, voorzover ik weet, gedetailleerde voorstellen daarvoor.

Tot zover over de inhoud van het begrip 'directe oorzaak' en de aard van de causale relatie in actieve en passieve zinnen.

De volgende argumenten ondersteunen de zienswijze dat passieve zinnen een dieptestructuur hebben als (XXXIX) en dat de synonymie van een actieve en de corresponderende passieve zin een gevolg is van de werking van twee verschillende projectie-regels, die hetzelfde resultaat kunnen opleveren.

De regels waarmee de interpretatie van actieve en passieve zinnen tot stand komen, zijn om onafhankelijke redenen in de grammatica nodig. Ook als Agent-postposing een regel van de grammatica zou zijn, zou er een projectie-regel zijn die de betekenissen van de subjects-NP en het bijbehorende predikaat amalgameert. Er is onafhankelijk daarvan een regel nodig die sommige bepalingen van oorzaak interpreteert als de beschrijving van een directe oorzaak. Die regel is nodig voor de interpretatie van zinnen met een bepaling van oorzaak met een beperkt bereik, zoals bij voorbeeld door de inbraak in de zin de inbrekers dupeerden door de inbraak de kleine spaarders. De genoemde inbraak wordt hier in een directe causale relatie gesteld tot het duperen van de kleine spaarders. We merkten al eerder op dat beide gebeurtenissen in de tijd samenvallen. Dit kan uitsluitend als er sprake is van één gebeuren onder twee verschillende benamingen. Ook bij de interpretatie van deze causale relatie moet het begrip 'directe oorzakelijkheid' dus een rol spelen. Dat beide projectie-regels in de grammatica aanwezig zijn, betekent dat de kosten van de interpretatieve verantwoording van de synonymie van actieve en passieve zinnen minimaal zijn.

Aan het bovenstaande kan nog worden toegevoegd dat er nu ook een verklaring is voor het feit dat de NP in een bepaling van oorzaak met een beperkt bereik ook altijd als subject gebruikt kan worden bij het werkwoord waarbij de bepaling optreedt. In beide functies zal de NP als directe oorzaak van het in de VP genoemde

moeten kunnen worden geïnterpreteerd.

Het is ook goed op te merken dat de vormovereenkomst tussen de bepaling van oorzaak en de bepaling van de handelende persoon in dit argument geen rol speelt. Dat in beide typen bepalingen door optreedt, moge in het voorgaande heuristisch van belang zijn geweest, en een vereenvoudiging mogelijk maken van de interpretatie-regels die de typen bepalingen van oorzaak interpreteren, dit draagt niet essentiële bij tot de verantwoording van de synonymie van actieve en passieve zinnen.⁷⁷

Een tweede argument voor de genoemde opvatting is gelegen in het feit dat verklaard kan worden waarom zinnen als in (347) ongrammaticaal zijn. De projectie-regel die de combinatie van een logisch subject en zijn predikaat interpreteert, specificiert een causale relatie. In de zinnen (347) kan de subjects-NP niet opgevat worden als de directe oorzaak van het genoemde in de VP. Vgl.

- (347a) *De prijsuitreiking omringt de weilanden.
- (347b) *De snelwegen omlijsten de prijsuitreiking.
- (347c) *De speld vormt een gros.
- (347d) *Jans enthousiasme veroorzaakt een prettige geur.

In geen van de zinnen (347) is de subject-predikaatsverbinding als een directe causale relatie te interpreteren. Als de dieptestructuren van de zinnen (347) door de bedoelde projectie-regel zouden worden geïnterpreteerd, zouden steeds causale relaties het produkt van die regel zijn. De zinnen zijn derhalve semantisch onwelgevormd. Een lexicale verantwoording van de ongrammaticaliteit van zinnen als (347) zou zeer omslachtige en gedetailleerde lexicale specificaties vereisen, dit wordt door de projectie-regel overbodig. Op dezelfde wijze kan de projectie-regel die de bepaling van oorzaak interpreteert, verklaren dat de passieve pendanten van (347) eveneens ongrammaticaal zijn. De werking van de projectie-regels impliceert dat voor geen enkel passievorming toelatend werkwoord subject-restricties in het lexicon behoeven te worden geformuleerd.

Dezelfde verschijnselen als in de zinnen (347) kan men ook aantreffen bij de interpretatie van zinnen met een door-bepaling van oorzaak. Ook de volgende zinnen zijn semantisch onwelgevormd.

- (348a) *Door de speld sloeg de mammoettanker om.
- (348b) *Door de regen werden de straten droog.
- (348c) *Door de bloemen werd het ijzer roodgloeiend.

Ook hier is niet goed in te zien hoe deze zinnen met behulp van selectie-restricties

zouden kunnen worden uitgesloten. Het is in laatste instantie de kennis van de wereld op grond waarvan de taalgebruiker de zinnen (347) en (348) als ongrammaticaal verwerpt. De bedoelde projectie-regels geven aan aan welke voorwaarden de wereld van een imaginaire taalgebruiker zou moeten voldoen om te maken dat hij de zinnen welgevormd zou kunnen achten.

Een derde argument maakt aannemelijk dat een structuur als (XXXIX) geprefereerd moet worden boven (XXXVIII). De grammatica moet het interpretatie-verschil tussen de zinnen (349) kunnen verantwoorden.

(349a) Het water wordt door de machine afgekoeld.

(349b) Het water koelt door de machine af.

Als de machine in (349a) als zusterconstituent van worden zou worden gegenereerd, zouden ook het tempus-element en worden onder het bereik van de door-bepaling vallen. Dan zou de projectie-regel derhalve een (indirecte) causale relatie tussen een NP en een S specificeren, en niet een relatie tussen een NP en een VP. Bij de interpretatie van (349b) zal wel een indirecte causale relatie gespecificeerd moeten worden tussen een NP en een S. Daar kan door de machine slechts in de hoogste VP worden gegenereerd.

Aan het hier verdedigde voorstel voor de afleiding van passieve zinnen zijn twee bezwaren verbonden die mogelijk als tegenargumenten tegen dit voorstel zouden kunnen worden gebruikt. Ik hoop in het volgende te kunnen laten zien hoe die bezwaren ondervangen zouden kunnen worden.

Laat het zo zijn dat voor alle actieve zinnen geldt dat de subject-predikaatsverbinding als causale relatie kan worden geïnterpreteerd. Een voor de hand liggende vraag is dan hoe verantwoord moet worden dat in niet-actieve zinnen, zoals die in (350), de subject-predikaatsverbinding niet in termen van oorzaak en gevolg kan worden beschreven. Vgl.

(350a) Jan is ziek.

(350b) Jan woont in Amsterdam.

(350c) Jan heeft een baan.

In geen van de zinnen (350) kan Jan opgevat worden als een aanduiding van de oorzaak van hetgeen in het predikaat wordt genoemd. Als Jan in (350a) het diepte-structurele subject is van de zin, en ziek zijn de VP, en als de bovenbedoelde projectie-regel ter interpretatie van de subject-predikaatsverbinding juist is, dan

zou de zin (350a) toch een causale interpretatie moeten vertonen

Ik wil in het volgende laten zien dat het niet onaannemelijk is dat het subject in niet-actieve zinnen in de dieptestructuur geen subject is, maar object. Iets dergelijks dus als in het vorige hoofdstuk voor bewegingsverba en toestandveranderingsverba werd betoogd. Het is ondoenlijk dat hier voor alle overige werkwoorden die geen passiefvorming toelaten, aan te tonen. Ik wil me daarom hier beperken tot verschijnselen in de zinnen met hebben en zijn of met verwante werkwoorden. Het is duidelijk dat als aangetoond kan worden dat het oppervlaktesubject in zinnen met deze werkwoorden in de dieptestructuur geen subject is, het bovengenoemde bezwaar vervalst. Het volgende dient om dit aannemelijk te maken.

Er zijn, zoals bekend, veel verbindingen van een NP met een complement of een voorzetselbepaling die in verband gebracht kunnen worden met zinnen met zijn. Van een dergelijke woordgroep kan het complement als predikaatsnomen optreden, en de rest als subject. Er bestaat echter niet naast iedere NP met een complement een dergelijke zin. De vraag is hoe de ongrammaticaliteit van zinnen als (351) moet worden verklaard, als daarnaast (352) en (353) grammaticaal zijn.

(351a) *De vooruitzichten zijn op vrede.

(351b) *De redenen zijn voor zijn weigering.

(352a) De vooruitzichten op vrede

(352b) De redenen voor zijn weigering

(353a) Er zijn vooruitzichten op vrede.

(353b) Er zijn redenen voor zijn weigering.

Chomsky (1972a) gebruikt zinnen als (351) als argument tegen de opvatting dat de nominale constituenten (352) het resultaat zijn van de toepassing van 'Relative clause reduction'. In dat betoog komt geen verantwoording voor van de ongrammaticaliteit van zinnen als (351) en ook niet van het grammaticaliteitscontrast tussen zinnen als (351) en (353). Merk op dat de PP's in de nominale constituenten (352) in termen van de traditionele grammatica bijvoeglijke bepaling zijn, terwijl dat niet geldt voor de voorzetselbepalingen in (353).

Veronderstel nu dat de vooruitzichten in (351a) en vooruitzichten in (353a) onder de VP worden gegenereerd als object, en dat de NP in het eerste geval uit de VP naar de subjectsplaats wordt gebracht door middel van NP-preposing. Die verplaatsing zal in (353) niet hebben plaats gevonden. De verplaatste NP laat een spoor achter. Op de afgeleide structuren van (351) moet 'property interpretation' werken

en in (353) niet. Welnu, 'property interpretation' kan geacht worden de zinnen als (351) als ongrammaticaal te kenmerken. Immers op vrede en voor zijn weigering beschrijven geen eigenschap van de genoemde vooruitzichten en redenen. Het is juist deze eigenschap die zinnen als (351) ongrammaticaal maakt. Van de zinnen (354) die ermee vergeleken kunnen worden, zijn alleen die grammaticaal waarvan het genoemde in het predikaatsnomen opgevat kan worden als een eigenschap van hetgeen door het subject wordt aangeduid.

- (354a) De roman is van Vestdijk.
- (354b) Die regeling is overeenkomstig de afspraak.
- (354c) Die fiets is naar de knoppen.
- (354d) *De auteur is van dit boek.
- (354e) *Die bespreking was van de begroting.
- (354f) *Die gelegenheid was om gekozen te worden.

Als 'property interpretation' de verschijnselen in de voorbeelden (351) en (354) kan verklaren, is dat een argument voor de opvatting dat het oppervlaktesubject in deze zinnen als objects-NP onder de VP wordt gegenereerd. De toepassing van deze regel vraagt immers om een *t*, en die kan op geen andere wijze in de afgeleide structuur van de zin zijn terechtgekomen dan door verplaatsing van een NP die dochter is van de VP.

Eenzelfde argument kan geconstrueerd worden voor zinnen met werkwoorden als schijnen, worden en lijken. Voor schijnen (to seem) maakte Bresnan (1972) al aannemelijk dat het zonder subject kan optreden.

Voor andere typen zinnen met zijn kunnen andere argumenten gegeven worden. Men vergelijk de zinnen (355) waarin een bepaling van richting voorkomt.

- (355a) Jan is naar Engeland.
- (355b) Jan komt naar Engeland.

In hoofdstuk 5 werd een poging gedaan aannemelijk te maken dat Jan in (355b) bij komen logisch object is. Een argument daarvoor was dat de projectie-regel die de bepaling van richting interpreteert, vereenvoudigd kan worden als Jan geen subject is. Als dat argument geldig is, is het ook valide voor de opvatting dat Jan in (355a) logisch object is. Zijn is een niet-bewegingsverbum, dat met een bepaling van richting kan worden verbonden. Het is niet waarschijnlijk dat de bepaling naar Engeland bij zijn met een andere regel wordt geïnterpreteerd dan de bepaling van richting bij komen.

De enige andere niet-bewegingsverba die met een bepaling van richting kunnen worden verbonden, zijn voorzover ik zie de zelfstandig gebruikte hulpwerkwoorden kunnen, mogen, moeten, willen, durven en zullen. Vergelijk zinnen als (356).

(356a) Jan kan naar Engeland.

(356b) We mochten de kelder in.

Ook hier kan de bepaling van richting gemakkelijker worden geïnterpreteerd als het grammatisch subject in de dieptestructuur object is. Niets verzet zich daartegen. Als ik het goed zie trouwens, gelden voor deze hulpwerkwoorden de criteria die Bresnan geeft voor de werkwoorden als to seem die met een leeg subject worden gegenereerd. Als dit juist is, behoeft het geen verwondering te wekken dat deze werkwoorden ook als ze zelfstandig gebruikt worden subjectloos zijn. Keren we nu weer terug naar zijn. Gelijksortige redeneringen, waarbij steeds een vereenvoudiging van projectie-regels in het geding is, kunnen worden opgezet voor zinnen met andere typen predikaatsnomina. Vergelijk de volgende paren.

(357a) Dat zette ons op het goede spoor.

(357b) Wij zijn op het goede spoor.

(358a) Peter maakte het kistje van spaanplaat.

(358b) Het kistje is van spaanplaat.

(359a) Peter rookt de sigaret op.

(359b) De sigaret is op.

(360a) Jullie brengen me in de war.

(360b) Ik ben in de war.

Er zijn veel van dit soort combinaties. In de (a)-zinnen komt steeds een transitief werkwoord voor, en in de (b)-zinnen een werkwoord zonder object in de oppervlaktestructuur. In de (a)-zinnen bestaat een bepaalde relatie tussen het in het object genoemde en dat wat wordt aangeduid in de bepaling of de predikatieve aanvulling. In de (b)-zinnen bestaat dezelfde relatie tussen het oppervlaktesubject en het predikaatsnomen. De interpretatie van de (b)-zinnen kan met dezelfde interpretatie-regel tot stand komen als het oppervlaktesubject in die zinnen als object wordt gegenereerd.⁷⁸ Merk op dat een van de kenmerkende verschillen tussen de (a)- en de (b)-zinnen is, dat in de (a)-zinnen de directe oorzaak van het gebeurde

wordt genoemd, terwijl dit aspect in de (b)-zinnen afwezig is. In de (b)-zinnen kan zijn vervangen worden door komen, blijven, raken, worden of gaan. Ook voor deze werkwoorden geldt dat de verhouding tussen oppervlaktesubject en het predikaat (of de predikatieve aanvulling) gemakkelijker kan worden beschreven als het subject als logisch object wordt beschouwd.⁷⁹

Een gelijksoortige redenering als hier voor zinnen met zijn werd gegeven, kan ook worden gevolgd voor zinnen met hebben (en krijgen). Het oppervlaktesubject bij hebben moet mijns inziens als indirect object worden beschouwd. Dit kan blijken uit het feit dat de semantische relatie tussen het oppervlaktesubject en het object in zinnen met hebben, precies overeenkomt met de relatie tussen indirect object en object in zinnen waarin bij voorbeeld geven of bezorgen of verlenen voorkomen. De volgende zinnen laten dit zien.

(361a) Dat geeft het gebouw een negentiende-eeuws uiterlijk.

(361b) Dat gebouw heeft een negentiende-eeuws uiterlijk

(362a) Dat geeft Jans enthousiasme iets geforceerds.

(362b) Jans enthousiasme heeft iets geforceerds.

(363a) De actie bezorgde hem een tientje loonsverhoging.

(363b) Hij heeft een tientje loonsverhoging.

(364a) Ze verleende ons toestemming.

(364b) We hebben toestemming.

Er is in de literatuur meermalen sprake van de relatie tussen paren als deze. Er is zowel een lexicale verantwoording van beproefd (Staal 1967; Gruber 1970) als een transformationele.⁸⁰ Om te zien voor wat voor moeilijkheden men dan komt te staan vergelijk men de zinnen (365) - (369).

(365a) Jan geeft Piet een boek.

(365b) Piet krijgt van Jan een boek.

(366a) Jan stuurde/schreef/zond Piet een brief.

(366b) Jan gaf Piet een brief.

(366c) Piet kreeg van Jan een brief.

(367a) Dat geeft het gebouw een negentiende-eeuws uiterlijk.

(367b) Het gebouw heeft een negentiende-eeuws uiterlijk.

(367c) Het gebouw krijgt een negentiende-eeuws uiterlijk.

(368a) Ze betalen hem een vorstelijk salaris.

(368b) Hij heeft een vorstelijk salaris.

(368c) Hij krijgt een vorstelijk salaris.

(369a) Ze deden hem een aanbod.

(369b) *Ze gaven hem een aanbod.

(369c) Hij kreeg van hen een aanbod.

Een lexicale verantwoording van de converse-relatie tussen geven en krijgen, of een transformationele verantwoording van de synonymie die op basis van de zinnen (365) wellicht zo voor de hand lijkt te liggen, wordt bemoeilijkt door de verschijnselen in de overige zinnen. In de meest voor de hand liggende interpretatie van (366c) lijkt die zin meer verwant met de zinnen (366a) dan met de geven-zin. Als het gebouw in (367a) verwijst naar een bestaand gebouw, is de zin verwant met (367b); in het andere geval met (367c). Hoewel er interpretatie-verschillen bestaan tussen (368b) en (368c) lijken beide toch op dezelfde wijze verwant met (368a). Van de zinnen (369) zijn de eerste en de laatste grammaticaal, terwijl (369b) ongrammaticaal is. Het is niet goed in te zien hoe deze verschijnselen in een lexicale specificatie van de werkwoorden in deze zinnen zouden kunnen worden geregeld. Een transformationele benadering zal, als hij al kan worden geformuleerd, een beroep moeten doen op allerlei ad hoc-transformaties of ad hoc-condities. Wat de zinnen (365) - (369) echter opnieuw laten zien is dat de relatie tussen grammatisch subject en object in krijgen- en hebben-zinnen dezelfde is als die tussen indirect en direct object in de overige zinnen. De overeenkomsten kunnen zonder de gesignaleerde moeilijkheden gedeeltelijk worden verantwoord worden door aan te nemen dat het grammatisch subject bij hebben en krijgen 'logisch' indirect object is. Een complete verantwoording van de synonymie tussen de zinnen (365) is afhankelijk van de interpretatie die voor de van-bepaling kan worden gespecificeerd. Een dergelijke van-bepaling heeft zeker causale aspecten, maar er is een betekenisverschil met de door-bepaling.

(370a) We kregen door Jan een huis.

(370b) We kregen van Jan een huis.

De zinnen (370) zijn niet synoniem. Jan in (370a) moet worden opgevat als de

aanduiding van een indirecte oorzaak. In (370b) is Jan niet op te vatten als indirecte oorzaak, maar evenmin als directe oorzaak. De semantische functie van de van-bepaling zou wellicht in termen van 'oorsprong' kunnen worden beschreven. Het is niet uitgesloten dat een zorgvuldige weergave van de functie van een van-bepaling als in (370b) voorkomt, ook de 'causale' rol van de bepalingen in de zinnen (371) zou moeten kunnen beschrijven.

(371a) Van het lachen kregen ze de hik.

(371b) Ze hikte van het lachen.

(371c) Ze bloosde van schaamte.

(371d) Ze moesten van de fotograaf lachen.

Van de beoogde interpretatieve verantwoording van de synonymie tussen de zinnen (365) maakt een precieze beschrijving van de van-bepaling deel uit, maar ook de beschrijving van de relatie tussen oppervlaktesubject en object bij hebben en krijgen. De grondslag daarvoor is gegeven als het oppervlaktesubject als indirect object wordt gegenereerd.

Naast hebben en krijgen zijn, voorzover ik zie, de zelfstandig gebruikte werkwoorden moeten, mogen en willen (misschien ook kunnen) de enige werkwoorden waarin de semantische verhouding tussen oppervlaktesubject en object overeenkomt met de verhouding tussen indirect object en object bij handelingswerkwoorden. Voorbeelden daarvan vindt men in (372).

(372a) Jan mag drie knikkers.

(372b) Ik wil koffie.

(372c) Moeten jullie een borrel?

(372d) ?Kan ik even die pen?

Ook deze werkwoorden kunnen, zoals we zagen, in een zin met een leeg subject optreden.

We keren nu weer terug naar het uitgangspunt van de redenering. Dat uitgangspunt was een mogelijk bezwaar tegen de interpretatieve verantwoording van de synonymie van actieve en passieve zinnen. Dat bezwaar zou ontleend kunnen worden aan het feit dat de relatie tussen subject en predikaat in niet-actieve zinnen niet in termen van oorzaak en gevolg kan worden beschreven. In het bovenstaande werd gepoogd te demonstreren dat een oppervlaktesubject geen subject in de dieptestructuur is, als het die causale betekenis niet heeft. De gepresenteerde evidentie laat de voorzichtige conclusie toe dat deze opvatting plausibel is. Daarmee zou

het genoemde bezwaar zijn vervallen.

Merk op dat dan ook het begrip 'passiefvorming toelatend werkwoord' in semantische termen kan worden beschreven. Een 'passiefvorming toelatend werkwoord' is een werkwoord dat in een VP kan optreden waarvan de betekenis gevolgcomponent kan zijn in een directe causale relatie. Dit betekent dat in het lexicon iedere aanduiding omtrent de bedoelde werkwoordelijke eigenschap kan wegblijven, en dat de projectieregels het optreden van niet passiefvorming toelatende werkwoorden in passieve zinnen verhinderen.

Een tweede bezwaar dat tegen de beschreven afleiding van passieve zinnen zou kunnen worden ingebracht, komt voort uit de veronderstelling dat het optreden van een door-bepaling vrij is. Het feit dat er geen middel is om de grammatica te dwingen onder bepaalde omstandigheden een door-bepaling te genereren, en onder andere omstandigheden juist geen, impliceert dat er een nieuwe verantwoording moet worden gegeven van het feit dat passieve zinnen soms een door-bepaling vereisen. In het vorige hoofdstuk werd dit provisorisch verantwoord. Het lexicon zou voor niet-verrichtingswerkwoorden verplicht een niet-leeg subject specificeren. Dit is echter om twee redenen een ongelukkige verantwoording van het verschijnsel. We moesten enerzijds aannemen dat de selectie-restricties voor het werkwoord in de diepstliggende VP van invloed kunnen zijn op de keuze van het subject van het werkwoord worden uit de hoogste VP, en dat is een hoogst twijfelachtige veronderstelling. Anderzijds is het onmogelijk op de aangegeven wijze te verantwoorden dat de door-bepaling niet in alle gevallen bij niet-verrichtingswerkwoorden vereist is. In het hier verdedigde voorstel voor de afleiding van passieve zinnen past deze verantwoordingswijze al helemaal niet. Als Agent-postposing niet bestaat, is er niets gewonnen met de veronderstelling dat een werkwoord als omlijsten niet met een leeg subject kan voorkomen.

We kunnen aan dit bezwaar alleen tegemoet komen door een andere verklaring voor te stellen voor het verplichte optreden van door-bepalingen in sommige passieve zinnen. Wat volgt is een poging aan te geven welke factoren in zo'n verklaring een rol spelen

Om te zien wat er aan de hand is, moeten we eerst het gebruik van worden en zijn buiten passieve zinnen vergelijken met het passieve gebruik. Van de volgende drie paren bevatten de (a)-zinnen een koppelwerkwoord worden en de (b)-zinnen het passief hulpwerkwoord.

(373a) Jan wordt steeds actiever.

(373b) Kijk eens, de ramen worden gelapt.

(374a) Het schilderij wordt voor in de hal.

(374b) Het stadion wordt overdekt.

(375a) Jan wordt over een aantal jaren kamerlid

(375b) Het huis wordt morgen verkocht.

De constante betekenis-factor in deze zinnen is. het in het subject genoemde krijgt de genoemde eigenschap. Dit veronderstelt altijd een proces waarin de overgang van de ene toestand naar de andere wordt bewerkstelligd.

Het gebruik van worden in (373) - (375) vertoont ook verschillen. In de zinnen (373) wordt meegedeeld dat het in het subject genoemde in het heden de eigenschap verwerft. In de zinnen (375) zal dat het geval zijn in de toekomst. Dit verschil is op zichzelf niet typerend voor zinnen met worden, het komt in andere zinnen ook voor. Ze zijn hier beide gegeven om het verschil met de zinnen (374) te accentueren. Deze laatste wijken van (373) en (375) af doordat ze (tenminste in één lezing) veronderstellen dat het in het subject genoemde nog niet af is, of zelfs nog in het geheel niet bestaat. In het algemeen kunnen de hier bedoelde interpretatieverschillen gemakkelijk worden geconstateerd. Ze veronderstellen geen verschillen in de betekenis van worden doch eerder flexibiliteit in de toepassing van worden. De verschillende interpretaties zijn vooral afhankelijk van de aard van de rest van de VP waarin worden optreedt. Terwijl (374b) ook een interpretatie heeft, vergelijkbaar met (373b) en (375b), hebben de laatstgenoemde geen lezing waarin verondersteld is dat 'de ramen' of 'het huis' nog niet zouden bestaan. De zin (374b) verliest de bedoelde interpretatie ook als aan de zin een passieve door-bepaling wordt toegevoegd. Vgl.

(376a) Het stadion wordt door de bouwvakkers overdekt.

(376b) Het stadion wordt door een tentdak overdekt.

(376c) Het stadion wordt door een beslissing van B en W overdekt.

Alleen als de door-bepaling als een aanduiding van een indirecte oorzaak wordt opgevat, zoals in (376c) het geval zal zijn, kan het stadion nog worden opgevat als een aanduiding van een zaak die er nog niet is. In de zinnen (376a) en (376b) ligt die betekenis niet voor de hand. Het 'verlies' van de bedoelde interpretatiemogelijkheid houdt ongetwijfeld verband met de aanwezigheid van de directe causale relatie in de zinnen (376). De werking die van het in de bepaling genoemde uitgaat en die in het passief deelwoord wordt beschreven, heeft betrekking op een zaak. Er kan van die werking geen sprake zijn, als deze zaak niet bestaat. Merk op dat

ook de actieve zin met overdekken de bedoelde interpretatie niet heeft: de bouwvakkers overdekken het stadion.

Naast de drie genoemde typen zinnen met worden is er nog een vierde. Men vindt er voorbeelden van in de zinnen (377a) en (377b).

(377a) De afrikaanse landen worden uitgebuit.

(377b) Het kabinet wordt gesteund.

Door het duratieve karakter van uitbuiten en steunen krijgen deze zinnen een interpretatie waarin het krijgen en het hebben van de eigenschap 'uitgebuit' en 'gesteund' in de tijd samen vallen. Het proces dat in de mededelingen is geïmpliceerd behoeft niet beëindigd te zijn om toch al van het bereiken van de (beoogde) situatie te kunnen spreken. Dit duratieve aspect treft men ook aan in de zinnen met vorm-bepalende en impressiewerkwoorden. Vgl.

(378) Het stadion wordt overdekt door het tentdak.

Het is de durende, want statische, werking van het genoemde tentdak, die maakt dat hier worden kan worden gebruikt, zonder dat het semantisch aspect: "het in het subject genoemde krijgt de eigenschap 'overdekt'" geweld wordt gedaan. Merk echter op dat dit duratieve aspect weer verloren gaat als de door-bepaling uit (378) weer wordt weggelaten. De zin (374b) heeft geen interpretatie waarin de zin synoniem is met het stadion is overdekt. Als de directe oorzaak niet vermeld is, is het gebeuren dat de zin met worden veronderstelt steeds een verrichting. Zoals we nog zullen zien, is deze regel ook op anderssoortige verschijnselen van toepassing. Tot zo ver over zinnen met worden. Voordat we dit verder zullen toepassen op bijzondere gevallen, moeten we eerst kijken naar zijn.

Zoals bekend, bestaat er een perfectisch en een presentisch zijn. Het perfectische zijn en het presentische zijn komen beide voor in passieve zinnen en in niet-actieve zinnen. In beide gevallen deelt de zin mee dat het in het subject genoemde de eigenschap heeft, of zich in de toestand bevindt, die door de rest van de zin wordt aangegeven. Voorbeelden van zinnen waarin zijn uitsluitend perfectisch kan worden opgevat, vindt men in (379). In de zinnen (380) is zijn uitsluitend presentisch op te vatten. De zinnen (381) zijn onder het onderhavige opzicht homoniem.

(379a) Het land is uitgebuit.

(379b) Piet is gevallen.

(380a) Het stadion is overdekt door een tentdak.

(380b) Piet is ziek.

(381a) Het museum is gesloten.

(381b) De kamer is versierd.

Een gemakkelijke manier om het presentisch zijn te herkennen, is het toevoegen van geweest. Zinnen met een perfectisch zijn worden door die toevoeging ongrammaticaal.

Aan de algemene vraag hoe het komt dat niet alle zinnen met een voltooid deelwoord zoals (381a) homoniem zijn, ga ik hier voorbij. Ik wil alleen stilstaan bij die aspecten van zinnen met zijn voorzover ze relevant zijn voor het antwoord op de vraag wanneer de passieve door-bepaling kan en/of moet optreden.

Het zijn in passieve zinnen met een verrichtingswerkwoord en een door-bepaling is altijd op te vatten als een perfectisch zijn. De verklaring daarvoor ligt voor de hand. De zin geeft een bestaande toestand te kennen blijkens de aanwezigheid van zijn, en een verrichting blijkens de aanwezigheid van een verrichtingswerkwoord. De toestand is gebaseerd op een gebeuren en dat leidt tot het perfectische aspect.

Zinnen met zijn waarin sprake is van een directe statische causale relatie, en die een duratief aspect vertonen, zoals (380a), bevatten steeds een presentisch zijn. Omdat de werking duratief is en de causale relatie statisch, is er geen sprake van een geïmpliceerd gebeuren.

De interpretatiemogelijkheden van worden en zijn worden derhalve bepaald door de aard van de causale relatie in de zin en door de aard van het werkwoord. In de eerst genoemde factor speelt het in de door-bepaling genoemde een belangrijke rol. We zullen daarvan nu enkele facetten nader moeten bekijken.

Van de volgende zinnen (382) heeft de eerste een handelingsbetekenis en de tweede niet.

(382a) Hij wordt achtervolgd.

(382b) Hij wordt door pech achtervolgd.

Als uit de (b)-zin de door-bepaling wordt weggelaten, verliest de zin zijn niet-handelingsbetekenis. Dit wordt uiteraard veroorzaakt door het feit dat er geen reden is (382a) als metafoor op te vatten. De noodzaak daartoe treedt pas op als aangegeven is dat pech of iets dergelijks als directe oorzaak van het achtervolgen moet worden opgevat. De enige betekenis waarvoor achtervolgen een

niet-verrichtingswerkwoord is, is de metaforische.

We vinden een gelijksoortig geval in de zinnen (383).

(383a) De stad wordt ommuurd.

(383b) De stad wordt ommuurd door een hoge aarden wal.

De (a)-zin zal altijd geïnterpreteerd worden als een mededeling dat er een muur om de stad heen komt, en niet een aarden wal of iets dergelijks. Zolang er geen indicatie is dat ommuren als een metafoor moet worden opgevat, treedt die interpretatiemogelijkheid niet aan het licht.

Iets anders ligt de situatie in een zin als (384a) Dat is een voorbeeld van een zin waarin niet het logisch subject, maar het logisch object het werkwoord in de metaforische interpretatie dwingt, en die desondanks ongrammaticaal is als er in de zin geen door-bepaling voorkomt.

(384a) *De prijsuitreiking wordt omlijst.

Net als achtervolgen en ommuren kan ook omlijsten metaforisch gebruikt worden. Met de prijsuitreiking als object zal dat zelfs de enig mogelijke interpretatie van het werkwoord zijn. Dit verklaart dat de zin geen 'verrichtingsinterpretatie' heeft. De zinnen (384b) en (384c) zijn ook ongrammaticaal.

(384b) *De voorzitter omlijstte de prijsuitreiking.

(384c) *De prijsuitreiking werd door de voorzitter omlijst.

De metaforische betekenis van (384) botst derhalve met het reeds geformuleerde beginsel dat het gebeuren dat de zin met worden veronderstelt, steeds een verrichting moet zijn als geen directe oorzaak is aangegeven.

Kijken we nu naar het contrast tussen de zinnen (385) en (386).

(385a) *De prijsuitreiking wordt omlijst.

(385b) *De prijsuitreiking is omlijst.

(384a) *De kinderen worden gefascineerd.

(384b) De kinderen zijn gefascineerd.

Dat de (a)-zinnen ongrammaticaal zijn, hangt weer samen met het feit dat alleen een verrichting het geïmpliceerde gebeuren kan zijn, als in een worden-zin de door-bepaling ontbreekt. Wat echter bepaalt de tegenstelling tussen (385b) en

en (386b)? De zin (386b) is uitsluitend grammaticaal indien zijn als het presentisch zijn wordt opgevat. Met een perfectisch zijn zou ook weer een verrichting moeten worden verondersteld. De vraag is nu waarom is in (385b) geen vorm van het presentisch zijn kan zijn. Ook dit moet weer verband houden met het metaforische karakter van de combinatie van de prijsuitreiking en omlijsten. Ook de zin de prijsuitreiking is omlijst door een uitvoering van het schoolorkest bevat een perfectisch zijn. Dit is echter maar het begin van een verklaring. Ik veronderstel dat een onderzoek naar de rol van de gebeursubstantieven dat verder zou kunnen verduidelijken, ik ga aan de kwestie hier verder voorbij.

De volgende gevallen laten zien dat er nog meer factoren zijn die kunnen maken dat een door-bepaling vereist is.

Een mogelijke verklaring voor de ongrammaticaliteit van (387) is gelegen in het feit dat 'property interpretation' een triviale eigenschap van het in het subject genoemde specificeert. Een toevoeging - en dat hoeft geen door-bepaling te zijn - maakt de zin grammaticaal.

(387a) *Huizen bouwen wordt gedaan.

(387b) Huizen bouwen wordt in Nederland te weinig gedaan.

(387c) Huizen bouwen wordt door bouwvakkers gedaan.

Het is aanlokkelijk om dezelfde verklaring te gebruiken voor het mogelijk ongrammaticale karakter van (388b). Vergelijk ook de zinnen (389), (390) en (391).

(388a) *Nederland wordt begrensd.

(388b) ?Nederland is begrensd.

(389a) *Nederland wordt door de Europese gemeenschap begrensd.

(389b) ?Nederland is door de Europese gemeenschap begrensd.

(390a) Nederland wordt door de Europese gemeenschap in zijn mogelijkheden begrensd.

(390b) Nederland is door de Europese gemeenschap in zijn mogelijkheden begrensd.

(391a) Nederland wordt begrensd in zijn mogelijkheden.

(391b) Nederland is begrensd in zijn mogelijkheden.

Anders dan in (387) het geval was, maakt niet zomaar een toevoeging de zinnen (388) grammaticaal. Alleen een toevoeging die doet uitkomen dat de metaforische

betekenis van begrenzen bedoeld is, heeft dit effect. Dit laten (390) en (391) zien. De metaforische betekenis van begrenzen echter is een handelingsbetekenis. Dit maakt dat de zin (391a) zonder door-bepaling grammaticaal kan zijn, in tegenstelling tot (388a) en (389a). Maar waarom zou (388b) met een presentisch zijn niet grammaticaal zijn? Ik zie daarvoor geen andere verklaring dan het feit dat de zin een triviale mededeling doet. De zin zou ongeveer hetzelfde betekenen als Nederland heeft grenzen. Ook van die zin durf ik niet met zekerheid te zeggen dat hij grammaticaal is. Men vergelijkte met de genoemde nog de zinnen (392) die zeker welgevormd zijn.

(392a) Eilanden zijn op natuurlijke wijze begrensd.

(392b) Eilanden hebben natuurlijke grenzen.

Weer een ander geval vinden we in de zinnen (393) en (394).

(393a) Het landschap wordt ontsierd door fabrieken.

(393b) Het landschap is ontsierd door fabrieken.

(394a) Een gros spelden wordt gevormd door 144 stuks.

(394b) *Een gros spelden is gevormd door 144 stuks.

De zin (393a) is homoniem. De zin heeft met fabrieken als categoriale NP een potentialis-interpretatie. Die interpretatie laat worden toe en zijn niet, omdat met worden de interpretatie verbonden is: het in het subject genoemde krijgt de genoemde eigenschap. Het optreden van zijn sluit de potentialis-interpretatie uit. Fabrieken kan in (393b) niet als categoriale NP worden opgevat.

Als ik het goed zie, is een gros spelden in (394) altijd een categoriale NP. Dat op zichzelf verklaart onvoldoende waarom is niet als een vorm van het presentisch zijn kan worden geïnterpreteerd. Ik heb hier geen bevredigende verklaring voor kunnen vinden. Merk op dat (394a) ook hierin afwijkt van andere passieve zinnen dat de door-bepaling niet voor het voltooid deelwoord kan staan.

Uit het bovenstaande moge duidelijk zijn geworden dat de mogelijkheid de door-bepaling uit de passieve zin weg te laten afhankelijk is van de interpretatiemogelijkheden van de rest van de zin. De verschillende factoren die daarbij een rol kunnen spelen, kunnen niet onder één noemer gebracht worden. Het lijkt mij dat een verscherping van de begrippen 'eigenschap' en 'toestand' die in de 'property interpretation'-regel een rol spelen, kan bijdragen tot een beter begrip van het verschil tussen passieve zinnen met en zonder door-bepaling. Maar

daarnaast vragen natuurlijk een aantal andere genoemde factoren een duidelijker plaats in de linguïstische theorie. Ik doel hier met name op het begrip 'metafoor', waarvan allermïnst duidelijk is hoe het in een formalisering van de genoemde verschijnselen de rol kan spelen die er in het bovenstaande aan werd toegeschreven.

Ik wil hier nog op een ander facet wijzen. Hiervoor stond de vraag centraal wanneer een passieve door-bepaling verplicht is. In de literatuur worden ook wel gevallen genoemd waarin de passieve door-bepaling niet mag optreden.

Daar is ten eerste het veel genoemde geval van zinnen met geboren worden. Het heeft weinig zin geboren als passief deelwoord te beschouwen. Er is geen werkwoord dat als infinitief dienst kan doen, en waaraan het participium-formatief kan worden gehecht. Als het geen passief deelwoord is, is het een adjectief. Wordt het als zodanig gegenereerd, dan is tevens verantwoord dat er geen passieve door-bepaling in zinnen met geboren worden kan optreden. Een door-bepaling bij geboren worden zal altijd een zusterconstituent van worden zijn en dus als bepaling van oorzaak worden geïnterpreteerd.

Belangwekkender dan zinnen met geboren worden zijn zinnen waarvan men voorbeelden aantreft in (395).

(395a) Jan is bij het verkeersongeluk gedood.

(395b) Jan werd onder het puin bedolven.

(395c) Het beeld wordt in de spiegel weerkaatst.

(395d) Het licht wordt in het kristal gebroken.

(395e) Hij werd in de familiekring opgenomen.

(396a) Jan is bij het verkeersongeluk door een rondvliegend stuk metaal gedood.

(396b) Jan werd onder het puin door het zand bedolven.

(396c) Het beeld werd door de fotograaf in de spiegel weerkaatst.

(396d) Het licht werd in het kristal door de fysicus gebroken.

(396e) Hij werd in de familiekring door iedereen opgenomen.

De zin (395a) is 'vergelijkbaar met The Jones have just been killed in an auto-accident. Van deze zin zegt Bresnan⁸¹ dat er geen 'agentive by-phrase' in kan voorkomen en dat er geen actieve zin naast bestaat. De zin (396a) laat zien dat van de Nederlandse zin niet hetzelfde geldt. De overige zinnen (395) zijn betere voorbeelden van zinnen waarin geen passieve door-bepaling kan voorkomen. In die zinnen heeft de plaats-bepaling een causaal betekenis-aspect. Dit causale aspect gaat verloren als aan de zin een passieve door-bepaling wordt toegevoegd. Als

door het zand in (396b) een passieve door-bepaling is, dan is onder het puin een aanduiding van de plaats waar Jan door het zand bedolven werd. Het genoemde puin moet dan een gewelf vormen of zoets. De bepaling onder het puin kan in (395b) ook zo worden opgevat, maar meer voor de hand liggend is de interpretatie waarin het puin een aanduiding is van het bedelvende materiaal zelf. Als in de zinnen (396c) en (396d) in de spiegel en in het kristal als gewone plaatsbepalingen worden opgevat, impliceren de zinnen dat de fotograaf en de fysicus die in die zinnen worden genoemd zich in de spiegel of in het kristal bevinden. Aangezien die implicatie absurd is, zullen door de fotograaf en door de fysicus steeds als bepaling van oorzaak worden geïnterpreteerd en niet als bepaling van de handelende persoon. In de zin (396e) is iets dergelijks aan de hand. Een verklaring voor deze verschijnselen hangt ongetwijfeld samen met het bereik van de bepalingen. Voor een verantwoording van de verschijnselen in deze zinnen is echter ook van belang te weten hoe bijwoordelijke plaatsbepalingen aan een causaal betekenis-aspect komen. Dit is een verschijnsel dat zich ook voordoet in niet-passieve zinnen en dat een apart onderzoek vereist.

6.3. Nominalisering en infinitief-complementen

In deze paragraaf vormen opnieuw nominalisering en infinitief-complementen het onderwerp van bespreking. Aangetoond zal moeten worden dat in het interpretatieve kader dat in het voorgaande werd ontwikkeld, aanknopingspunten te vinden zijn voor de verantwoording van de verschijnselen in dit type constructies, voorzover ze afwijken van actieve en passieve zinnen. Een aantal van die verschijnselen werd in het voorgaande al genoemd. Hier gaat het in de eerste plaats om een verantwoording van het feit dat de door-bepaling bij een aantal werkwoorden kan optreden, zonder dat worden of zijn aanwezig is, en toch de interpretatie heeft van bepaling van de handelende persoon. De oplossing van dit probleem ligt in beginsel in het voorgaande besloten. Ik hoop dat hieronder te kunnen laten zien.

Er zijn daarnaast nog tal van andere problemen waarvan een oplossing in dit kader (nog) niet goed mogelijk bleek. Het onderstaande bevat een overzicht van verschijnselen die problematisch zijn onder het opzicht van de interpretatie van subjecten of van door-bepalingen in de bedoelde constructies.

We beginnen met nominalisering.

Een interpretatieve verantwoording van verschijnselen betreffende door-bepalingen in nominalisering stuit op verschillende moeilijkheden. Die vloeien voort uit de omstandigheid dat over de interpretatie van nominalisering en karakteristieke onderdelen daarvan weinig bekend is. Het is wel zo dat enige van de syntactische

en semantische relaties die voorkomen in de zin Jan is ziek terug te vinden zijn in de nominalisering het ziek zijn van Jan. Maar de evidente interpretatieverschillen tussen zin en nominalisering zijn bij mijn weten nooit beschreven. Het is daarom ook niet duidelijk wat de relatie tussen van-bepaling en de rest van de nominalisering is, voorzover die verschilt van de relatie tussen oppervlaktesubject en predikaat in de verwante zin. Het behoeft geen betoog dat de onbekendheid met deze aspecten van nominalisering de verantwoording van de rol van door-bepalingen daarin ernstig bemoeilijkt. Ik hoop niettemin te kunnen laten zien dat een interpretatieve verantwoording ervan mogelijk is. En dat is, gegeven de hypothetische non-existentie van Agent-postposing, noodzakelijk. Een en ander impliceert dat een descriptie-voorstel op een aantal punten weinig expliciet kan zijn.

We noteerden in het voorgaande een betekenis-verschil tussen de 'derived nominals' (397a) en (397b).

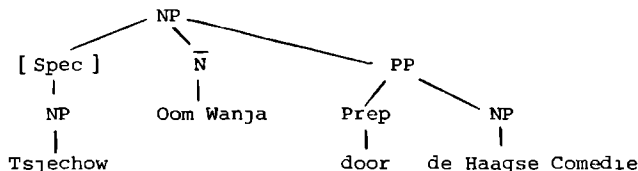
(397a) De toespraak van de minister

(397b) De toespraak door de minister

Eveneens werd opgemerkt dat bij sommige 'derived nominals' en andere substantieven waarbij een door-bepaling kan optreden, ook een nominale constituent met een subject-achtig karakter kan voorkomen. Een voorbeeld is (398).

(398) Tsjechow's Oom Wanja door de Haagse Comedie.

Voorzover ik zie, komen constructies als van (398) slechts voor als de kern van de nominale constituent een zelfstandig naamwoord is dat een zaak beschrijft waarbij van een scheppende en een uitvoerende persoon kan worden gesproken. De nominale constituent van de door-bepaling wordt steeds geïnterpreteerd als een beschrijving van de persoon of personen die een bestaande zaak een temporele dimensie geven. Deze zelfstandige naamwoorden moeten dan ook refereren aan zaken die zich in de tijd kunnen afspelen, toneelstukken, toespraken etc. en niet maatkostuums, meubelstukken of nota's. Nominale constituenten als *het maatkostuum door de kleermaker en *de stoel door de meubelmaker zijn ongrammaticaal. Als de temporele dimensie niet aanwezig is, kan de door-bepaling niet optreden.⁸² De semantische rol van de nominale constituent met de possessief-s in (398) of in de van-bepaling zoals in (397a) is anders. Die nominale constituent beschrijft de 'maker' van de zaak die in de kern van de nominale constituent wordt genoemd zonder dat daar een temporeel aspect een rol in speelt. Veronderstel dat de configuratie (XLI) de onderliggende structuur van (398) is.

Nemen we aan dat een projectie-regel de NP Tsjechow kan interpreteren op de aangegeven wijze. De door-bepaling krijgt volgens de al aangeduide projectie-regel een interpretatie waarin de Haagse Comedie een aanduiding is van de oorzakelijke component van een causale relatie. Door die projectie-regel wordt niet gespecificeerd hoe het verschil tussen directe en indirecte oorzaak bij een door-bepaling die deel uitmaakt van een NP tot uitdrukking kan worden gebracht. Het is duidelijk dat (398) niet meedeelt dat de Haagse Comedie de indirecte oorzaak is van Tsjechows Oom Wanja. In (398) is Tsjechows Oom Wanja op te vatten als een verrichting waarvan de Haagse Comedie de 'verrichter' is.

Vergelijken we nu (397b) met (399).

(397b) De toespraak door de minister

(399) De ongelukken door drankmisbruik

In (399) komt een causale relatie voor. Door drankmisbruik moet er als bepaling van oorzaak worden opgevat. De projectie-regel die door-bepalingen interpreteert, brengt deze causale interpretatie op ongecompliceerde wijze tot stand, zoals in hoofdstuk 3 werd beschreven. De causale relatie die (399) te kennen geeft, is indirect. Dit moet mijns inziens samenhangen met het feit dat de beide substantieven in (399) gebeursubstantieven zijn en temporeel zijn gekenmerkt. De geïmpliceerde tijdstippen vallen niet samen. De verantwoording nu van de directe causale relatie die in (397b) aanwezig is, en dus van het verschil tussen (397b) en (399), hangt mogelijk af van de wijze waarop dit temporele aspect in (399) wordt beschreven.

Daarnaast lijkt het ook niet onmogelijk dat er verschillende dieptestructurele configuraties kunnen worden opgesteld waaraan de verantwoording van de interpretatieverschillen kan worden opgehangen. Een en ander is echter weer afhankelijk van de vraag hoe de structuur van complexe nominale constituenten is, en met name hoe de verhouding tussen substantief en bijvoeglijke voorzetselconstituenten moet worden beschreven.

Voorzover ik zie, zijn er geen eigenschappen van nominale constituenten als in het voorgaande werden besproken, die de geschetste interpretatieve verantwoording

van de rol van de door-bepaling daarin zouden verhinderen.

Bij nominaliseringen die een infinitief bevatten, doen zich ongeveer dezelfde moeilijkheden voor als bij de 'derived nominals', er komen er echter nog een paar nieuwe bij.

Een daarvan is de vraag of de nominalisering met een infinitief zoals het omslaan van de bladzijden door Piet uit een NP of uit een S worden ontwikkeld. De aanwezigheid van het en van van-bepalingen suggereert dat ze de structuur van een NP hebben, ze vertonen mijns inziens overeenkomsten met wat Chomsky de gemengde nominaliseringsvorm noemt⁸³ Ik ga er daarom in het volgende van uit dat de nominalisering niet door een S maar door een NP worden gedomineerd.⁸⁴

Er zijn het-nominalisering die een handeling beschrijven. Desalniettemin ontbreekt iedere aanwijzing dat doen in de onderliggende structuur van zulke constructies aanwezig zou zijn. Er zijn wel aanwijzingen voor het tegendeel, zoals al in 5.5. werd opgemerkt. Zo zijn er zinnen waarin doen een het-nominalisering als object heeft. Men vindt daar voorbeelden van in de zinnen (400).

(400a) Jan doet het verbouwen van het huis in zijn eentje.

(400b) Doe je dat vioolspelen al lang?

(400c) Het tellen van het geld doen we na afloop wel.

Het zou niet in overeenstemming zijn met intuïtieve ideeën over de structuur van deze zinnen, als we zouden aannemen dat in de interne structuur van de nominalisering ook nog eens doen zou voorkomen. Voor het volgende wordt daarom aangenomen dat doen in het-nominalisering niet aanwezig is. Een eventuele verrichtingsinterpretatie moet dus tot stand komen door de toepassing van de eerste (act-type) helft van de verrichtingsinterpretatie-regel.

Over de interpretatie van de door-bepalingen in het-nominalisering kan het volgende worden opgemerkt. Als de nominalisering worden bevat, verloopt die interpretatie op dezelfde wijze als in passieve zinnen. Het bereik van de door-bepaling is de rest van het genoemde in de NP, waarvan ook de door-bepaling deel uitmaakt. Er komt geen 'tense'-element in voor, en de causale relatie die de projectie-regel specificceert, kan derhalve direct zijn.

De interpretatie-mogelijkheden van de door-bepaling in nominalisering waarin worden niet optreedt, zijn afhankelijk van de interpretatie-mogelijkheden van de rest van de nominalisering. Men vergelijk de voorbeelden (401).

(401a) Het omslaan van de bladzijden door Piet

(401b) Het omslaan van de boot door de wind

Terwijl door Piet in (401a) als bepaling van de handelende persoon geïnterpreteerd kan worden, is door de wind in (401b) slechts op te vatten als bepaling van oorzaak. Het bereik van beide is de rest van de NP waar zij deel van uitmaken. De projectieregel die door-bepalingen interpreteert, zal dus voor beide een causale relatie specificeren tussen het genoemde in de NP van de bepaling en het genoemde in de rest van de nominalisering. In de causale relatie die aldus voor (401a) tot uitdrukking wordt gebracht, is het tweede argument een 'act-type'. Aangezien er geen 'tense'-element aanwezig is, kan de gespecificeerde causale relatie direct zijn, en dit is in overeenstemming met de mogelijkheden van het eerste argument van de relatie, dat begrepen kan worden als de directe oorzaak van het 'act-type'. Merk op dat (401a) ook een interpretatie toelaat waarin door Piet een bepaling van oorzaak is.

Ook in (401b) ontbreekt een 'tense'-element, en ook daar is derhalve een voorwaarde aanwezig voor een interpretatie waarin de causale relatie direct is. Een andere voorwaarde echter, namelijk dat 'de wind' begrepen moet kunnen worden als de directe oorzaak van het omslaan van de boot, is niet vervuld. Daarom moet in (401b) de causale relatie indirect zijn.

De interpretatie-mogelijkheden van de door-bepaling worden derhalve voor een belangrijk deel bepaald door de interpretatie-mogelijkheden van de rest van de NP. Hoe dit formeel moet worden verantwoord, is een vraag die gegeven de huidige stand van de kennis omtrent het-nominalisering, niet goed beantwoord kan worden.

Hetzelfde geldt in grote lijnen voor de interpretatie van de door-bepalingen die voorkomen in infinitief-complementen waarin te ontbreekt. De infinitief-complementen zijn 'tense-less', en de door-bepalingen kunnen derhalve ook als worden niet voorkomt, in beginsel als bepalingen van de handelende persoon worden geïnterpreteerd.

Veel van de overige verschijnselen die zich in het-nominalisering of infinitief-complementen voordoen, blijven niettemin zeer problematisch. Men vindt in het onderstaande een min of meer geordende samenvatting van die aspecten van deze constructies die in het kader van 'passievorming' in de ruimste van het woord van belang zijn.

Allereerst kan gewezen worden op de opvallende parallellie tussen de bedoelde constructies. Die parallellie komt onder andere tot uiting in de mogelijkheden voor het optreden van niet-verrichtingswerkwoorden in het-nominalisering en infinitief-complementen. Aanwijzingen daarvoor werden in het voorgaande al vermeld. Hier vindt men nog eens een aantal relevante voorbeelden bijeen.

(402a) Het gefascineerd worden van de toeristen door Rome

(402b) Ik zag de toeristen gefascineerd worden door Rome.

(403a) *Het fascineren van de toeristen door Rome

(403b) *Ik zag de toeristen door Rome fascineren.

(404a) *Rome's toeristen fascineren

(404b) *Ik zag Rome toeristen fascineren.

(405a) *Het fascineren van de toeristen

(405b) *Ik zag de toeristen fascineren.

(406a) Het voorkomen van de ramp door een snelle ingreep

(406b) Ik zag de ramp door een snelle ingreep voorkomen.

(407a) Het knellen van het verband door de pleisters

(407b) Ik voelde het verband door de pleisters knellen.

(408a) *Het jou mislukken van de plannen

(408b) *Ik zag de plannen jou mislukken.

(409a) Het mislukken van de plannen

(409b) Ik zag de plannen mislukken.

De voorbeelden (402) - (406) illustreren het verschijnsel dat het-nominalisering en infinitief-complementen met een niet-verrichtingswerkwoord alleen grammaticaal zijn als worden aanwezig is. In (406) moet voorkomen opgevat worden als een verichtingswerkwoord. Desondanks kan knellen dat geen verrichtingswerkwoord is in de constructies optreden, zoals de zinnen (407) laten zien. De voorbeelden (408) en (409) illustreren nog weer op een andere manier dat infinitief-complementen en het-nominalisering parallel verschijnselen zijn.

Er is reden om aan te nemen dat een noodzakelijke voorwaarde voor de grammaticaliteit van infinitief-complementen en het-nominalisering de toepasbaarheid is van ofwel de verrichtingsinterpretatie-regel ofwel (een variant van) 'property interpretation', ofwel beide.⁸⁵ Voor de voorbeelden (402) - (405) geldt dat alleen gefascineerd kan worden opgevat als de beschrijving van een eigenschap. De betekenis van de infinitief fascineren is niet als een aanduiding van een eigenschap te zien. Aangezien fascineren een niet-verrichtingswerkwoord is, zijn alleen de voorbeelden waarin de eigenschapsinterpretatie mogelijk is, de voorbeelden (402) dus,

grammaticaal. In (407) is knellen op te vatten als de aanduiding van een eigenschap. Hetzelfde geldt voor mislukken in (409), maar niet voor jou mislukken in (408). Uiteraard kan het vermoeden dat de verschijnselen in de voorbeelden (402) - (409) op deze wijze zouden kunnen worden verklaard, slechts bevestigd worden door gemotiveerde voorstellen voor een adequate dieptestructuur.⁸⁶

'Property interpretation' kan niet zonder meer toegepast worden in het-nominaliseringen met een van-bepaling. Deze constructies voldoen niet aan de structurele descriptie van de regel. Het lijkt echter niet uitgesloten dat er een herformulering van de regel mogelijk is, of dat er een variant bestaat die aangeeft dat een zekere constituent moet worden opgevat als een aanduiding van een eigenschap van hetgeen in de NP van de van-bepaling wordt genoemd. Dat deze NP op de kern van de nominalisering betrokken moet worden, kan mogelijk beschouwd worden als een uitvloeisel van de specificatie-functie die alle bijvoeglijke voorzetselconstituenten hebben.

In het bovenstaande werden impliciet eisen gesteld waaraan de dieptestructuur en het toepasbare transformationele apparaat voor het-nominaliseringen zou moeten voldoen. Relevant daarvoor lijken mij ook de volgende observaties. De nominaliseringen (410) - (412) zijn de voorbeelden.

(410a) Het winkelruiten breken

(410b) Het breken van winkelruiten (door de plunderende soldaten)

(410c) Het breken van winkelruiten (door de ontploffing)

(411a) Jans zoeken

(411b) Het zoeken van Jan

(412) Jans verdwijnen

De nominalisering het breken van winkelruiten is homoniem. In één interpretatie is de constituent verwant met de zin Winkelruiten breken of Er breken winkelruiten. In de andere lezing is breken op te vatten als de aanduiding van een verrichting. Alleen in die interpretatie is de nominalisering synoniem met (410a), de nominalisering waarin het object niet in de van-bepaling verschijnt. (410a) is dus verwant met (410b) en niet met (410c).

De zinnen (411) laten zien dat de constituent met de possessief-s bij nominaliseringen met een verrichtingswerkwoord, als logisch subject moet worden geïnterpreteerd en niet als logisch object. Daarentegen laat de nominalisering met een NP in de van-bepaling ook de mogelijkheid toe de bedoelde NP als object te

interpreteren.

Over (412) kan opgemerkt worden dat de nominalisering zowel een verrichtingsinterpretatie, als een niet-verrichtingsinterpretatie toelaat. Dit feit is relevant in verband met de in 5.4. voorgestelde subcategorisatie van verdwijnen. De voorstellen voor de expansie van NP's zoals die voorkomen in Chomsky (1972a) en zijn uitgewerkt in Jackendoff (1974c) lijken, voorzover ik zie, niet voldoende mogelijkheden te bieden voor de verantwoording van deze en de eerder genoemde feiten.

6.4. Conclusie

We onderzochten in de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk de mogelijkheden om de synonymie van actieve en passieve zinnen interpretatief te verantwoorden. Een onderzoek daarnaar was noodzakelijk geworden omdat een syntactische oplossing - waarin gebruik gemaakt werd van Agent-postposing - om verschillende redenen tot minder gelukkige resultaten leidde. Zo'n onderzoek leek daarnaast mogelijk op grond van het totaal van resultaten van de hoofdstukken drie, vier en vijf, waarin onder andere was gepoogd een grondslag te ontwikkelen voor een syntactische en semantische beschrijving van door-bepalingen die geen bepaling van de handelende persoon genoemd kunnen worden.

De vraag nu of het onderzoek succes had, is moeilijk met een eenvoudig ja of nee te beantwoorden. De resultaten kunnen in een paar algemene punten worden samengevat.

Het bleek mogelijk op de syntactische basis die door Bresnan is voorgesteld een semantische beregeling te ontwerpen voor de verantwoording van de synonymie van actieve en passieve zinnen, waardoor Agent-postposing overbodig werd. Een semantische beregeling van de rol van de door-bepalingen in passieve structuren zonder persoonsvorm stuitte echter op velerlei moeilijkheden. De bron van die moeilijkheden is onze gebrekkige kennis van de semantische component van de grammatica. Dit bleek ook uit de beschrijving van twee belangrijke konsekwenties van de interpretatieve oplossing van passief-problemen.

Het moge waar zijn, zoals Jackendoff (1974a: 481) zegt, dat niet beslist kan worden of een bepaald verschijnsel een syntactische of een semantische verantwoording vraagt onafhankelijk van de plaats van het verschijnsel in de grammatica als geheel, en dat alleen een onderzoek van beide benaderingswijzen en een beoordeling van de konsekwenties ervan enig uitsluitsel kan geven over die status, zo'n pro-grammatisch onderzoek veronderstelt dat die konsekwenties beoordeeld kunnen worden.

Maar in veel gevallen betreft het hier opnieuw verschijnselen waarvan de syntactische of semantische status niet vaststaat. Juist de konsekwenties van een semantische benadering brengen de onderzoeker in een terra incognita waarvan hij niet meer dan enkele vage contouren kent. In zo'n situatie geraakte het onderzoek in de laatste paragrafen. Tot meer dan enkele suggesties over de samenhang tussen de betrokken verschijnselen kwamen we niet.

De verkenningen in het gebied van de semantiek brachten niettemin nieuwe verschijnselen aan het licht, en ze lieten zien dat een eenzijdig syntactisch gericht onderzoek van passief-verschijnselen niet vruchtbaar is voor een oplossing van de intricate problematiek van de door-bepalingen.

Voetnoten bij hoofdstuk 1*

1. De gebruikte termen hebben in dit hoofdstuk een betekenis die als de gangbare mag worden beschouwd. In het tweede hoofdstuk worden enkele termen nader gepreciseerd.(1)
2. Men vindt hier het voor zover ik weet niet gepubliceerde voorstel van G. Lakoff, Postal en Ross.(1)
3. Zie ook Svartvik (1970) voor commentaar op Chomsky (1965), en Bach (1974) voor kritiek op Hasegawa (1968).(2)
4. Dougherty laat zien welk apparaat er nodig is om te formuleren dat nominale constituenten die een Agent-, een Instrumental-, een Dative- of een Objective-case kunnen vervullen onder bepaalde omstandigheden subject kunnen worden in actieve of passieve zinnen. In dit apparaat komen condities op transformaties voor die door de algemene theorie niet zijn toegelaten.(2)
5. Emonds beschouwt het in feite als gelijkwaardig aan het zijne dat een uitgewerkte versie is van Chomsky (1972a).(2)
6. Hasegawa claimt impliciet dat dat ook voor zijn voorstel geldt. Toch is juist op dit punt tegen zijn voorstel geopponeerd.(3)
7. Hetzelfde geldt, voor zo ver ik zie, voor de additionele argumenten die Bach (1974: 158-161) heeft verzameld.(3)
- 8 "Lakoff's analysis of causatives is the opening wedge into the generative semanticists' theory of lexicalization." Jackendoff (1974b. 25)(7)
9. De genoemde auteurs onderzoeken wat de konsekwenties van die opvatting zijn. Lee verwerpt hem. En Huddleston meent kennelijk dat de konsekwenties kritiek inhouden op de 'case-grammar' als zodanig.(7)
10. Nilsen laat blijken dat een omschrijving van Force niet eenvoudig is. Zo is het niet duidelijk tot welke case de constituent the blotter behoort in The blotter sucked up the water.(vgl. ook 4.5.1.)(7)
11. Voorzover ik kon nagaan is de term 'bepaling van de handelende persoon' voor het eerst gebruikt door N. van Wijk (1909: 48)(8)

Voetnoten bij hoofdstuk 2

12. De zinnen (35a) en (35b) zijn voor een minder voor de hand liggende lezing grammaticaal.(15)
13. Aangezien in de meest voor de hand liggende lezing door het onweer een bepaling van oorzaak is die de rest van de zin als zijn bereik heeft, is deze zin ongrammaticaal als uitvloeisel van de regelmaat die in 2.4.1. wordt uiteengezet.(20)

*Door middel van de paginanummers achter iedere voetnoot is aangegeven bij welke plaats in de tekst de voetnoot thuishoort.

14. Het is duidelijk dat bepaalde verschijnselen zoals bij voorbeeld de homonymie van het museum is gesloten op een andere wijze moeten worden beschreven, als de tegenstelling tussen het hulpwerkwoord van de lijdende vorm en het koppelwerkwoord vervalst. Zie verder 6.2. Opgemerkt kan nog worden dat de functie van de door-bepaling duister is, als men vasthoudt aan de opvatting dat is in zin (64c) koppelwerkwoord is. (23)
15. Ook hier is een terminologische discussie mogelijk over de vraag of (71c) wel een passieve zin is. Ook hier geldt wat over (64c) in de vorige paragraaf terzake werd opgemerkt. (25)
16. Eenzelfde verschil vindt men, als ik het goed zie, tussen zinnen als meneer, u wordt opdringerig, en meneer, u bent opdringerig. De eerste zin is voor de spreker alleen juist, als ook de tweede juist is. De spreker van de eerste zin brengt mede tot uiting dat de opdringerigheid zich begint te manifesteren. (26)
17. Zie voor deze observatie Schermer-Vermeer (1971). (26)
18. Cf. 2.3.1. (27)
19. Dit geldt niet voor teisteren, dat zijn niet-metaforische handelingsbetekenis heeft verloren. (28)
20. Cf. 3.6.2. (30)
21. Eenzelfde opvatting vindt men bij Nieuwenhuijsen (1973: 449). (34)

Voetnoten bij hoofdstuk 3

22. De onderliggende structuur die Nieuwenhuijsen voorstelt, vraagt een uitvoerige transformationele beregeling. In deze paragraaf wordt aangetoond dat de afleiding niet overtuigend is beargumenteerd en dat het derhalve onwaarschijnlijk is dat de voorgestelde basis-structuur de juiste is. De bezwaren die in het algemeen tegen een 'generatief semantische' benadering kunnen worden ingebracht, gelden mijns inziens ook hier. (41)
23. De passieve pendanten van de (b)-zinnen zijn mijns inziens geheel correct. (43)
24. Voor een ander verschil vergelijkte men nog
 - (i) Ten gevolge van de aanhoudende reeks nederlagen werd de trainer ontslagen.
 - (ii) *Door de aanhoudende reeks nederlagen werd de trainer ontslagen.Ten gevolge van-bepalingen kunnen in het algemeen in zinnen met een handelingswerkwoord optreden, en door-bepalingen niet. Vgl. 2.4 1. (43)
25. Ik neem aan dat het Nederlands een constituenten-volgorde heeft die gewoonlijk als de SOV-volgorde wordt aangeduid. Ik acht die argumenten die tot nu toe voornamelijk door Koster werden gegeven, zwaarwegend. Vgl. Koster (1973, 1975). (45)
26. Aanzetten daartoe vindt men in het werk van Koster (1973, 1975) die zich voor de basisregels vooral baseert op Jackendoff (1972). Booy (1973) gebruikt weer andere PP-posities. (46)
27. Ik gebruik de term projectie-regel in de betekenis die de term heeft in Katz en Postal (1964) en zoals ook Jackendoff (1972;1974a) hem hanteert. In later werk wordt de term door Katz op een andere manier gebruikt. (Cf. Katz 1972 113-116). (47)

28. Ik acht het overigens niet uitgesloten dat in zinnen als (137b) toch een syntactische hiërarchie van de bepalingen zal kunnen worden aangetoond. In dit verband kan er op gewezen worden dat twee bepalingen van oorzaak nooit in de oppervlaktestructuur naast elkaar voorkomen. (48)
29. Er is ook een voorzetsel door dat een richtingsbepaling inluit. Ik neem aan dat de homonymie van Ik ben voor mijn rijexamen door die fiets gezakt onder andere door een semantische karakterisering van door kan worden beschreven. (48)
30. Hoe dit betekenis-aspect moet worden geformaliseerd, is onbekend. Vgl. Jackendoff (1972: 62) (49)
31. Voor de uiteenzettingen die volgen zijn ook de causale bepalingen die bij (sommige) adjectieven en adjectivische constituenten kunnen optreden, buiten beschouwing gelaten. Vgl. De door de hitte dampvormige stof, de door ziekte afwezige leden, de door het grote aantal aanwezigen te kleine zaal. (49)
32. Het maakt onder andere de tweede NP-preposing-regel overbodig die Emonds nodig heeft voor de verantwoording van bepaalde verschijnselen betreffende de passievorming bij 'derived nominals'. (53)
33. Met de invoering van 'property interpretation' geeft Fiengo mijns inziens een verrassend nieuwe kijk op passieve zinnen. Voorzover ik weet, vindt men alleen in het werk van Bakker opvattingen die met die van Fiengo convergeren. Vgl. bij voorbeeld Bakker (1972: 25). (54)
34. Het verschil tussen werkwoorden als steunen en terechtwijzen komt ook tot uiting in de parafrase-mogelijkheden van zinnen als (i) en (ii). In de meest voor de hand liggende lezingen zal (i) als (ia) en (ii) als (iia) worden geparafraseerd.
 - (i) Hij wist zich gesteund.
 - (ii) Hij wist zich terechtgewezen.
 - (ia) Hij wist dat hij gesteund werd.
 - (iia) Hij wist dat hij terechtgewezen was.
 Men vindt dit verschil ook wel in andere constructies. (55)
35. V-plaatsing is de naam voor de transformatie die het werkwoord dat persoonsvorm wordt in de hoofdzin, de juiste plaats in de zin geeft. Vgl. De Haan e.a. (1974). (56)
36. Ook Milsark werkt in het kader van de sporetheorie. (60)
37. De beide niet-handelingsinterpretaties vindt men ook in de Nederlandse zin Jan doet me denken aan een gorilla. (65)
38. Het is in dit kader van weinig belang wat CAUSA betekent. Belangrijk is dat er twee verschillende symbolen zijn waaraan het verschil tussen handelingswerkwoorden en niet-handelingswerkwoorden kan worden opgehangen. (66)
39. Vgl. Chomsky (1965: 96). Jackendoff (1972: 38-41) wijkt om onduidelijke redenen van deze conventie af. (67)
40. Of het lexicon een dergelijke decompositie van de betekenis toelaat, laat ik geheel in het midden. De vraag is voor onze discussie van geen belang. (67)

Voetnoten bij hoofdstuk 4

41. De argumentatie van Anderson is vergelijkbaar met die van Ross. De laatste is echter wat uitvoeriger. Om die reden komt het onderzoek van Anderson verder niet ter sprake. (70)
42. Ross werkt met de VSO-volgorde en hij negeert het bestaan van een knoop VP. Deze aspecten zijn niet essentieel voor zijn voorstel. (70)
43. Postal (1970b: 485-488) (71)
44. Cf. 4.4.1. (72)
45. Postal (1970b: 486) (75)
46. Het is niet duidelijk hoe de verwijzing naar het werk van Davidson te rijmen is met het door Ross geformuleerde "principle of semantic relevance". Ross (1972: 105-116) (76)
47. Daarnaast ook door Daalder (1974) die laat zien dat Verkuyls analyse niet in overeenstemming is te brengen met de analyse van duur-bepalingen. Haar kritiek betreft niet in het bijzonder de positie van het subject in het objects-complement van doen. (77)
48. Het is niet onmogelijk dat in dit proces twee stadia moeten worden onderscheiden: één waarin door middel van V-raising V_2 tezamen met V_1 onder een nieuwe knoop V wordt gebracht, en één waarin de zo² samengebracht V 's versmelten ten koste van V_1 . Zie voor V-raising Evers (1975). Ik zie op dit moment geen argument dat deze werkwijze te verkiezen maakt boven de in de tekst gegeven bewerking. (83)
49. Zie Pollmann (gaat verschijnen). (84)
50. Zie voor dit argument 5.1. (84)
51. Ross' eerste argument heeft betrekking op het werkwoord doen in bij voorbeeld boodschappen doen. Het is geen evidentie voor de structuur van handelingszinnen die hij verdedigt. (84)
52. Cf. Jackendoff (1972: 119-121) (89)
53. Ik zie niet dat kunnen ook een permissie-betekenis heeft, zoals Booy (1971) zegt. (91)
54. Dat/het doen kan niet als 'activity gerund' optreden. Vgl. *Dat doen vind ik vreselijk. Dit wordt verklaard in de hier voorgestelde analyse, en zou anders als een toevalligheid beschouwd moeten worden en een ad hoc-beregeling vragen. (92)
55. Hetzelfde geldt voor het werkwoord to produce in Frogs produce croaks, die Ross als standaard-voorbeeldzin gebruikt. (95)
56. Waar in het voorgaande sprake was van 'handelingen' zou soms preciezer van 'verrichting' gesproken hebben kunnen worden. Hier en daar werd op de invoering van de term gepreludeerd. (95)

57. Het is in dit bestek onmogelijk een adequaat overzicht te geven van de opvattingen en discussies in de filosofische literatuur over handelingen en handelingszinnen. Die literatuur is zeer uitgebreid.
Een goede introductie in de problematiek krijgt men via de 'readers' van White (1973) en Brand (1970). Men vindt daar ook uitvoerige bibliografieën. (97)
58. De zinnen (279) en (281) laten zien dat voor het Nederlands geldt dat de argumenten van Ross (1972) voor de analyse van zinnen met handelingswerkwoorden zwak zijn, voorzover ze zijn gebaseerd op zinnen waarin Topicalisatie is toegepast of de naamloze transformatie die volgens Ross bij de vorming van zinnen als (281) in het spel is. (99)
59. Daalder (1974: 15) claimt aan te kunnen tonen dat Verkuyl's afleiding van 'actie-zinnen' op onafhankelijke gronden moet worden afgewezen. Ze toont echter 'slechts' aan dat die analyse van actie-zinnen niet te verenigen is met Verkuyl's analyse van zinnen met duur-bepalingen. (103)
60. Cf. Jackendoff (1972: 274-275). (103)
61. Jackendoff spreekt van het 'derived subject' van S. Dit levert verkeerde lezingen op, bij voorbeeld als S₁ een passieve zin is. (103)
62. In het kader waarin Daalder haar bedenkingen tegen Verkuyl (1971) presenteert, wijst zij ook op het bestaan van zinnen als (1).
(1) De jongens fietsten snel naar veiliger oorden en wij deden dat per auto.
Het is duidelijk dat dat in deze zin niet naar fietsten kan verwijzen. De zin is in de eerste plaats een moeilijk geval voor de inrichting van de lexicale specificatie van /fietsten/. Misschien specificiert het lexicon zo iets als [GAAN PER FIETS]. De presuppositie van het linkerdeel is dan [GAAN PER Δ] en die lezing krijgt dat in het rechterdeel.
Een dergelijke verantwoording moet ook Daalder voor ogen staan. Een lexicale decompositie als voor fietsten is voor veel andere werkwoorden niet mogelijk. Zo zal /fluiten/ niet ontbonden kunnen worden in [SPELEN OP DE FLUIT]. Men kan dat afleiden uit de ongrammaticaliteit van (11).
(11) *Wij floten een melodietje en zij deden dat op de piano.
(106)

Voetnoten bij hoofdstuk 5

63. Ross ontleent aan dit type zinnen een argument voor zijn analyse van handelingszinnen en voor do-gobbling. (109)
64. Het gaat in het onderstaande om er-insertie in zinnen met passievorming toelatende werkwoorden. Hoe er-insertie mogelijk is bij zinnen met werkwoorden waarmee geen passievorming mogelijk is, blijft onbesproken. (112)
65. Het is ook mogelijk dat alle subject-NP's daarheen kunnen worden verplaatst en dat een interpretatieve regel voor er-zinnen alleen een interpretatie levert als het verplaatste subject [- def] is. (113)
66. Er kan nog worden opgemerkt dat er-insertie in zinnen van het type (311) onmogelijk is. *Er doet niemand jou iets. (113)
67. Een voorstel het ijs smelt af te leiden zoals Fiengo wil, vindt men al in Hall (1965). Het problematische van de analyse dat Hall signaleert, wordt door Fiengo slechts voor een klein deel opgelost. (116)

68. De zin is grammaticaal als hij met een sterk emotioneel accent op verkopen wordt uitgesproken. Cf. Die huizen verkopen! Geweldig. De zin bevat dan een medium-constructie. Die interpretatie van (340b) is hier en in het vervolg niet bedoeld.
Zinnen met een medium-constructie worden hier geheel buiten beschouwing gelaten. De descriptie van deze zinnen in de Nederlandse grammatica is ingewikkelder dan Fiengo (1974) schetst voor het Engels. Zie De Vries (1910) en Jordens en Rohdenburg (1972). (116)
69. De t en de NP die t bindt in de structurele beschrijving van 'property interpretation' kunnen geen zusterconstituenten zijn. Ik neem aan dat de afgeleide structuur van (340a) zo is, dat er een niet lege constituent α in voorkomt, waar 'property interpretation' om vraagt. (117)
70. Citaat uit S. Vestdijk, Terug tot Ina Damman.'s Gravenhage Rotterdam, 1949⁵, p. 115. (119)
71. Vgl. ook 6.2. (122)
72. Een andere overeenkomst tussen er in passieve zinnen en het in nominaliseringen blijkt uit de ongrammaticaliteit van *het het geld tellen. Ook hier maakt het achterwege blijven van de verplaatsing van het object dat [+ def] is, de structuur ongrammaticaal. Vgl. in dit verband ook het de draak steken met Piet en het steken van de draak met Piet. (124)
73. Akmajian (1975: 121) gaat zonder verdere discussie van deze mogelijkheid uit bij een bespreking van de homonymie van a review of a book by three authors. (127)

Voetnoten bij hoofdstuk 6

74. Er zijn veel plaatsen in de filosofische literatuur waar dit uit blijkt. Davidson (1967: 85-89) verwijst naar het werk van Kenny, Chisholm en Von Wright die handelingszinnen analyseren - ieder op zijn eigen wijze - met behulp van causale predikaten als to bring about, to make happen en to make true, waarvan het subject steeds een handelende persoon zou noemen, en waarin het object een beschrijving van een stand van zaken bevat dat een 'gebeuren' kan zijn, soms ook 'resultaat' van het handelen is, soms ook begin- en eindpunt van een verandering is. Sporen van het analyseren van handelingszinnen in causale termen vindt men ook bij Melden (1961), Danto (White (ed.) 1973) en Feinberg (1970).
Austin (Philosophical Papers. Oxford 1970: 202) gaat hierin wellicht het verst. "'Causing', I suppose, was a notion taken from a man's own experience of doing simple actions, and by primitive man every event was construed in terms of this model: every event has a cause, that is, every event is an action done by somebody - if not by a man, then by a quasi-man, a spirit. When, later, events which are not actions are realized to be such, we still say that they must be 'caused', and the word snares us: we are struggling to ascribe to it a new, unanthropomorphic meaning, yet constantly, in searching for its analysis, we unearth and incorporate the lineaments of the ancient model." (130)
75. Cf. Chomsky (1972a. 25n) (132)
76. In beginsel behoren alle causale relaties die met behulp van een door-bepaling van oorzaak tot uitdrukking worden gebracht tot een van beide typen. Het is

76. (vervolg)
echter niet altijd gemakkelijk uit te maken tot welke van beide men een gegeven causale relatie zal rekenen. Een van de oorzaken van die onduidelijkheid is dat het begrip 'psychische of fysieke krachten' niet helder is. Voorzover ik zie, heeft het genoemde onderscheid statisch/dynamisch geen syntactische, alleen interpretatieve consequenties. (133)
77. Als ik het goed zie, wordt het Engelse voorzetsel by gebruikt voor directe causale relaties, en niet voor indirecte. Dit betekent dat in de Engelse grammatica een generalisering over de bepaling van oorzaak en de bepaling van de handelende persoon niet mogelijk is. Dat het Engelse ekwivalent van de bepaling van oorzaak niet met door begint, sluit echter een interpretatieve verantwoording van de Engelse actief-passief relatie niet uit. (136)
78. Als de genoemde voorwaarde niet is vervuld, kan die projectie-regel nooit dezelfde zijn. Jackendoffs claim (1974c: 19) dat in de (a)-zinnen dezelfde projectie-regel de relatie NP-Predikaat interpreteert als in de (b)-zinnen, is dan ook leeg als niet wordt aangegeven hoe dat kan als het subject van zijn geen object is. (140)
79. In dit verband zij ook het artikel van Binnick (1971) genoemd waarin gewezen wordt op de overeenkomsten tussen to bring en to come die met dezelfde bepalingen veelal kunnen worden verbonden. Binnick houdt deze overeenkomsten voor een argument voor de causatieve analyse van bring als cause to come. De overeenkomsten kunnen echter ook verantwoord worden, zoals in de tekst wordt voorgesteld, door aan te nemen dat het oppervlaktesubject bij komen, in de diepte-structuur object is. (141)
80. Zie "Over het indirect object" 1971.
In een ongepubliceerde lezing voor de Donderdagavondclub voor Linguïstiek heb ik in 1971 eenzelfde standpunt verdedigd onder andere op grond van het zg. krijgen-passief (vgl. Royen 1952). (141)
81. Bresnan (1972: 143) (151)
82. Het is niet geheel duidelijk of het Aristotelesportret door Rembrandt of het Uur U door Nijhoff zich aan deze karakteristiek onttrekken. (153)
83. Chomsky (1972a: 80) (155)
84. Voor de ander opvatting zie Evers (1975: 15) (155)
85. Het is niet duidelijk of nominalisering en het hebben van geld en het kennen van de juiste antwoorden zich aan deze regel onttrekken. Zij worden steeds in hun geheel als eigenschappen geïnterpreteerd van mensen of dingen die niet in de nominalisering zelf genoemd worden. Andere het-nominaliseringen worden niet zo geïnterpreteerd. (157)
86. Evers (1975: 61) merkt op dat 'stative verbs' niet in het infinitief-complement van zien kunnen optreden. Dit is niet juist. Vgl. Ik zag drie schilderijen hangen. Zie ook de zinnen (402b) en (409b). (158)

Personenregister

(namen die voorkomen in de voetnoten werden niet opgenomen)

Anderson, S.R.	70	Nieuwenhuijsen, P.	41, 42, 43
		Nilsen, D.L.F.	7, 41, 44
Booij, G.E.	91		
Bowers, J.S.	125, 126	Pollmann, T.	14, 22
Bresnan, J.	1, 2, 9, 51, 127, 128 139, 151	Postal, P.M.	1, 73
Burt, M.K.	60	Rescher, N.	66, 79, 83
		Roeber, T.	80
Chomsky, N.	1, 2, 3, 6, 7, 9, 41 52, 57, 65, 66, 85, 124 125, 126, 128, 129, 130 138, 155, 159	Ross, J.R.	70, 71, 72, 73, 74, 75, 76 79, 84, 85, 86, 87, 90, 94
		Schermer-Vermeer, E.C.	22
Daalder, S.	70, 88, 103	Staal, J.F.	141
Davidson, D.	76	Thompson, S.	80
Dougherty, R.	2	Toorn, M.C. van den	24
Emonds, J.	1, 2, 3, 9, 41, 50, 51 52, 53, 56, 57, 60, 65, 112 128, 130	Vendler, Z.	42, 43
		Verkuyl, H.J.	70, 76, 77, 78, 94
Fiengo, R.W.	1, 2, 3, 9, 41, 51, 52, 53 54, 55, 56, 61, 65, 69, 85 86, 116, 124, 128, 130	Wasow, T.	80
		White, A.R.	97
Fillmore, C.J.	1, 2		
Freidin, R.	2		
Gruber, J.S.	141		
Hampshire, S.	97		
Hasegawa, K.	1, 2, 57		
Hertog, C.H. den	8, 122		
Hoek, Th. van den	77		
Huddleston, R.	7		
Jackendoff, R.	8, 47, 66, 70, 88, 89 102, 103, 106, 107, 125 126, 159		
Katz, J.J.	1		
Kiparsky, P. en C.	12		
Klooster, W.G.	12, 14, 24, 122		
Koster, J.	47		
Kraak, A.	14, 101, 114		
Lakoff, G.	6		
Lakoff, R.	1, 2		
Lasnik, H.	85, 86		
Lee, G.	7		
Lees, R.B.	80		
Melden, A.I.	97		
Milsark, G.L.	55, 58, 59, 60, 112		

Zaakregister

(begrippen die voorkomen in de voetnoten werden niet opgenomen)

Actieve zin	10	<u>door</u> -bepaling (vervolg)	
activity gerund	80, 81, 83	causale	21
act-type	66, 79, 82, 92, 96, 105	gesterde	57, 58, 64, 110, 123
	106, 156	passieve	5, 10, 14, 15, 20, 26, 130
adjectief	99	145, 151	
adjectivische constituent	99	doordat	30
agens	5, 8	<u>door te</u> -bepaling	18
		dynamische causaliteit	133, 134
Bepaling van de handelende persoon	5	<u>Er</u> -zinnen	22, 58
	10, 20, 30, 48, 52, 132	extrapositie	31, 81
	152, 156		
bepaling van fatale oorzaak	36	Fact gerund	80
bepaling van oorzaak	5, 7, 8, 10, 11	factivity	12, 30, 31
	12, 13, 18, 19, 22, 33, 34		
	36, 41, 45, 67, 132, 151	Gebeuren	33
	152, 156	gebeurssubstantief	24, 154
bepaling van oorzaak met een beperkt		geïmpliceerde handeling	18
bereik	13, 34, 39, 48, 62, 68	geïmpliceerd subject	14, 16, 20, 22
	111, 135	generatieve semantiek	7, 41, 102
bepaling van richting	15, 119, 139	gerunds	80
bereik van de bepaling van oorzaak	13		
	20, 21, 47, 48, 62, 63, 64	Handelende persoon	6, 7, 8, 14, 19, 22, 23
	111, 134, 137		38, 39, 63, 68, 113, 121
<u>bij</u> -bepaling	102, 103, 104, 105		124, 130
Case-grammar	2, 7	handeling	5, 6, 8, 18, 25, 35, 38, 62
casus			63, 69, 83, 90, 92, 95, 97
Agens	7		110
Causer	7	handelingsinterpretatie	4, 6, 18, 22, 25
Force	7		62, 64, 65, 69, 83, 99, 107
Oorzaak	7		108, 112
causale relatie, zie: oorzaak-gevolg		handelingswerkwoord, zie. werkwoord	
relatie		handelingszin	8, 66, 89, 94, 122, 131
causatief werkwoord, zie. werkwoord		<u>het</u> -nominalisering, zie: nominalisering	
cleft-zinnen	39	met <u>van</u>	
copula, zie: koppelwerkwoord		hulpwerkwoord van tijd	
		<u>hebben</u>	14, 119, 122
Dat-complementen	30	<u>zijn</u>	14, 119, 122
derived nominals	124, 127, 130, 153, 155	Inchoatief werkwoord, zie: werkwoord	
directe oorzaak	132, 134, 140, 143, 146	indirect object	141, 142, 143
	148	indirecte oorzaak	132, 134
<u>doen</u>	16, 70, 72, 73, 76, 79, 82	infinitief-complement	16, 61, 62, 110
	84, 86, 88, 90, 93, 93, 97		116, 152, 156
	102, 104, 108, 109, 110	interpretatie-regel (interpretatieve	
	113, 114, 123, 155	regel)	2, 36, 69, 102, 103, 106
doen-prosententialisatie	88, 90		114, 140
doom-marking	71, 73	interpretatie-regel voor <u>er</u> -zinnen	
doom-marking conventies	75		114, 115
<u>door</u>	11, 136	Koppelwerkwoord	23, 54, 57, 77
<u>door</u> -bepaling		Lexicalistische hypothese	127
—	5, 8, 9, 20, 24, 29, 34	logisch subject	1, 4, 6, 10, 19, 30, 96, 158
	48, 50, 58, 61, 111, 123		
	125, 127, 128, 130, 144		
	146, 147, 148, 151, 153		

Medium-constructie	116	semantische specificatie	66, 67
<u>met-bepaling</u>	13	sporen-theorie	2, 51
Naamwoordelijk gezegde	23	statische causaliteit	133, 134, 147
nominal gerund	80	structuur-behoudende transformatie	50
nominaliseringen met van	25,26,28,30 61,116,123,152,155,158	60, 112	
Oorzaak	7,8,22,31,42,43,48,111 130, 132	subcategorisatie	36, 69, 123, 159
oorzaak-gevolg relatie	6,8,11,19, 21 36,47,145,147,154, 156	<u>Ten gevolge van-bepaling</u>	41
Participium-formatief (PPa)	50,51, 151	transformatie	
passief hulpwerkwoord	4, 54, 57	Agent-postposing	3,9,50,51,56,57,62 124,126,128,129,135,144 153
passief-transformatie, zie: passief- voorstel, transformatie		Do-gobbling	70, 76
passief-voorstel van		Equative deletion	72, 84
Bresnan (1972)	1,2,9,128	Equi-NP-deletie	73
Chomsky (1957)	1, 2	<u>Er-insertie</u>	60, 112, 114
Chomsky (1965)	1, 2, 3	Lidwoord spelling	124
Chomsky (1972a)	1, 2, 3, 41	NP-downgrading	60, 112
Emonds (1970)	1, 2, 3, 49, 50, 51	NP-postposing	126
Fiengo (1974)	1,2,3,9,51, 52, 56	NP-preposing	3,9,30,50,51,54, 56, 58 62,109,116,117,128, 138
Fillmore (1968)	1, 2	Object-deletion	86
Hasegawa (1968)	1, 2	<u>Of-insertion</u>	124
Katz en Postal (1964)	1	Passief	1, 72, 84, 129
R. Lakoff (1971)	1, 2	Pseudo-cleft formation	72, 84, 85
passiefvorming toelatend werkwoord	144	Relative clause formation	71, 87
passieve nominaliseringen	3	Relative clause reduction	138
passieve zinnen met een imperatief		S-deletion	72, 84
betekenisaspect	15	<u>So-insertion</u>	72, 84
plaatsbepaling	152	Swooping	71
possessief	125	T-handeling	83,87,92,93,97, 98, 107 109,117,123
possessief-s	126, 153, 158	Topicalisation	72, 84
projectie-regel	103, 108, 127,129, 135 140	<u>Tough-movement</u>	72, 85
projectie-regel voor de bepaling van		V-plaatsing	56, 114, 117
oorzaak	47,63,64, 67, 111, 112 131,135,136,154	<u>Van-bepaling</u>	125,142,143,153,158
projectie-regel voor de bepaling van		verbum, zie: werkwoord	
richting	120, 121, 139	verrichting	95,96,114,116, 146, 148 158
projectie-regel voor het subject	52	verrichtingsinterpretatie	96,97,99,110 116,117,121,148,159
132, 135, 136		verrichtingsinterpretatie-regel	96,97 98,99,100,107, 114, 116 117, 120, 121, 157
pronomen	88, 89, 106	verrichtingswerkwoord, zie: werkwoord	
pronominalisering	71	verrichtingszin	95
'property interpretation'	53, 55, 56 60,116,117,120,121,138 149, 150, 157	werkwoord	
proverbium, zie: <u>doen</u>		bewegings-	118, 120, 138
pseudo-cleft zinnen	32, 34, 39	causatief	6, 7
Relatieve zinnen	73, 74, 86, 87, 88	handelings-	5,9,11,13,17,24, 27, 28 34,59,61,66,68,70,76,82 92,94,101,106,112
Selectie-restricties	3, 41, 52,95,97 127, 129, 136	impressie-	11,25, 28, 97, 129, 146
		inchoatief	6
		intransitief	9, 15, 58, 86

Bibliografie

- Akmajian, A.
1975 "More evidence for an NP Cycle", in: Linguistic Inquiry, 6, p.115-129
- Anderson, S.R.
1972 Pro-sentential forms and their implications for English sentence structure.
IULC-paper
- Bach, E.W.
1974 Syntactic theory. New York etc.
- Bach, E., en R.T.Harms
1968 Universals in linguistic theory. London etc.
- Bakker, D.
1968 "Onderwerp en gezegde", in: Reflexies [bundel opstellen aangeboden aan Prof. Dr. J.P.A. Mekkes], Amsterdam p. 11-41
- 1972 Tekengeving en syntaxis. Over constructies met hebben en zijn. Assen (rede)
- Binnick, R.J.
1971 "Bring and come", in: Linguistic Inquiry, 2, p. 260-256
- Booy, G.E.
1971 "Het modale werkwoord kunnen", in: Studia Neerlandica 2, p.146-168
- 1973 "Zinsbepalingen in het Nederlands", in: Spektator 3, p.619-646
- Brand, M. (ed.)
1970 The nature of human action. z.p.
- Bresnan, J.
1972 Theory of complementation in English syntax. (ongepubliceerde MIT-dissertatie)
- Burt, M.K.
1971 From deep to surface structure. An introduction to transformational syntax.
New York etc.
- Chomsky, N.
1957 Syntactic Structures. Den Haag
- 1965 Aspects of the theory of syntax. Cambridge (Mass.)
- 1972 Studies on semantics in generative grammar. Den Haag
- 1972a "Remarks on nominalization", in: Chomsky 1972: p.11-61
- 1972b "Deep structure, surface structure and semantic interpretation", in:
Chomsky 1972: p. 62-119
- 1972c "Some empirical issues in the theory of transformational grammar", in:
Chomsky 1972: p. 120-202
- 1973 "Conditions on transformations", in: S.R.Anderson en P.Kiparsky (eds.),
A Festschrift for Morris Halle. New York etc. p.232-286

- Chomsky, N.
1974 Introduction to Logical Structure of Linguistic Theory. LAUT-paper
- Daalder, S.
1974 "Uniformering of differentiatie in de taalbeschrijving", in: Spektator 4, p. 2-28
- Davidson, D.
1967 "The logical form of action sentences", in: N.Rescher (ed.) 1967, p.81-120
- Dort-Slijper, M.K. van
1972 "Wat Tijs tweegebracht.Enkele opmerkingen over CAUSE", in: Spektator 2, 46-53
- Dougherty, R.C.
1970 "Recent studies on language universals. Review article of E.Bach en R.T. Harms (eds.) 1968", in: Foundations of language 6, p. 505-561
- Emonds, J.
1970 Root and structure preserving transformations. (MIT-dissertatie; gepubliceerd door IULC)
- Evers, A.
1975 The transformational cycle in German and Dutch. [z.p.] (dissertatie Utrecht)
- Feinberg, J.
1970 Doing and preserving. Essays in the theory of responsibility. Princeton (New Jersey)
- Fiengo, R.W.
1974 Semantic conditions on surface structure. (ongepubliceerde MIT-dissertatie)
- Fillmore, C.J.
1968 "A case for case", in: E.Bach en R.T.Harms (eds.) 1968, p. 1-88
- [Florijn, A en F. van der Leek e.a.]
1971 "Over het indirekt objekt", in: Taalkundige bijlage van BLAD 1, p. 85-100, p. 117-136
- Fodor, J.A.
1970 "Three reasons for not deriving "kill" from "cause to die"", in: Linguistic Inquiry 1, p.429-438
- Freidin, R.
1974 On the analysis of passives. IULC-paper
- Gee, J.P.
1974a "Jackendoff's thematic hierarchy condition and the passive construction", in: Linguistic Inquiry 5, p.304-308
1974b "Get passive": on some constructions with "get". IULC-paper
- Geest, W.P.F. de
1972 Complementaire constructies bij verba sentiendi in het Nederlands. Gent (dissertatie Nijmegen)

- Givon, T
1974 Cause and control on the semantics of inter-personal manipulation.
IULC-paper
- Gruber, J.S.
1970 Studies in lexical relations. IULC-paper
- Haan, G.J. de
1974 "On extraposition", in: Spektator 4, p.161-183
- Haan, G.J. de, G.A.T.Koefoed en A.L. des Tombe
1974 Basiskursus algemene taalwetenschap. Assen
- Hall, B.
1965 Subject and object in English. (ongepubliceerde MIT-dissertatie)
- 1971 "On the requirement that transformations preserve meaning", in: C.J.Fillmore en D.T.Langendoen, Studies in linguistic semantics. New York etc. p. 1-21
- Hampshire, S.
1965 Freedom of the individual. London
- Hasegawa, K.
1968 "The passive construction in English", in Language 44, p. 230-243
- Hertog, C.H. den
1972, 1973 Nederlandse spraakkunst³; ingeleid en bewerkt door H.Hulshof. Deel I - II - III. Amsterdam
- Hoek, Th van den
1972 "De aspecten: aspecten van een analyse", in: Spektator 2, p. 4-30
- Huddleston, R.
1970 "Some remarks on case-grammar", in: Linguistic Inquiry 1, p. 501-511
- Jackendoff, R.
1972 Semantic interpretation in generative grammar. Cambridge (Mass.), London
- 1974a "A deep structure projection rule", in: Linguistic Inquiry 5, p. 481-505
- 1974b Morphological and semantic regularities in the lexicon. IULC-paper
- 1974c Introduction to the \bar{X} convention. IULC-paper
- Jordens, P. en G. Rohdenburg
1972 "Sekundäre Subjektivierungen des Niederländischen und Deutschen in Aktivsatzen", in: G.Nickel (ed.), Reader zur kontrastiven Linguistik. Frankfurt am Main, p.106-121
- Kastovsky, D.
1973 "Causatives", in: Foundations of language 10, p.255-315
- Katz, J.J.
1972 Semantic theory. New York etc.
- Katz, J. en P.Postal
1964 An integrated theory of linguistic descriptions. Cambridge (Mass.)

- Kiparsky, P en C.Kiparsky
1970 "Fact", in: M.Bierwisch en K.E.Heidolph (eds.), Progress in linguistics. A collection of papers. Den Haag Parijs, p. 143-173
- Klooster, W.G.
1971 The structure underlying measure phrase sentences. (dissertatie Utrecht)
- Klooster, W.G., H.J.Verkuyl en J.H.J.Luif
1969 Inleiding tot de syntaxis. Praktische zinsleer van het Nederlands. Culemborg Keulen
- Koster, J.
1973 "Het werkwoord als spiegelcentrum", in: Spektator 3, p.601-617
- 1975 "Dutch as a SOV Language", in: A. Kraak (ed.), Linguistics in the Netherlands. Assen, p. 165-177
- Kraak, A.
1966 Negatieve zinnen; een methodologische en grammatische analyse.Hilversum
- 1967 Presupposition and the analysis of adverbs (ongepubliceerd MIT-paper)
- Kraak, A. en W.G.Klooster
1968 Syntaxis. Culemborg
- Lakoff, G.
1966 "Some verbs of change and causation", in: NSF-report 20 p.III-1 - III-27
- Lakoff, R.
1971 "Passive resistance", in: Papers from the seventh regional meeting Chicago Linguistic Society. Chicago, p. 149-162
- Lasnik, H. en R.Fiengo
1974 "Complement object deletion", in: Linguistic Inquiry 5, p. 535-571
- Lee, G.
1971 "Subjects and agents: II", in: Working papers in linguistics no. 7. Columbus (Ohio), p. L1 - L18
- Leek, F. van der
1972 "Opmerkingen over 'CAUSE'", in: Spektator 2, p. 312-319
- Lees, R.B.
1966 The grammar of English nominalizations⁴.Bloomington, Den Haag
- Melden, A.I.
1961 Free action. New York, London
- Milsark, G.L.
1974 Existential sentences in English. (ongepubliceerde MIT-dissertatie)
- Nieuwenhuijsen, P.
1973 "Oorzaak en gevolg", in: Spektator 2, p. 447-469
- Nilsen, D.L.F.
1972 English adverbials. Den Haag, Parijs

Nilsen, D.L.F.

1973 The instrumental case in English Den Haag, Parijs

"Over het indirekt objekt": zie [Florijn, A en F. van der Leek e.a.]

Pollmann, T.

1970 "Passieve zinnen en het geïmpliceerd logisch subject", in: Studia Neerlandica 1, p. 34-50

(gaat verschijnen) "Een regel die subject en copula deleert?"

Postal, P.

1970a "On the surface verb "Remind"", in: Linguistic Inquiry 1, p. 37-120

1970b "On coreferential complement subject deletion", in: Linguistic Inquiry 1, p. 439-500

Rescher, N.

1967 "Aspects of action", in: Rescher(ed.) 1967, p. 215-219

1969 Introduction to value theory. Englewood Cliffs (New Jersey)

1970 "On the characterization of actions", in: M. Brand (ed.), 1970, p. 247-254
Dit is een uitgewerkte versie van Rescher 1967.

Rescher, N. (ed.)

1967 The logic of decision and action. [Pittsburgh]

Ross, J.R.

1967 Constraints on variables in syntax. (MIT dissertatie gepubliceerd door IULC)

1972 "Act", in: D.Davidson en G.Harman (eds.), Semantics in natural language. Dordrecht, p. 70-126

Royen, P.Gerlach

1952 "Een actief-passieve constructie", in: De Nieuwe Taalgids 45, p. 258-261

Schermer-Vermeer, E.C.

1971 "Passievorming bij zinnen zonder menselijk subject", in: Studia Neerlandica 2, p.130-145

Staal, J.F.

1967 "Some semantic relations between sentoids", in: Foundations of language 3, p. 66-88

Svartvik, J.

1970 "A new generation of passives", in: Actes du Xe congrès international des linguistes Bucarest 28 août - 2 septembre 1967, deel II. Bucarest, p 1137-1143

Thompson, S.A.

1973 "On subjectless gerunds in English", in: Foundations of language 9, p. 374-383

Toorn, M.C.van den

1973 Nederlandse grammatica. Groningen

Vendler, Z.

1967 Linguistics in philosophy. Ithaca (New York)

Verkuyl, H.J.

1971 On the compositional nature of the aspects. (dissertatie Utrecht)

Vries, W. de

1910 "Opmerkingen over Nederlandsche syntaxis I. Usurpaties", in: Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde 29, p. 122-165

Wasow, T. en T. Roeper

1972 "On the subjects of gerunds", in: Foundations of language 8, p. 44-61

White, A.R. (ed.)

1973 The philosophy of action.³ Oxford

Wijk, N. van

1909 De Nederlandsche taal.² Zwolle

Zwart, P.J.

1967 Causaliteit. Assen

Summary

The principal aim of the present study, called Cause and Agent, is the description of passives in Dutch grammar.

It is stated in an introductory chapter that the proposals from Chomsky (1957) till Fiengo (1974) to solve the problems of English passives fail to account for certain phenomena in Dutch. These phenomena are connected with action-sentences and adverbials of cause beginning with door.

In the second chapter a survey is given of the syntactic and semantic properties of verbs which can occur in passive sentences. Among them we find the sub-class of the so-called pseudo-activity verbs, like duperen (injure), overtuigen (convince), creeren (create), verhinderen (hinder), verkleinen (diminish, reduce), voorkomen (prevent) etc. Those verbs are at times to be interpreted as real activity verbs, at other times the verbs are stative. They can be combined in their activity sense with door-adverbials of a limited scope. Although a causal adverbial commonly has the rest of the sentence as its scope, denoting the cause of the state or happening described in the other part of the sentence, the subject of the sentence Door hun maatregelen voorkwamen de doktoren een ramp (By their measures the doctors prevented a disaster), is to be interpreted outside the scope of the adverbial. The measures are not the cause of the doctors' preventing a disaster.

In the first part of the third chapter a proposal is made for a projection rule that can interpret causal door-adverbials, accounting for their hierarchy if there are two or more of them in one clause. In the second part we try to account for passive phenomena in Dutch, taking Fiengo's proposal as a starting point. Fiengo's frame-work turns out to be insufficient to account for the passive sentences with intransitive verbs, for the passive sentences with door-phrases of a limited scope and for the passive structures (complements and nominals) without the passive auxiliary worden or zijn (be). These phenomena coerce us into an investigation of action sentences in the fourth chapter. An attempt is made to show that Dutch grammar has a base-rule $NP \rightarrow VP$. A NP dominating a VP represents the underlying structure of activity gerunds, the meaning of which is called 'act-type' (Rescher 1967; 1970). According to Ross (1972) the pro-verb doen (do) is present in the underlying structure of action sentences. Unlike Ross, however, who could not describe relative sentences like the dancing she did, we argue that the object of doen (do) has the structure of a NP dominating a VP. The analysis is completed with a transformation T-handeling in substitution of the rule Do-gobbling of Ross. The doen-analysis also applies to sentences of a certain type in which the subject is non-human. An example is De spons zoog het water op (The sponge sucked up the

1. De prepositie-constituenten hierbij of bij deze in zinnen met performatieve werkwoorden zijn op te vatten als een bepaling van oorzaak met een beperkt bereik.

Vgl. J.R.Ross, "On declarative sentences" in: R.A.Jacobs en P.S. Rosenbaum, Readings in English transformational grammar Waltham (Mass.) Toronto Londen 1970, p.222-272. p. 262

2. Van de beide zinnen

*Narcissus fascineerde zichzelf.

Narcissus was gefascineerd door zichzelf.

is de tweede grammaticaal en de eerste niet. Dit impliceert dat tenminste één van de twee 'thematic hierarchy conditions' van Jackendoff onjuist is.

R.Jackendoff, Semantic interpretation in generative grammar Cambridge (Mass.) 1972, p.43 en p.148

3. In de discussie over de bijwoordelijke bepalingen van duur werden ten onrechte de bepalingen van duur die met in beginnen buiten beschouwing gelaten.

H.J.Verkuyl, On the compositional nature of the aspects 1971 (diss. Utrecht)

S.Daalder, "Uniformering of differentiatie in de taalbeschrijving" in Spektator 4 (1974-1975) p. 2-28

H.J.Verkuyl, "Een interpretatieve beschrijving van aspecten" in: Spektator 4 (1974-1975) p. 190-230

4. De opvatting van Searle dat de notie 'bedoeling van de schrijver' opnieuw in de literatuurtheorie moet worden ingevoerd, wordt door de kritiek van Doležel niet weerlegd.

L.Doležel, "Commentary" in: New literary history 6 (1975) p. 463-468

J.R.Searle, "The logical status of fictional discourse" in: New literary history 6 (1975) p. 319-332

5. Het is niet moeilijk om tegelijkertijd te zeggen "hier is het koud" en te bedoelen "hier is het warm".

Vgl.L.Wittgenstein, Philosophische Untersuchungen Frankfurt am Main 1967, paragraaf 510

J.R.Searle, "What is a speech act?" in: J.R.Searle (ed.) The philosophy of language Oxford 1971, p. 39-53. p.46

6. De roman Karakter van F.Bordewijk moet ironisch worden geïnterpreteerd.

